PROGRAMM

des

Königlichen Marien-Gymnasiums zu Posen

für das Schuljahr 1849/50.

Inhalt: 1. De numero oratorio. Sententias ab Aristotele ac Cicerone prolatas in theoriae formam, redigere conatus est C. Steiner.
2. Schulnachrichten, vom Director.

PROGRAM

Królewskiego Gimnazyum Ś. Maryi Magdal. w Poznaniu

na rok szkolny 1849/50.

Treść: 1. De numero oratorio. Sententias ab Aristotele ac Cicerone prolatas in theoriae formam, redigere conatus est C. Steiner.
2. Wiadomości szkolne, przez Dyrektora.

POSEN,
gedruckt in der Hofbuchdruckerei von W. Decker & Comp.

1

DE NUMERO ORATORIO.

SENTENTIAS AB ARISTOTELE AC CICERONE PROLATAS IN THEORIAE FORMAM

REDIGERE CONATUS EST

CAROLUS STEINER, NISSENSIS,

PHIL. DR. NEC NON LIB. ART. MAG.

PRAEFATIO.

Quamvis Dionysium Halicarnasseum (περὶ συνθέσεως ὀνομάτων libro) et Quintilianum (Instit. orat. l. IX. c. 4) de numero oratorio copiosissime atque accuratissime disseruisse viderem: tamen ea, quae hac de re judicaverunt, in unum redigendi labore vel eo magis abstinendum censui, quod omnibus fere in rebus et inter se et cum Cicerone consentientes praecepta ipsi sua satis jam continua exhibuerunt. Numeri enim per eos neque indoles magis aperta neque materia, uberrimis exemplis exceptis, adeo locupletata est ut theoria ipsa aucta magis et provecta esse videretur. Itaque nonnisi subsidiariis horum virorum sententiis et iis maxime locis utendum putavi, quibus Aristotelis et Ciceronis doctrinam magis eo confirmatum iri persuasum haberem. Sicubi vero eos aut inter se, aut ab utroque rhetorices principe dissentientes intellexi, sententiarum diversitatem prodere notisque addere nihil praetermisi. Notis vero id inserendum censui, ne forte ampla jam per se materia nimium diduceretur neve dissertationis hujus consilium ac ratio aliqua ex parte laborarent.

Deique in componendo hoc opusculo his libris et editionibus saepissime usus sum:

Arist. opp. ed. *Casaub. Buhl. Bekker.*

Cic. opp. ed. *Schuetz.*

Dionys. Hal. ed. *Reiske.*

Quintil. ed. *Spalding.*

Hephaest. enhirid. continens Longini prolegg. et Procli Chrestom. ed. *Gaisford.* Lips. 1832.

ARISTOTELES.

Arist. Rhet. l. III. c. 1. *οὐ γὰρ ἀπόχρη τὸ ἔχειν ἃ δεῖ λέγειν, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ ταῦτα ὡς δεῖ εἰπεῖν, καὶ συμβάλλεται πολλὰ πρὸς τὸ φανῆναι ποιόντινα τὸν λόγον·*

CAP. I. De numero et rhythmo.

Arist. Rhet. l. III. c. 8. *περαίνεται δὲ ἀριθμῷ πάντα.*

Cujusvis materiae forma e ratione pendet, qua particulae in unitatem conjunguntur; unitas autem imagine determinatur animo concepta, cujus in similitudinem materia formatur.

Si particulae ita componuntur ut imaginis simulacrum constituant quam accuratissimum, talis exsistit unitas, qualem in multitudine particularum conspicuam numerum (*ἀριθμόν*) appellemus.

Numerus, qui in orationis forma spectatur rhythmus [1]) (*ῥυθμός*) dicitur, cujus duplex est genus, prout oratio aut vincta est aut soluta.

[1]) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *ὁ δὲ τοῦ σχήματος τῆς λέξεως ἀριθμὸς ῥυθμός ἐστιν, οὗ καὶ τὰ μέτρα τμητά.*

CAP. II. Quid sit poesis, quid orationis rhythmus.

Longin. *προλεγ. εἰς Ἡφαιστ. καὶ μὴν τῷ μέτρῳ πρόσεστιν ἁρμονία, ἡ δ'ἁρμονία μουσικὴ τυγχάνει· τῆς μουσικῆς δὲ ὅσον κλέος ἐστὶν οὐδεὶς ἀγνοεῖ.*

Poesis rhythmus in successione constat complurium temporis articulorum, qui syllabis ex metro [1]) pro rei describendae natura compositis (*τὸ ἔμμετρον*) repraesentati in unitatem [2]) (*κόμμα, κῶλον, στίχος, σύστημα, στροφή*) coguntur.

Soluta autem oratio, quamvis metris contineri non debeat, tamen et ipsa rhythmum [3]) suum habet. Is enim successione complurium constat temporis articulorum, qui syllabis ad solam rei describendae naturam inter se compositis expressi in unitatem (*κόμμα, κῶλον, περίοδος*) conjunguntur. Quae unitas tum perficitur, quum sententiae initium ac finis non mente solum sed auribus etiam percipiuntur hoc est, si una cum sententia ita elocutio excurrit, [4]) ut principium ac terminus ordine quodam verborum extrinsecus etiam significentur. Quod nisi fit oratio non numerosa sed connexa [5]) (*λέξις εἰρομένη καὶ συνδέσμῳ μία*) dicitur.

[1]) Arist. Poet. c. 4. *τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μόρια τῶν ῥυθμῶν ἐστί, φανερόν λ. τ. λ.*

[2]) Arist. Problem. sect XIX, 15. *ἡ δὲ ἀντίστροφος ἁπλοῦν. ἀριθμὸς γάρ ἐστι καὶ ἑνὶ μετρεῖται.*

[3]) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *τὸ δὲ σχῆμά τῆς λέξεως δεῖ μήτε ἔμμετρον εἶναι μήτε ἄῤῥυθμον.*

[4]) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *λέγω δὲ περίοδον λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτὴν καθ' αὑτὴν καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον. ἡδεῖα δ'ἡ τοιαύτη καὶ εὐμαθής, ἡδεῖα μὲν διὰ τὸ ἐναντίως ἔχειν τῷ ἀπεράντῳ. εὐμαθὴς δὲ ὅτι εὐμνημόνευτος. τοῦτο δὲ, ὅτι ἀριθμὸν* (rhythmum) *ἔχει ἡ ἐν περιόδοις λέξις, ὃ πάντων εὐμνημονευτότατον. δεῖ δὲ τὴν περίοδον καὶ τῇ διανοίᾳ τετελειῶσθαι κ. τ. λ.*

[5]) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *λέγω δὲ εἰρομένην, ἣ οὐδὲν ἔχει τέλος καθ' αὑτὴν, ἂν μὴ τὸ πρᾶγμα λεγόμενον τελειωθῇ. ἔστι δὲ ἀηδὲς διὰ τὸ ἄπειρον.* — l. III. c. 8. *τὸ δὲ ἄῤῥυθμον ἀπέραντον. ἀηδὲς γὰρ καὶ ἄγνωστον τὸ ἄπειρον.*

CAP. III. Quomodo oriatur rhythmus oratorius.

Longin. προλεγ. II. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ τῷ πεζῷ ἁρμονία τις· καὶ δῆλον ἐξ ὧν τοῦ μὲν ὁ λόγος ἐστὶν εὐρυθμότερος, τοῦ δὲ οὔ·

Antiquissimis temporibus prosae Graecorum orationi rhythmus nisi quando fortuito non inerat; quin et ipse Herodotus rhythmi nondum erat studiosus et, qua re constet ignorasse videtur. Is enim connexa,[1]) qua omnes fere illo tempore scriptores, usus est elocutione. Quae tamen dictio, nisi amoenum est, quod tractatur argumentum, eos, qui audiunt haud facile allicit allectosque retinet quum sententiae artificioso quolibet exordio atque fine in vocabulorum ordine posito careant nec nisi re ipsa exhausta finiantur. Eo demum tempore, quo ars oratoria excoli coepta est, quid sit rhythmus intelligere eumque affectare coeperunt. Elocutio ambitu comprehensa (*κατεστραμμένη λέξις, ἡ ἐν περιόδοις*) inventa est, qua deinde plerosque scriptores usos videmus. (*ταύτῃ γὰρ*, scil. *εἰρομένῃ*, *πρότερον μὲν ἅπαντες, νῦν δὲ οὐ πολλοὶ χρῶνται.*) Atque haec dictio suavis est, quum pariter atque oratio connexa animi motus et mores exprimens subjectisque rebus conveniens (*τὸ πρέπον*) simul etiam *ῥυθμόν* suscipiat, qui in singulari quadam vocabulorum componendorum ratione cernitur. Quae, qualis sit accuratius jam investigemus.

Orationi rhythmus quidem nec vero metrum[2]) inesse debet; alioquin erit poema. Itaque cujusvis etiam periodi principium ac finis non metro constare debet. Sed quum poeseos rhythmus causa oratorium inveniendi exstiterit, poeticas formas et in prosa imitari consentaneum est. Ne vero ita carmen fiat oratio ejusmodi formae eligantur rhythmicae necesse erit, e quibus ullus versus vix conficiatur.

Ex rhythmis heroicus[3]) — ◡◡ grandis est et orationi non aptus (*οὐ λεκτικός*);[4]) jambus autem nimis e vulgari est sermone eoque repetito quam facillime versus nascitur.[5]) Trochaeus ◡◡ ◡[6]) cordaci aptior est, id, quod declarant tetrametra; omnium igitur rhythmorum solus paeon reliquus est, cujus naturam rhetores a Thrasymacho[7]) profecti quamquam eo utebantur, tamen non intelligebant. Est enim paeon ◡◡◡ — tertius atque inter eos, quos diximus, medius pes; nam tria ◡◡◡ ad duo ◡◡ conferuntur, dum dactyli ratio et paris ◡◡ ad par ◡◡, trochaei autem jambique modus duorum ◡◡ ad unum ◡. Quod, quo melius intelligatur schemate hoc uti liceat:

I	II
par ad par	duo ad unum
duo ad duo	◡◡ ◡
— ◡◡	◡ ◡◡
— —	

III
ratio sesquialtera.
duo ad tria
— ◡◡◡
◡◡◡ —

Sunt igitur duae paeonis species, quarum altera a longa, altera a brevibus incipit; qui pedes omnium ante dictorum soli sunt, quibus poetae non sint usi. Quapropter aptissimi sunt rhythmo oratorio, qui quam maxime lateat neque industria quaesitus esse videatur necesse est. Paeon prior — ◡◡◡ sententiae principio, alter ◡◡◡ — termino maxime convenit; brevis enim syllaba, quoniam est imperfecta, mutilatam ac mancam facit orationem. Itaque sententiam oportet longa syllaba terminari atque ipsum finem non scriptoris opera notum esse nec per notam appositam, sed per numerum.

Vocabulis igitur pro sententiae natura quam aptissime electis ac secum ita copulatis ut principium hoc modo habeant et terminum sententia numerosa fit et periodus nascitur. Cujus periodi numerus, licet non sit poeticus tamen sic ad aures nostras accedet ut nos simile aliquid audire suspicemur.

Periodus aut membris constat aut simplex est. Altera, *ἡ ἐν κώλοις*,[8]) partes ita habet distinctas, quibus in unum conjunctis ejus, qui recitat vel pronuntiat spiritus non impediatur. Membra igitur tali extensione sint oportet, quibus mediis non respiretur; aliter enim periodi tollitur unitas, quae auribus percipitur. Periodus simplex (*ἀφελής, μονόκωλος*) nonnisi uno membro continetur

1) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *ἡ μὲν οὖν εἰρομένη λέξις ἡ ἀρχαία ἐστίν· „Ἡροδότου Θουρίου ἥδ' ἱστορίης ἀπόδειξις·“* i. e. eo genere dicendi Herodotus usus est.

2) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *τὸ δὲ σχῆμα τῆς λέξεως δεῖ μήτε ἔμμετρον εἶναι μήτε ἄῤῥυθμον· τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον (πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ) καὶ ἅμα καὶ ἐξίστησιν· προσέχειν γὰρ ποιεῖ τῷ ὁμοίῳ, πότε πάλιν ἥξει. τὸ δὲ ἄῤῥυθμον ἀπέραντον, δεῖ δὲ πεπεράνθαι μέν, μὴ μέτρῳ δέ. διὸ ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μή· ποίημα γὰρ ἔσται. ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς· τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν μέχρι τοῦ ᾖ.*

3) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *τῶν δὲ ῥυθμῶν ὁ μὲν ἡρῷος σεμνὸς καὶ οὐ λεκτικός κ. τ. λ.*

4) Negandi particulam a Victorio (Vettori) XVI saeculi initio demum in textum receptam hoc loco necessariam esse duobus Poet. locis comparatis facile intellexeris. Aristoteles enim Poet. c. IV. dicit: „*πλεῖστα γὰρ ἰαμβεῖα λέγομεν ἐν τῇ διαλέκτῳ, τῇ πρὸς ἀλλήλους, ἑξάμετρα δὲ ὀλιγάκις καὶ ἐκβαίνοντες τῆς λεκτικῆς ἁρμονίας.*“ Quod idem est ac si scripsisset: „*ἑξάμετρα δὲ ὀλιγάκις καὶ οὐ χρώμενοι τῇ λεκτικῇ ἁρμονίᾳ.*“ c. XXIV. profert.: „*τὸ γὰρ ἡρωϊκὸν στασιμώτατον καὶ ὀγκωδέστατον τῶν μέτρων ἐστίν·*“ Unde dactylum *ῥυθμὸν οὐ λεκτικὸν* esse apparet.

Sed et postea hunc Aristotelis locum ita esse intellectum paucis ostendam. Cicero Orator. c. LVII. Ephorus autem levis ipse orator...... paeona sequitur aut dactylum. Sed et illi priores (scil. qui jambis maxime in oratione utendum esse censent) et Ephorus in culpa est. Quod longe Aristoteli videtur secus (Rhet. III. 8.) qui judicat heroum numerum grandiorem, quam desideret soluta oratio etc.

Dionys. Halic. c. XVII. pag. 108: *πάνυ δ' ἐστὶ σεμνὸς* (scil. dactylus) *καὶ εἰς κάλλος ἁρμονίας ἀξιολογώτατος.* Quintil. de Inst. orat. l. IX. c. IV. 87: „herous, qui est idem dactylus, Aristoteli amplior“ i. e. amplior quam qui orationi pedestri conveniat.

5) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *ὁ δ' ἴαμβος αὐτή ἐστιν ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν· διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες.* Arist. Poet. c. 4. *μάλιστα γὰρ λεκτικὸν τῶν μέτρων τὸ ἰαμβεῖόν ἐστιν. σημεῖον δὲ τούτου· πλεῖστα γὰρ ἰαμβεῖα λέγομεν ἐν τῇ διαλέκτῳ τῇ πρὸς ἀλλήλους.* c. 22. *ἐν δὲ τοῖς ἰαμβείοις, διὰ τὸ ὅτι μάλιστα λέξιν μιμεῖσθαι κ. τ. λ.*

6) Trochaeo hic pedem significari tribus brevibus ◡◡◡ constantem a Dionysis tribrachyn appellatum neque eum, quem Noster Halicarnasseus c. XVII. pag. 106 *τροχαῖον* nuncupat, a longa incipientem, quam brevis sequitur, ex iis vel luculenter apparet, quae Cicero (orat. c. LVII. trochaeum autem ◡◡◡, qui est eodem spatio, quo choreus — ◡, *κορδακικόν* appellat Aristoteles etc. c. LXIV. trochaeus, qui habet tres breves) et Quintilianus de hujus pedis natura produnt. Is enim de Inst. orat. l. IX. c. IV. 83. dicit: „licet.... Aristoteli.... jambus humanior videatur, trochaeum ut nimis currentem damnet eique cordacis nomen imponat.“

7) Thrasymachus Chalcedonius magni nominis rhetor, Platonis es Isocratis discipulus.

8) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *ἔστι δ' ἐν κώλοις μὲν λέξις ἡ τετελειωμένη τε καὶ διῃρημένη καὶ εὐανάπνευστος, μὴ ἐν τῇ διαιρέσει ..... ἀλλ' ὅλη. κῶλον δ' ἐστὶ τὸ ἕτερον μόριον ταύτης. ἀφελῆ δὲ λέγω τὴν μονόκωλον. δεῖ καὶ τὰ κῶλα καὶ τὰς περιόδους μήτε μυούρους εἶναι μήτε μακράς. κ. τ. λ.*

CAP. IV. Ubi rhythmus oratorius sit adhibendus.

Longin. *περὶ ὕψους*. XXX. *φῶς γὰρ τῷ ὄντι ἴδιον τοῦ νοῦ τὰ καλὰ ὀνόματα. ὁ μέντοι γε ὄγκος αὐτῶν οὐ πάντῃ χρειώδης· ἐπεὶ τοῖς μικροῖς πραγματίοις περιτιθέναι μεγάλα καὶ σεμνὰ ὀνόματα ταὐτὸν ἂν φαίνοιτο, ὡς εἴ τις τραγικὸν προςωπεῖον μέγα παιδὶ περιθείη νηπίῳ.*

Orationis forma utrum poetica futura sit an prosa e ratione pendet, qua mens humana rem describendam intuetur; quae ratio si talis est, qualis orationem postulet solutam sola uti prosa licebit. Sic rhythmus etiam oratorius ubi sit adhibendus nonnisi argumenti natura determinatur. Nam si qua sententia simplex atque humilis periodo artificioso obduceretur, veste ineptissima tecta progrederetur. Alii igitur generi alia etiam convenit dictio; neque locutio (Arist. Rhet. l. III. c. 12) eadem est, qua aliquid scribimus et qua in contentionibus utimur; neque eadem, quae ad deliberationes pertinet, et qua judicia tractantur. Dicendi enim genus, quo aliquid scribimus exquisitissimum esse debet; quo in contentionibus utimur, ad actionem aptissimum. Quodsi inter se comparantur, orationes scriptae in contentionibus humiles angustaeque videntur, sed quae ab oratoribus bene habitae sunt, cum in manibus sumuntur, similes sunt imperitorum sermonibus. Causa vero est, quod hae contentionibus conveniant. Quamobrem illa, quorum vis in actione posita est, sublata actione, cum suo munere non fungantur, inania videntur; ut ea, quae dissoluta sunt et saepius repetuntur in scriptione jure improbantur; in contentionibus vero illis quoque oratores utuntur; sunt enim actioni convenientia.

CAP. V. Oratio vincta cum soluta comparatur.

Dionys. Hal. de verb. comp. c. XXV. p. 196. 197. *Τίς δ᾽ἐστὶν ἡ τούτων διαφορὰ, πάνυ ῥᾴδιον ἰδεῖν. ἡ μὲν ὅμοια περιλαμβάνουσα μέτρα, καὶ τεταγμένους σώζουσα ῥυθμοὺς, κατὰ στίχον, ἢ περίοδον ἢ στροφὴν ..... ἔῤῥυθμός ἐστι καὶ ἔμμετρος, καὶ ὀνόματα κεῖται τῇ τοιαύτῃ λέξει μέτρον καὶ μέλος· ἡ δὲ πεπλανημένα μέτρα καὶ ἀτάκτους ῥυθμοὺς ἐμπεριλαμβάνουσα, καὶ μήτ᾽ ἀκολουθίαν ἐμφαίνουσα αὐτῶν, μήτε ὁμοζυγίαν, μήτ᾽ ἀντιστροφὴν, εὔρυθμὸς μὲν ἐστιν, ἐπειδὴ διαπεποίκιλταί τισι ῥυθμοῖς· οὐκ ἔῤῥυθμος δὲ οὐχὶ τοῖς αὐτοῖς, οὐδὲ κατὰ τὸ αὐτό.*

Oratio vincta si eo maxime a soluta differt, quod versibus constat, versui, ut effigiei metricae, quae principium ex se habet ac terminum, periodus simplex in soluta oratione respondet. Quum vero periodi duplex sit genus, num quid in poesi simile occurrat videamus.

Si complures similes versus in unum conjunguntur, systema, sin diversi, stropha conficitur. Systema igitur et stropha nihil sunt nisi versuum complexus, quorum determinatum sibi quisque habet finem ac principium. Periodum vero membris constantem systematis vel strophae [1]) pro membrorum singulorum natura similem esse apparet. Cum systematis igitur et strophae versibus periodi membra sunt comparanda, quibus in unum conjunctis periodus composita nascitur.

Jam restat ut inquiramus, quid in posi orationi respondeat, quam supra connexam (*εἰρομένην*) appellavimus.

Quamquam oratio connexa rhythmum non habet, quum fine careat ac principio verborum collocatione positis, tamen simile aliquid et in carminibus invenitur, quae forsitan remotissima ab hoc dicendi genere haberes.

Dithyrambi enim antiquissimi, etsi nulla eorum fragmenta exstant, tamen, quum a poetis Bacchio quodam furore concitatis ac temulentis,[2]) nulla praeparatione antea instituta,[3]) Bacchanalibus decantari solerent, tam temeraria haut dubie verborum compositione ac successione constabant ut, quamvis metro continerentur, tamen ne in versus quidem notos nedum in systemata vel strophas redigi potuissent. Neque igitur ejusmodi carmina prius finiebantur quam divinus ille, quo poeta raptus erat, furor re exhausta praeteriisset.

Id vel ex eo conjicere licet, quod et postea Bacchici poetae, strophica epodicaque forma (per Arionem) huic carminum generi illata,[4]) prisca illa metrorum licentia in ejusmodi dithyrambis utebantur, qui choro remoto, a solis poetis dramatico[5]) quodam et vocis et gestuum habitu agerentur. Sed dum priores illi poetae rustici, quippe versificationis parum gnari genio suo indulgentes carmina illa incondita fundunt: hi de industria priscam dithyrambi naturam aemulati tot saepe voces ingenioso audacique modo in unum vocabulum conglobarunt ut propter nimiam junctorum[6]) verborum longitudinem carmen, quamvis ex metro recitaretur, tamen neque stichicum esset neque strophicum.[7])

Neque vero non dithyrambis choricis avitus ille mos sic adhaesit ut, qui erat chori praesul. ante carmen decantatum, pauca, quae ad deum diemque celebrandum vel ad carminis argumentum explicandum pertinerent, rhythmis lege solutis praeludii vel prooemii instar deo plenus praecineret. Quibus ex praeludiis propter sesquipedalia illa vocabula ab Aristophane jam irrisis (Av. v. **1383—1390**. Pac. 828—834. ed. *Teubner.*) vetus tragoedia profecta[8]) esse dicitur.

Itaque simillima incondito illi antiquissimo et recentiori dithyrambo vel dithyramborum exordiis[9]) (*ἀναβολαῖς*) talis erit oratio, quae pro sententiarum ratione verborumque ordine in membra et periodos distribui nequeat necnisi quando verborum granditate ac concinnitate poeticae venustatis speciem prae se ferat.

[1]) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *τὴν δὲ λέξιν ἀνάγκη εἶναι ἢ εἰρομένην ...... ἢ κατεστραμμένην καὶ ὁμοίαν ταῖς τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἀντιστρόφοις.*

[2]) Plat. Jo. p. 533. *καὶ οἱ μελοποιοὶ οἱ ἀγαθοὶ ὡσαύτως, ὥςπερ οἱ κορυβαντιῶντες οὐκ ἔμφρονες ὄντες ὀρχοῦνται·* 534. *οὕτω καὶ οἱ μελοποιοὶ οὐκ ἔμφρονες ὄντες τὰ καλὰ μέλη ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐπειδὰν ἐμβῶσιν εἰς τὴν ἁρμονίαν καὶ εἰς τὸν ῥυθμὸν βακχεύουσι καὶ κατεχόμενοι, ὥσπερ αἱ βάκχαι, ἀρύττονται ἐκ τῶν ποταμῶν μέλι καὶ γάλα κατεχόμενοι, ἔμφρονες δὲ οὖσαι οὔ.*

Athen. Deipnos. l. XIV. 24. p. 276. ed. *Schweigh. Φιλόχορος δέ φησιν, ὡς οἱ παλαιοὶ σπένδοντες οὐκ ἀεὶ διθυραμβοῦσιν, ἀλλ' ὅταν σπένδωσι, τὸν μὲν Διόνυσον ἐν οἴνῳ καὶ μέθῃ, τὸν δ' Ἀπόλλωνα μεθ' ἡσυχίας καὶ τάξεως μέλποντες. Ἀρχίλοχος γοῦν φησίν·*

Ὡς Διονύσοι' ἄνακτος καλὸν ἐξάρξαι μέλος
Οἶδα διθύραμβον, οἴνῳ συγκεραυνωθεὶς φρένας.

Cf. *Bergk*, Poet. lyr. Archil. 72. Annot. in Procli Chrest. ed. *Gaisf.* p. 483. infra.

[3]) Arist. Poet. c. 4. *κατὰ φύσιν δὲ ὄντος ἡμῖν τοῦ μιμεῖσθαι καὶ τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ ῥυθμοῦ ...... ἐξ ἀρχῆς οἱ πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα κατὰ μικρὸν προάγοντες ἐγέννησαν τὴν ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων.*

[4]) Herod. I. 23. *Ἀρίωνα τὸν Μηθυμναῖον .... ἐόντα κιθαρῳδὸν τῶν τότε ἐόντων οὐδενὸς δεύτερον, καὶ διθύραμβον, πρῶτον ἀνθρώπων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, ποιήσαντά τε* (i. e. eorum, qui ante Arionem dithyrambos composuerunt nomina ignoro et carmina, quum neque literis mandata neque memoriae tradita sint) *καὶ ὀνομάσαντα* (i. e. nomina singulis indidit carminibus) *καὶ διδάξαντα ἐν Κορίνθῳ.*

Cf. Philolog. ed. *Schneidew.* a. 1846. fascic. III. p. 401.

Procl. Chrest. *ιά. Ὁ δὲ Διθύραμβος γράφεται μὲν εἰς Διόνυσον. τὸν δὲ ἀρξάμενον τῆς ᾠδῆς Ἀριστοτέλης* (tribus illis fortasse libris a Plutarcho in Homeri vita citatis, jam vero perditis. Cf. Annot. in Procl. p. 477. infra.) *Ἀρίωνα λέγει· ὃς πρῶτος τὸν κύκλιον ἤγαγε χορόν.*

[5]) Arist. Problem. sect. XIX. 15. ed. *Casaub. δι' ὃ καὶ οἱ διθύραμβοι, ἐπειδὴ μιμητικοὶ ἐγένοντο, οὐκέτι ἔχουσιν ἀντιστρόφους, πρότερον δὲ εἶχον. αἴτιον δὲ, ὅτι τὸ παλαιὸν οἱ ἐλεύθεροι ἐχόρευον αὐτοί. πολλοὺς οὖν ἀγωνιστικῶς ᾄδειν χαλεπὸν ἦν. ὥστε ἐν ἁρμονίᾳ μέλη ἐνῇδον. μεταβάλλειν γὰρ πολλὰς μεταβολὰς τῷ δ' ἑνὶ*

ῥᾶον ἢ τοῖς πολλοῖς, καὶ τῷ ἀγωνιστῇ ἢ τοῖς τὸ ἦθος φυλάττουσι. δὶ ὃ ἁπλούστερα ἐποιοῦντο αὐτοῖς τὰ μέλη. ἡ δὲ ἀντίστροφος ἁπλοῦν. ἀριθμὸς γάρ ἐστι καὶ ἑνὶ μετρεῖται. τὸ δ' αὐτὸ αἴτιον καὶ διότι τὰ μὲν ἀπὸ τῆς σκηνῆς οὐκ ἀντίστροφα, τά δὲ τοῦ χοροῦ ἀντίστροφα. ὁ μὲν γὰρ ὑποκριτὴς ἀγωνιστὴς καὶ μιμητής· ὁ δὲ χορὸς ἧττον μιμεῖται.

[6]) Arist. Rhet. l. III. c. 3. *διὸ χρησιμωτάτη ἡ διπλῆ λέξις τοῖς διθυραμβοποιοῖς· οὗτοι γὰρ ψοφώδεις.*

Poet. c. 21. *Ὀνόματος δὲ εἴδη τὸ μὲν ἁπλοῦν (ἁπλοῦν δὲ λέγω, ὃ μὴ ἐκ σημαινόντων σύγκειται, οἷον γῆ) τὸ δὲ διπλοῦν· τούτου δὲ τὸ μὲν ἐκ σημαίνοντος καὶ ἀσήμου, τὸ δὲ ἐκ σημαινόντων σύγκειται.* c. 22. *τῶν μὲν ὀνομάτων τὰ μὲν διπλᾶ μάλιστα ἁρμόττει τοῖς διθυράμβοις.*

In fragmento illo a Dionysio Hal. c. XXXII de verb. comp. citato nonnisi duo ejusmodi vocabula juncta *ἐαριδρέπτων* et *ἑλικάμπυκα* inveniuntur, plura autem et insigniora in aliis dithyramborum reliquiis. Cf. *Bergk*, Poet. lyr. Graec. Philoxeni fragm. II. v. 9 *γογγροιτοιωνητεμών*, v. 14 *σηπιοπουλυποδείων*, v. 31 *λευκοφορινοχρόους*, v. 34 *μιξεριφαρνογένης*, v. 37 *μαλακοπτυχέων*. fragm. III. v. 11 *ἐγκατακνακομιγές*, v. 12 *πυρβρομολευκερέβινθον ἀκανθουμικριτο (ἀδύ)* v. 13 *βρῶμα τὸ παγκατάμικτον.* Versus XII et XIII ad hanc usque partem codices in unum vocabulum conjunctos sic praebent:

πυροβρομολευκερεβινθοακανθουμικριτοαδυβρωματοπανταναμικτον.

v. 13 *ἀμπυρικηροιδηστίχας*, v. 14 *σταιτινοκογχαμαγής*, *σεσελειοξανθεπιπαγκαπύρωτος*, v. 16 *σασαμόφωκτα*, v. 18 *σασαμορυτοπαγῆ* et alia sesquipedalia. Pratinas fragm. I. v. 14 *ὀλεσισιαλοκαλαμον*, v. 15 *λαλοβαρυπαραμελορυθμοβάταν*. Vid. Horat. Od. l. IV. 2. v. 10—13.

Seu per audaces nova dithyrambos
Verba devolvit numerisque fertur
lege solutis.

[7]) Dionys. Hal. c. XIX. p. 131. 132. *Οἱ μὲν οὖν ἀρχαῖοι μελοποιοὶ, λέγω δ' Ἀλκαῖόν τε καὶ Σαπφὼ, μικρὰς ἐποιοῦντο Στροφάς· ...... οἱ δὲ περὶ Στησίχορόν τε καὶ Πίνδαρον μείζους ἐργασάμενοι τὰς περιόδους, εἰς πολλὰ μέτρα καὶ κῶλα διένειμαν αὐτὰς, οὐκ ἄλλου τινὸς, ἢ τῆς μεταβολῆς, ἔρωτι. οἱ δέ γε Διθυραμβοποιοὶ καὶ τοὺς τρόπους μετέβαλλον, ... καὶ τοῖς ῥυθμοῖς κατὰ πολλὴν ἄδειαν ἐνεξουσιάζοντες διετέλουν· οἵ γε δὲ κατὰ Φιλόξενον καὶ Τιμόθεον καὶ Τελεστήν· ἐπεὶ παρά γε τοῖς ἀρχαίοις* (eodem fere modo, quo hujus loci initio hoc vocabulum intelligendum est i. e. Arionis tempore) *τεταγμένος ἦν ὁ Διθύραμβος.*

[8]) Arist. Poet. c. 4. *γενομένη δ' οὖν ἀπ' ἀρχῆς αὐτοσχεδιαστικὴ καὶ αὐτὴ* (sc. *ἡ τραγῳδία*) *καὶ ἡ μὲν ἀπὸ τῶν ἐξαρχόντων τὸν διθύραμβον, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν τὰ φαλλικὰ κ. τ. λ.*

[9]) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *τὴν δὲ λέξιν ἀνάγκη εἶναι ἢ εἰρομένην .... ὥσπερ αἱ ἐν τοῖς διθυράμβοις ἀναβολαί κ. τ. λ. ὁμοίως δὲ καὶ αἱ περίοδοι αἱ μακραὶ οὖσαι λόγος γίνεται καὶ ἀναβολῇ ὅμοιον·*

Suidas. *ἀναβολάς. τὰ προοίμια. καινὰς ἀναβολὰς θέλω λαβεῖν* (Aristoph. av. v. 1384.) *ἢ τὰς ἀρχὰς τῶν ᾀσμάτων. Ὅμηρος· ἤτοι ὁ φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν ἀείδειν. καὶ Ἀριστοφάνης· Ξυνελέγοντ' ἀναβολὰς ποτώμενοι* (Pac. 833. 834.)· *περὶ ψυχρῶν λέγων διθυραμβοδιδασκάλων.*

CICERO.

CAP. I. Quid sit ornate dicere.

Cicero de orat. l. III. c. 22. *Semper enim, quacunque de arte aut facultate quaeritur de absoluta et perfecta quaeri solet. Vis enim et natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis et quanta sit intelligi non potest.*

Ut verbum quodvis e notionis,[1]) quam significat natura: sic verborum complexus,[2]) qualis sit e sententia pendet, quae exprimi debet. Qui verborum complexus si talis est ut sententiae praebeat simulacrum, quod auribus percipi queat accuratissimum, ejusmodi orationis oritur forma, quam ornatam nominemus. Cicero de orator. l. III. c. 14: „In quo igitur, inquit, homines exhorrescunt? Quem stupefacti dicentem intuentur? . . . . . Qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate et rebus et verbis dicunt et in ipsa oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt, id est, qui dicunt ornate.“ [3])

Unde sequitur ut ornata dictione numerus contineatur; qui, qualis sit jam videamus.

[1]) Cic. de orat. l. II. c. 2. Verba semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur.

[2]) Cic. de orat. l. III. c. 31. Rerum enim copia verborum copiam gignit: et si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex ea naturalis quidam splendor in verbis l. III. c. 6. Nam quum omnis ex re atque verbis constet oratio: neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris. Tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse non partis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum.

[3]) Vid. Cic. de orat. l. II. c. 2. l. III. c. 10.

CAP. II. De numero oratorio.

Cic. orat. c. 55. *In verbis inest quasi materia quaedam, in numero autem expolitio.*

Numerus oratorius tum nascitur, quum verba pro sententiae natura apte electa in talem componuntur[1]) unitatem, cujus principium ac finis non solum rei describendae natura[2]) posita sint, verum etiam syllabarum pondere[3]) percipiantur. Syllabarum autem pondus ipsarum cernitur extensione (mensura) atque vocis, qua pronuntiantur intensione (ictu); qua utraque in verbis conjungendis pro sententiae natura passim adhibitâ numerus constat oratorius.

Ejus modi verborum complexus si duabus[4]) saltem partibus in unum conjunctis constat, ambitus,[5]) graece περίοδος appellatur.

[1]) Cic. orat. c. 50. Numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia.

[2]) Cic. orat. c. 50. Id enim exspectant aures, ut verbis colligantur sententiae. Cic. de orat. l. III. c. 50. Consuetudo modo illa sit scribendi ac dicendi, ut sententiae verbis finiantur.

[3]) Cic. orat. c. 20. Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiamsi abest a versu (nam id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui graece ῥυθμός dicitur. Cic. de orat. l. III. c. 48. Numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet impressiones et quod metiri possumus intervallis aequalibus. —

distinctio et aequalium et saepe variorum intervallorum percussio numerum conficit. Cic. part. orat. c. 6. Numeros aures ipsae metiuntur, ne aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes.

[4]) Cic. orat. c. 67. .... sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior.

[5]) Cic. orat. c. 61. περίοδον nos tum ambitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus.

CAP. III. Quomodo numerus efficiatur oratorius.

Cic. orat. c. 56. *Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poetici.*

Quum numero et oratorio et poetico sententiae ita exprimantur ut earum auribus unitas percipiatur: fieri non potest quin utriusque eadem sit natura,[1]) neque ille nisi unitatis[2]) natura ab hoc differat.

Numeri natura formis rhythmicis continetur, quae vocantur pedes; quibus pro imaginis animo conceptae natura electis atque inter se compositis unitas nascitur, quam poeticam (comma, membrum, versum, systema, stropham, poema) appellare consuevimus. Qui pedes si passim[3]) in prosa, quo numerosa[4]) fiat, adhibentur, unitas existit oratoria, quae, pro extensione, aut incisum et membrum, aut periodus, aut oratio vocari solet.

Ut compluribus versibus numero sententiaque in unum conjunctis aut systema, aut stropha continetur, prout singuli sibi versus aut similes sunt, aut dissimiles: sic duobus vel pluribus membris[5]) arctissime inter se et sensu et verbis cohaerentibus periodus conficitur.

Longissima est complexio verborum (Cic. de orat. l. III. c. 47) quae volvi uno spiritu potest. Sed hic naturae modus est, artis alius. Cujusvis enim comprehensionis verba ita collocanda sunt ut sententiae principium ac finis non in spiritu solo sed in syllabarum pondere posita sint.[6]) Plena comprehensio e quatuor omnino constat partibus, quae longitudinem habeant quatuor versuum hexametrorum;[7]) cujusmodi partes, si sententiae, quam una conficiunt, sola unitate nec nodis continuationis i. e. verborum nexu inter se cohaerent, membra[8]) (κῶλα) et, si propriam quaeque pars sententiam continet resectam quasi et quam brevissime expressam, incisa[9]) (κόμματα) appellantur.

Periodo jam cum stropha comparata singulis strophae versibus aut membris[10]) periodi membra respondebunt. Pro extensione igitur, i. e. pro syllabarum, quibus constat numero, membrum oratorium a membri fere poetici[11]) longitudine proficisci neque versus facile mensuram excedere poterit. Sed ut strophae et versuum modus sola ratione finitur, qua poeta rem celebrandam intuetur: sic periodi etiam membrorumque circuitus nonnisi in rei describendae natura positus est, ad quam is, qui dicit limites ut totius orationis, ita etiam periodorum et membrorum accommodet necesse est.

In oratione igitur publice habenda periodum quatuor versuum hexametrorum mensuram transgredi vix fas erit quum facile fieri possit ut longior circuitus longiorave membra eorum, qui audiunt aures et mentem, sensu nimis distracto dilatoque, effugiant. Membri igitur productio; pro syllabarum numero, hexametri mensuram haud facilie superaverit. Rebus sic se habentibus incisum (κόμμα), salva hac periodi membrique extensione, ejusmodi ferme hexametri inciso ex syllabarum numero par esse poterit, quod caesura illa post tertii pedis arsim adhibita, ut ita dicam, amputatur.[12]) Sed qui membri incisique longitudinem adeo accurate[13]) definitam vult, ne qua forte syllaba a numero constituto absit, is frustra operam suam impenderit. Nam quum id maxime inter orationem solutam et vinctam intersit, quod illa libere profluit, haec autem metro proposito cohibetur: in libera oratione

nec periodi alicujus nec membri neque incisi extensio priusquam pronuntiata sint, ad certum syllabarum numerum redigi poterit. Quamquam enim alia periodus quatuor membris continetur,[14]) quid obstat quonimus alia, si sententiae natura hoc postulat, quinque vel sex membris comprehendatur, modo ne ejus, qui dicit, spiritus neve eorum, qui audiunt mentes illa productione nimis impediantur? Sic membri etiam incisique natura et differentia non in syllabarum numero posita est, sed e cogitatione verbis exprimenda, utrum membris an incisis utendum sit, pendebit et quali utrumque sit mensura. Nam quamquam incisi vis eo erit acutior[15]), quo brevius est: tamen eo non membrum fiet, si forte syllabarum numerum supra allatum excesserit. Neque membrum in periodum mutabitur si una fortasse syllaba hexametro longius erit, neque incisi naturam eo induet, si forte, sententia id postulante, eodem quo incisum est numero syllabarum.

Ut in poemate singuli suum numerum versus obtinent: sic etiam in oratione eodem, quo periodus, modo suum quodvis membrum et incisum numerum habeat oportet.[16]) Partes autem, quibus periodus constat, modificatae esse debent (Cic. de orat. l. III. c. 48); quae si in extremo breviores sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus. „Quare aut paria esse, debent posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam est melius et jucundius, longiora.“

Jam quod ad pedes attinet hi notandi sunt, quum maxime in oratione reperiantur:

◡ — Jambus
— ◡ Choreus
◡◡◡ Trochaeus [17])
— ◡◡ Dactylus
◡◡ — Anapaestus
— — Spondeus
— ◡◡◡ Paeon prior
◡◡◡ — Paeon posterior
— ◡ — Creticus
◡ — — ◡ — Dochmius. [18])

Quibus omnibus in oratione permiste [19]) est utendum: „nec enim effugere possemus (Cic. orat. c. 57) animadversionem, si semper iisdem uteremur; quia neque numerosa ut poema, neque extra numerum, ut sermo vulgi esse debet oratio. Sit igitur permista et implicata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, paeone[20]) maxime (quoniam optimus auctor, sc. Aristoteles, ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille (idem Aristoteles) praeterit, temperata.“

Neque vero tanta industria ad illos pedes aspirandum est, qua periodi sensus laboret. „Neque vos paeon (Cic. de orat. l. III. c. 50) aut herous ille conturbet. Ipsi occurrent orationi; ipsi, inquam, se offerent et respondebunt non vocati.“

Omnium id maxime est cavendum ne in versum neve in versus similitudinem[21]) illabatur oratio; quam ob rem nullo pede toties repetito utendum erit, ut aures eo versum confici sentiant. Jambi igitur frequentes[22]) imprimis sunt evitandi, quum iis versus facile oriatur ortusque ab auditoribus agnoscatur.[23]) Ut vero jambis sic ceteris etiam pedibus iteratis abstinendum est et prospiciendum ne duobus aut, quod est maximum, tribus plures deinceps ponantur.[24])

In quovis verborum ambitu principium ac finis praesertim sunt consideranda; „nascatur a proceris numeris ac liberis (Cic. de orat. l. III. c. 50) maxime heroo — ◡◡ aut paeone — ◡◡◡ priore, aut cretico — ◡ —, sed varie distincteque considat.“ Magis autem quam principium periodi finis numerosus sit oportet. „Notatur enim maxime (l. c.) similitudo in conquiescendo,“[25]) Duo vero aut tres sunt fere extremi servandi et notandi pedes, si modo non breviora et praecisa erunt superiora; quos aut choreos aut heroos aut alternos esse oportebit, aut in paeone illo posteriore,[26])

quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico, qui in clausula vel paeoni illi est praeferendus. Clausula perquam numerosa dichoreo —◡—◡[27]) continetur, dummodo raro adhibeatur; nam „in oratione nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem“ (Cic. orat. c. 64). Ne spondeus quidem funditus est repudiandus. Etsi, quod est e longis duabus, hebetior videtur et tardior, habet tamen stabilem quendam et non expertem dignitatis gradum. Ne jambus quidem, aut par trochaeus ◡◡◡, aut etiam dactylus parum volubiliter pervenit ad extremum, si eos sequitur choreus —◡, aut spondeus. Neque enim quidquam interest, uter sit eorum in extremo, quia postrema syllaba brevis an longa sit in ipso versu nihil refert.[28]) Sed iidem hi tres pedes —◡, ◡◡◡,[29]) —◡◡ male concludunt si quis eorum in extremo locatus est, nisi quum pro cretico postremus est dactylus —◡⏓. Dochmius autem (Cic. l. c.) quovis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut continuatus numerum apertum et nimis insignem facit.

Sin verborum comprehensionis principium ac terminus hac ratione sunt pedibus composita, „medii[30]) (sc. pedes) possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior quam aures exspectent, aut longior quam vires atque anima patiatur.“

Jam quum de pedibus, qui in periodo reperiuntur, sermo fuerit, hoc mihi liceat schema afferre, ut uno obtutu tota res intelligi queat.

Periodus

oriens.	*media.*	*cadens.*
—◡◡ herous	medii latere	—◡—◡ dichoreus
—◡◡◡ pacon prior	possunt pedes.	—◡◡—◡⏓ herous cum ancipite
—◡— creticus		—◡◡—— spondeus
◡——◡— dochmius.		—◡—◡⏓ chor. dactyl. cum ancipite
		◡◡◡— paeon posterior
		—◡— creticus
		◡— } —⏓
		◡◡◡ } —⏓
		—◡◡ } —⏓
		—◡⏓ dactyl. cum ancip.
		◡——◡— dochmius.

Major etiam pro numero quidem diligentia in membris et incisis[31]) quam in periodis conficiendis adhibenda est. Quae, quum paucis[32]) tantum vocabulis constent, saepe prorsus numerosa sunt i. e. meris pedibus continentur. Praeter reliquos pedes spondeo etiam vel apte in iis est utendum. (Cic. orat. c. 64) „Paucitatem enim pedum gravitatis suae tarditate compensat.“ „Nam in illis, quibus ut pugiunculis (orat. c. 67) uti oportet, brevitas facit ipsa liberiores pedes. Saepe enim singulis utentum est, plerumque binis (et utrisque addi pedis pars potest), non fere ternis amplius.“

Jam quum viderimus, quomodo numerus oriatur oratorius, restat ut de significatione ejus disseramus. Quae quum pedis natura contineatur, hoc accuratius explicato, ipsam cognitam habebimus.

Pes, de genere nunc disputo, qui ad numerum adhibetur, trifariam est divisa (Cic. orat. c. 56). Nam aut altera alteri parti aequalis, aut alterius dimidium, aut sesqui major est. Unde, si hanc pedis genuinam figuram statuimus — —, hi tres pedes

—◡◡ , ◡— , ◡◡◡—

derivantur. Quorum pedum „jambus frequentissimus est in iis, quae demisso atque humili sermone dicuntur; paeon autem in amplioribus; in utroque dactylus. Ita in varia et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi et temperandi. Sic minime animadvertetur delectationis aucupium et quadrandae orationis industria, quae latebit eo magis, si et verborum et sententiarum ponderibus utemur

(Cic. orat. c. 58)." Reliqui vero pedes ∪∪—, —∪, —∪∪∪, ——, ∪∪∪, —∪—, pro syllabarum aut brevium, aut longarum, quibus constant compositione aut cursum, aut tarditatem significant et pro sententiae natura erunt eligendi.[33])

1) Cic. orat. c. 20. Nam etiam poetae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi different ab oratoribus. Numero maxime videbantur antea et versu: nunc apud oratores jam ipse numerus increbruit. c. 56. Sed hi numeri (sc. orationis) poeticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorum. c. 60. Si quae res efficiat voluptatem (in numero oratorio quaeritur): eadem, quae in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsae tacito eum sensu sine arte definiunt.

2) Cic. orat. c. 68. .... sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur aut orationis, aut poematis simile videatur etc.

3) Cic. orat. c. 58. Nec vero is cursus est numerorum, orationis dico, nihil ut fiat extra modum; nam id quidem esset poema; sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans et aequaliter constanterque ingrediens numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, quod non totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit etc. Cic. de orat. l. III. c. 44. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam nobis esse adhibendos putaverunt.

4) Cic. orat. c. 65. Multum interest, utrum numerosa sit, i. e. similis numerorum, an plane e numeris constet oratio.

5) Cic. orat. c. 66. Constat ambitus et plena comprehensio e quatuor fere partibus, quae membra dicimus. — His igitur singulis versibus (sc. membris) quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus.

6) Cic. de orat. l. III. c. 44. Interspirationes enim non defatigatione nostra neque librariorum notis, sed verborum et sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt. Cic. orat. c. 68. Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, adhibere necesse est, si ornate velis dicere non solum..... ne infinite feratur, ut flumen oratio, quae non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere: verum etiam etc.

7) Cic. orat. c. 66. E quatuor igitur quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat fere plena comprehensio.

8) Cic. orat. c. 66. Sin membratim volumus dicere insistimus. Rhet. ad Her. l. IV. c. 19. Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine totius sententiae demonstratione, quae denuo alio membro orationis excipitur hoc modo: „Et inimico proderas." Id est unum, quod appellatur membrum. Deinde hoc excipiatur oportet ab altero: „Et amicum laedebas." Ex duobus membris haec exornatio potest constare: sed commodissima et absolutissima est, quae ex tribus constat hoc pacto: „Et inimico proderas, et amicum laedebas, et tibi ipsi non consulebas." Item: „Nec reipublicae consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti."

Dionys. Hal. de verb. comb. c. II. p. 9. *πλὴν ἤγε τῶν πρώτων, εἴτε τῶν τριῶν, ἢ τεττάρων, εἶθ' ὅσων δή ποτε ὄντων μερῶν πλοκὴ καὶ παράθεσις, τὰ λεγόμενα ποιεῖ κῶλα. ἔπειθ' ἡ τούτων ἁρμονία τὰς καλουμένας συμπληροῖ περιόδους· αὗται δὲ τὸν σύμπαντα τελειοῦσι λόγον.*

Quintil. Inst. orat. l. IX. c. 4. 123. Membrum autem est sensus numeris conclusus, sed a toto corpore abruptus et per se nihil efficiens.

9) Cic. orat. c. 67. „Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas." Haec incise dicta sunt quatuor.

Dionys. de verb. comp. c. XXVI. p. 213. *πολλάκις δὲ καὶ εἰς κόμματα συνάγειν βραχύτερα κώλων κ. τ. λ.*

Quintil. Inst. orat. l. IX. c. 4. 122. Incisum (quantum mea fert opinio) erit sensus non expleto numero conclusus; plerisque pars membri etc.

10) Saepe enim accidit ut stropha non versibus integris sed et membris, quae versibus minora sunt, constat. Vid. Hephaest. enchirid. ed. *Gaisf.* Lips. 1832. p. 125. *στίχος ἐστὶ ποσὸν μέγεθος μέτρου, ὅπερ οὔτε ἔλαττόν ἐστι τριῶν συζυγιῶν, οὔτε μεῖζον τεσσάρων.*

11) Hephaest. l. l. *Τὸ δὲ ἔλαττον ὂν τριῶν συζυγιῶν, ἐὰν μὲν πλήρεις ἔχῃ τὰς συζυγίας, ἀκατάληκτόν ἐστι καὶ καλεῖται κῶλον, ἐὰν δέ τι ἐλλείπῃ, κόμμα.*

12) Not. ad Heph. p. 396. Mar. Victorin. p. 2497. Colon est membrum, quod finitis constat pedibus; comma, in quo vel pars pedis est. Erit itaque colon, cum integrae fuerint zyzygiae: comma vero, cum imperfectae.

Atilius Fortunat. p. 2689. „Colon est pars sive partes versus integris pedibus impletae ut,

Defecisse videt sua;

habet enim tres pedes similes; comma pars versus sive partes imperfectae ut,

'Arma virumque cano.

Et colon dictum, quasi a corpore abscissum integrum membrum: comma vero, quasi trunca pars membri a corpore amputata."

Sed nihil fere certum hac de re statui potest, quum e rei metro describendae natura pendeat, qua longitudine et versus et membra et incisa futura sint. Cf. *Herm.* epit. ed. II. §. 40.

[13]) Reisig's Vorles. üb. lat. Sprachwiss. herausgeg. von Haase. Lpz. 1839. p. 838. „Incisa sind kurze Sätze, welche nicht über den Umfang von acht Sylben hinausgehen, griechisch *κόμματα* genannt. Membra dagegen sind kurze Sätze, die über dieses Maaß hinausgehen; bei den Griechen heißen sie *κῶλα*." Cf. Cic. Rhet. ad Her. l. IV. c. 19. sub n. 8. antea citatum, ubi primum membrum octo, alterum septem syllabis constat; et Dionys. Hal. c. IX. p. 49, ubi primum membrum sex, alterum septem, tertium vero decem syllabas continet. Quint. l. IX. c. 4. 123. Membra: „O callidos homines" et „O rem excogitatam" etiam septem tantum syllabis constant.

[14]) Vid. not. 7. Ne obliviscamur Ciceronem adverbium „fere" addidise. Quint. l. IX. c. 4. 125. Habet periodus membra minimum duo. Medius numerus videntur quatuor: sed recipit frequenter et plura.

[15]) Cic. orat. c. 67. Nec illud genus (sc. incisim membratimque dicendi) est dicendi aut melius aut fortius, quam binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paullo alias pluribus etc.

[16]) Cic. de orat. l. III. c. 50. .... quae tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Orat. c. 67. Sed quae incisim aut membratim efferuntur ea vel aptissime (i. e. numerose) cadere debent.

[17]) Cic. orat. c. 64. .... trochaeus, qui habet tres breves.

[18]) Dionys. Hal. pedes in simplices et compositos dividit, c. XVII. p. 104. hac pedis definitione praemissa: „*πὰν ὄνομα καὶ ῥῆμα καὶ ἄλλο μόριον λέξεως, ὅτι μὴ μονοσύλλαβόν ἐστιν, ἐν ῥυθμῷ τινι λέγεται· τὸ δ' αὐτὸ καλῶ πόδα καὶ ῥυθμόν.*" Paginis subsequentibus hos pedes simplices affert:

	◡◡	chor. tribrach.	◡◡◡	—◡◡
	——		———	—◡—
	◡—		◡—◡	——◡
trochaeus	—◡		◡◡—	◡——

pag. 111 pergens: „*οὗτοι δώδεκα ῥυθμοί τε καὶ πόδες εἰσὶν οἱ πρῶτοι καταμετροῦντες ἅπασαν ἔμμετρόν τε καὶ ἄμετρον λέξιν, ἐξ ὧν γίνονται στίχοι τε καὶ κῶλα. Οἱ γὰρ ἄλλοι ῥυθμοὶ καὶ πόδες πάντες ἐκ τούτων εἰσὶ σύνθετοι. ἁπλοῦς δὲ ῥυθμὸς ἢ οὔτ' ἐλάττων ἐστὶ δυοῖν συλλαβῶν, οὔτε μείζων τριῶν.*" Vid. Cic. orat. c. 64. „Jam paeon, quod plures habet syllabas quam tres, numerus a quibusdam non pes habetur."

Uterque igitur paeon et dochmius, e Dionysii sententia, pedes sunt compositi, quamquam paeones altera tantum longa cretici syllaba soluta orti sunt.

Eodem fere modo Quintilianus etiam l. IX. c. IV. 79. 80. disputat: „Sed quia orationem omnem constare pedibus dixi aliqua de his quoque: quorum nomina, quoniam varia traduntur, constituendum est, quo quemque appellemus. Et quidem Ciceronem sequar, ... excepto, quod pes mihi tris syllabas non videtur excedere: quamquam ille paeone dochmioque, quorum prior in quatuor, secundus in quinque excurrit, utatur. Nec tamen ipse dissimulat, quibusdam numeros videri non pedes. Neque immerito. Quidquid enim supra tris syllabas, id est ex pluribus pedibus.

[19]) Idem fere hac de re sentit Dionys. c. XIX. p. 133. *καὶ ἔστι λέξις κρατίστη* ..... *ὅταν ῥυθμοί τ' ἄλλοι καὶ σχήματα παντοῖα κ. τ. λ.*, quamquam, a Quintiliano hanc ob causam l. IX. c. IV. 87 vituperatus, pedem tribrachyn p. 107 damnat et p. 104 pyrrhichium et p. 107 ipsum amphibrachyn minus probat.

Magis autem Quintilianus cum Cicerone consentit, quum l. l. dicat: Miror autem in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerent aliosque damnarent, quasi ullus esset, quem non sit necesse in oratione deprehendi etc. 89: irrumpent (sc. pedes illi rejecti) etiam ad invitos, nec semper illis heroo aut paeone suo, quem, quia versum raro facit, maxime laudant, uti licebit. 91: Miscendi ergo sunt, curandumque ut sint plures qui placent et circumfusi bonis deteriores lateant.

[20]) Cic. orat. c. 57. Paeon minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio.

[21]) Cic. orat. c. 55. Perspicuum est igitur numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus.

[22]) Cic. de orat. l. III. c. 47. .... sunt insignes persussiones eorum numerorum (◡— , ◡◡◡) et minuti pedes.

[23]) Cic. orat. c. 67. Jambus enim et dactylus in versum cadunt maxime.

[24]) Cic. de orat. l. III. c. 47. Quare primum ad heroum nos dactyli et anapaesti et spondei pedem invitat: in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paullo plus, ne plane in versum aut similitudinem versuum incidamus.

25) Cic. de orat. l. III. c. 50. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora, quod in his maxime perfectio atque absolutio judicatur. Nam versus aeque prima et media et extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique.

26) Aliter Quintil. l. IX. c. IV. 110. Non me capit (ut a magnis viris dissentiam) paeon ◡◡◡—. Quod quid ita placuerit iis, nisi quod illum fere probaverint, quibus loquendi magis qum orandi studium fuit.

27) Cic. orat. c. 64. Cadit autem per se ille dichoreus (—◡—◡) ipse praeclare: quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. F. tribunus plebis in concione dixit..... „Patris dictum sapiens temeritas filii cōmprŏbāvĭt.“ Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quaero nonne id numerus effecerit?

28) Aliter Quintil. l. IX. c. IV. 93. Clausula quoque e longis firmissima est: sed cludent etiam breves, quamvis habeatur indifferens ultima. Neque enim ego ignoro, in fine pro longa accipi brevem, quod videtur aliquid vacanti tempori ex eo, quod insequitur, accedere: aures tamen consulens meas, intelligo multum referre, verene longa sit, quae cludit, an pro longa.

29) Cic. orat. c. 57. Ephorus vero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse aequalem dactylo, quem probat. Syllabis enim metiendos pedes, non intervallis existimat: quod idem facit in trochaeo, qui temporibus et intervallis est par jambo: sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt.

30) Idem Quintil. l. IX. c. IV. 66. Mediis quoque non ea modo cura sit, ut inter se cohaereant, sed ne pigra ne longa sint: ne, quod nunc maxime vitium est brevium contextu resultent ac sonum reddant paene puerilium crepitaculorum.

31) Cic. orat. c. 66. Sed nihil tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minimum apparet, sed valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi: „Missos faciunt patronos: ipsi prodeant.“ Nisi intervallo dixisset „ipsi prodeant,“ sensisset profecto effugisse senarium. Vid. not. 16.

32) Vid. not. 15.

33) Cic. orat. c. 60. Ita, si numerus oratorius quaeritur qui sit, omnis est; sed alius alio melior atque aptior. Quint. l. IX. c. IV. 91. Plurimum igitur auctoritatis, ut dixi, et ponderis babent longae, celeritatis breves: quae si miscentur quibusdam longis, currunt, si continuantur, exultant etc.

CAP. IV. De sono.

Cic. orat. c. 59. *Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus exstet, idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnunquam aut concinnitate aut constructione verborum.*

Ante numerum in oratione adhibitum vocis modulatio, qua, pro opportuna literarum connexione, aut tota sententia, aut singula vocabula pronuntiantur, ejus in oratione locum obtinebat. Quae vocis modulatio, sonus appellata, postea etiam in oratione permansit, cui numerus quasi quandam palaestram et extrema lineamenta attulit. Dum enim numerum ejusmodi syllabarum ordine usum vidimus, qua pedes passim oriantur, sono[1]) sententia ita verbis exprimitur ut locutio vocis modulatione fluens atque aequabiliter, perpolita procedat. Sono igitur, nisi quando fortuito, numerus non continetur. Quod quo melius appareat soni naturam accuratius jam consideremus atque explicemus.

Sonus aut in collocatione, aut in concinnitate[2]) verborum est positus. Primum igitur quid sit collocationis investigemus.

„Collationis est (Cic. de orat. l. III. c. 31) componere et struere verba sic ut neve asper eorum concursus, neve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus et laevis.“[3])

Ejusmodi verborum compositio nascetur „si fugiemus (Cic. Rhet. ad Her. l. IV. c. 12) crebras vocalium concursiones, quae vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: „Baccae

aeneae amoenissimae impendebant"; et, si vitabimus ejusdem literae nimiam assiduitatem; cui vitio versus hic erit exemplo: (nam hic nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis uti;)

„O Tite tute Tati, tibi tanta tyranne tulisti;"

et si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus; ea est hujus modi: „Nam cujus rationis ratio non exstet, ei rationi ratio non est fidem habere"; et si non utemur continenter similiter cadentibus verbis; hoc modo:

„Flentes, plorantes, lacrimantes, obtestantes";

et si verborum transjectionem vitabimus, nisi quae erit concinna; quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro:

„Has res ad te scriptas, Luci, misimus Aeli."

Item fugere oportet longam verborum continuationem, quae et auditoris aures, et oratoris spiritum laedit.

Haec de sono, qui verborum collocatione continetur.

Verborum concinnitas [4]) formis quibusdam orationis constat. „Nam quum aut par pari refertur (Cic. orat. c. 65), aut contrarium contrario opponitur, aut, quae similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur plerumque fit ut numerose cadat."

Id genus orationis, quo par pari refertur i. e. quod habet in se membra orationis, quae constent (Cic. Rhet. ad Her. l. IV. c. 20) ex pari fere numero syllabarum, compar appellatur. „Hoc non dinumeratione fiet (nam id quidem puerile), sed tantum afferet usus et exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: „In proelio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat; haec omnia graves casus administrabant." Item: „Alii fortuna facilitatem dedit, huic industria virtutem comparavit." In hoc genere saepe fieri potest, ut non plane par sit numerus syllabarum et tamen esse videatur, si unâ, aut etiam alterâ syllaba est alterutrum brevius: aut si, quum in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabae erunt: ut longitudo aut plenitudo harum multitudinem alterius assequatur et exaequet."

Contrarium opponitur contrario, quum „ex rebus diversis duabus (Cic. Rhet. ad Her. l. IV. c. 18) altera breviter et facile confirmatur, hoc pacto: „Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres?" Et item: „Nam quem in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse?" Et: „Qui privatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum et sui cognoscentem fore in potestate, qui speres?" Et: „Qui in sermonibus et in conventu amicorum verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis a mendacio temperaturum?" Hoc exornationis genus brevibus et continuatis membris perfectum esse debet, et quum commodum est auditu propter brevem et absolutam conclusionem, tum vero vehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re et ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit."

Similiter cadens (Cic. Rhet. ad Her. l. IV. c. 20) exornatio appellatur, quum in eadem constructione verborum duo aut plura sunt verba, quae similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: „Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis." Item: „cujus omnis in pecunia spes est, ejus a sapientia est animus remotus." — Similiter desinens est, quum tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: „Turpiter audes facere, nequiter studes dicere." Item: „Vivis invidiose, relinquis studiose, loqueris odiose." Haec duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur inter se vehementer conveniunt: et ea re his, qui bene utuntur plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto fieri oportet: „Perditissima

ratio est amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam." Hic et ea verba, quae casus habent ad casus similes, et illa, quae non habent, ad similes exitus veniunt."

Quamvis et numero et sono oratio suavis fiat, tamen iis, quae de utriusque natura prolata sunt, alterum ab altero diversum esse dilucide apparet. Dum enim numero poeticus (i. e. metrum et ictus), sono musicus color (i. e. melodia) orationi infertur. Utroque autem simul opus est ut oratio perfecta atque ab omni parte absoluta i. e. ornata fiat.

[1]) Cic. orat. c. 48. Duae sunt igitur res, quae permulceant aures, sonus et numerus. Verba legenda sunt potissimum bene sonantia etc.

[2]) Cic. orat. c. 44. Collocabuntur igitur verba, ut aut inter se quam aptissime cohaereant extrema cum primis eaque sint quam suavissimis vocibus, aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum.

[3]) Cic. orat. c. 31. Sed est tamen haec collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quae junctam orationem efficit, quae cohaerentem, quae lenem, quae aequabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut neve aspere concurrant, neve vastius diducantur. c. 44. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas voces efficiat, aut asperas...... Quod quidem latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, qui vocales nolit conjungere. (vocales conjungere est: hiatum vitare elidenda altera vocali; contrarium est vocales distrahere i. e. sine elisione pronuntiare.)

[4]) Cic. orat. c. 49. Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finientur, quoniam id judicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, aut quasi sua sponte, et quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quae sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur, suapte natura numerosa sunt, etiamsi nihil est factum de industria........ quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: „Est enim, judices, haec non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti, non instituti sed imbuti sumus." Haec enim talia sunt ut, quia referuntur ad ea, ad quae debent referri, intelligamus non quaesitum esse numerum sed secutum. Quod fit item in contrariis referendis; ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur: „Eam, quam nihil accusas, damnas." Condemnas diceret, qui versum effugere vellet....... Semper haec, quae Graeci ἀντίθετα nominant, quum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, etiam sine industria. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarta accusationis (Verr. IV. 52). „Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus praetoris adventum cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram cum illius exercitu invicto: hujus libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas."

CAP. V. Soni ac numeri historia.

Cic. orat. c. 50. *Nec ego id, quod deest antiquitati flagito potius, quam laudo, quod est: praesertim quum ea majora judicem, quae sunt, quam illa, quae desunt. Plus est enim in verbis et in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inventa conclusio est, qua credo usuros veteres illos fuisse, si jam nota atque usurpata res esset, qua inventa omnes usos magnos oratores videmus.*

Arte rhetorica a Corace et Tisia Syracusis inventa neque sonus neque numerus, nisi quando casu et fortuito, ad orationem exornandam accesserant. Deinde quum jam Athenas sedem sibi elegisset ibique imprimis effloresceret, Gorgias [1]) Leontinus Sophista primus fuit qui in dicendo verborum concinnitati operam dedit. Atque hoc genere antiqui delectabantur. Verba eligebant et sententias graves et suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. „Itaque (Cic. orat. c. 65) si quae veteres illi (Herodotum [2]) dico et Thucydidem totamquae eam aetatem) apte numeroseque dixerunt, ea non numero quaesito, sed verborum collocatione ceciderunt."

Numerum denique orationi adeo excultae addidit Isocrates,[3]) „cujus domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit atque officina dicendi, magnus orator et perfectus magister (Cic. Brut. c. 8.), quamquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo, meo quidem judicio, est postea consecutus. Is et ipse scripsit multa praeclare et docuit alios; et quum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen et numerum quendam oportere servari.“[4])

Sed dum Isocrates variis pedibus, jambis etiam et anapaestis[5]) utitur, Thrasymachus,[6]) ejus discipulus paeonem primus in orationem introduxit, quo omnium pedum solo numerum oratorium constare Aristoteles, vehemens Isocratis adversarius[7]) arte sua rhetorica (l. III. c. 8) ostendere conatus est. Paeon enim unicus est pes, quo versus non conficitur.[8]) Quodsi igitur Aristotelem secuti paeonem graecae quidem orationi aptissimum habemus et solum, quo numerus oratorius contineatur, Thrasymachus jure auctor ejus[9]) fuisse dicitur.

Orationem igitur vidimus primo nudam fuisse, deinde sono accedente exornari coeptae numeri ornamentum novissimum esse adjectum.

Jam numeri naturam philosophi atque inter eos Aristoteles imprimis indagare studuerunt. Qui ubi pedum, quibus numerus constat, naturam quam accuratissime investigavit,[10]) numeri ipsius notionem definivit et interpres fuit subtilis atque ingeniosus eorum, quorum neque oratores neque rhetores, sensum solum secuti, cur ita fecissent rationes nullas habuerunt.[11]) Aristotelem ducem Theodectes[12]) et Theophrastus[13]) discipuli sunt secuti.

Dum jam per quadringentos fere annos[14]) sonum ac numerum a Graecis in oratione adhibitum videmus: dictio latina nuda adhuc ac rudis paene fuerat.

M. T. Cicero Romanorum primus ac princeps, Graecorum oratorum rhetorumque operibus perlectis, soni numerique naturam latino sermoni accommodare adaptatamque scriptis suis rhetoricis explicare studuit. Is majorem, quam Aristoteles, pedum varietatem patriae linguae vindicavit; quapropter Isocratem primum orationi numerum intulisse suo quoque cum jure praedicat, quum is vel ante Thrasymachum, quamquam non paeonibus, tamen aliis jam pedibus, etsi ab Aristotele rejectis, in orationibus usus sit.

Ut Aristotelem igitur ea maxime probantem videmus, quae Thrasymachus fecerat: sic Cicero Thrasymachi atque Isocratis numerum in unum conjunctum investigavit omnibusque pedibus permiste utendum esse docuit.

Sic tandem in latino etiam sermone periodos artificiosissime constructas dithyramborum[15]) instar progredi animadvertimus, quorum membra et pedes, ut ait idem Theophrastus (Cic. de orat. l. III. c. 48) sunt in omni locupleti oratione diffusa.

[1]) Cic. orat. c. 49. In hujus concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus, ... cujus in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas.

[2]) Cic. orat. c. 55. Itaque et Herodotus et eadem superior aetas numero caruit, nisi quando temere ac fortuito; et scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione praecepta multa nobis reliquerunt. Cic. Brut. c. 8. Ante hunc enim (sc. Isocratem) verborum quasi structura et quaedam ad numerum conclusio nulla erat; aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam; quae forsitan laus sit; verumtamen natura magis tum, casuque nonnunquam, quam aut ratione aliqua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam comprehendit concluditque sententiam: quae, quum aptis constricta verbis est, cadit etiam plerumque numerosa.

A Cicerone hac in re dissentiunt Dionys. et Quintil. Dionys. c. XI. p. 53. *ἐξ ὧν δὲ οἴομαι γενήσεσθαι λέξιν ἡδεῖαν καὶ καλὴν, τέτταρά ἐστι τὰ κυριώτατα ταῦτα καὶ κράτιστα, μέλος καὶ ῥυθμὸς, καὶ μεταβολὴ, καὶ τὸ παρακολουθοῦν τοῖς τρισὶ τούτοις πρέπον.* c. X. p. 53. *ἡ δὲ Ἡροδότου σύνθεσις ἀμφότερα ταῦτα ἔχει· καὶ*

γὰρ ἡδεῖά ἐστι καὶ καλή. Unde sonum ac numerum, sicubi est, ab Herodoto jam de industria esse quaesitum, Dionysio persuasum fuisse apparet.

Quintil. l. IX. c. 4. 16—19. Neque enim mihi, quamlibet magnus auctor, Cicero persuaserit, Lysiam, Herodotum, Thucydidem parum studiosos ejus (sc. componendi artis) fuisse etc. .... Et historiae (quae currere debet ac ferri) minus convenissent insistentes clausulae, et debita actionibus respiratio, et cludendi inchoandique sententias ratio. In concionibus quidem etiam similiter cadentia quaedam, et contraposita deprehendas. In Herodoto vero cum omnia (ut ego quidem sentio) leniter fluunt, tum ipsa *διάλεκτος* habet eam jucunditatem, ut latentes etiam numeros complexa videatur.

[3]) Cic. de orat. l. III. c. 44. Idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret.

[4]) Dionys. Hal. c. XIX. p. 143. Isocratis ejusque discipulorum scripta varietate carere dicit, periodosque eorum uno eodemque fere circulo moveri. c. XXIII. p. 173 et 182. Principem eum exhibet politae floridaeque compositionis, cujus quae sit natura c. XXIII. p. 170, 171, 172 luculentissime exposuit.

[5]) Cic. orat. c. 56. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus imprimis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapaestos, quo quid potest esse turpius?

[6]) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *λείπεται δὲ παιάν, ᾧ ἐχρῶντο μὲν ἀπὸ Θρασυμάχου ἀρξάμενοι, οὐκ εἶχον δὲ λέγειν τίς ἦν.* Quintil. l. IX. c. 4, 87. Licet igitur paeona sequatur Ephorus inventum a Thrasymacho, probatum ab Aristotele etc.

[7]) Cic. orat. c. 51. Sed quis omnium doctior, quis in rebus vel inveniendis acutior, vel judicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est adversatus impensius? etc.

[8]) Cic. orat. 57. Paeon autem minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio. Arist. Rhet. l. III. c. 8. *ὁ δὲ παιὰν ληπτέος· ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν, ὥστε μάλιστα λανθάνειν.*

[9]) Cic. orat. c. 52. Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus injunxerit. — Quod ab his vere quadam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate confitendum est; sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus (vid. Cic. Brut. c. 8); cujus omnia nimis etiam exstant scripta numerose.

[10]) Dionys. c. XXIV. p. 197 et 198. *εἴρηται γὰρ τῷ φιλοσόφῳ τά τ᾽ἄλλα περὶ τῆς λέξεως τῆς πολιτικῆς ἐν τῇ τρίτῃ βίβλῳ τῶν ῥητορικῶν τεχνῶν, οἵαν αὐτὴν εἶναι προςήκει, καὶ δὴ καὶ περὶ τῆς εὐρυθμίας, ἐξ ὧν ἂν τοιαύτη γένοιτο· ἐν ᾗ τοὺς ἐπιτηδειοτάτους ὀνομάζει ῥυθμοὺς, καὶ πῇ χρήσιμος ἕκαστος αὐτῶν καταφαίνεται, καὶ λέξεις παρατίθησί τινας, αἷς πειρᾶται βεβαιοῦν τὸν λόγον.*

[11]) Vid. not. 6.

[12]) Cic. orat. c. 51. Ejus (sc. Aristotelis) auditor Theodectes, imprimis (ut Aristoteles saepe significat) politus scriptor atque artifex, hoc idem sentit (sc. de numero) et praecipit. Quintil. l. IX. c. 4. 88. (licet) eademque (sc. ut Aristoteles) dicant Theodectes ac Theophrastus etc.

[13]) Cic. orat. c. 51. Theophrastus vero, iisdem de rebus etiam accuratius.

[14]) Cic. orat. c. 50. Et apud Graecos quidem jam anni prope quadringenti sunt, quum hoc probatur, nos nuper agnovimus.

[15]) Dionys. c. XXV. p. 197. *ἡ δὲ πεπλανημένα μέτρα .... λάβοι μὲν ἄν τις καὶ ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους μαρτυρίας τὴν πίστιν.*

CAP. VI. Unde sonus numerusque oratorius orti sint.

Cic. orat. c. 48. *Sed quia rerum verborumque judicium prudentiae est, vocum autem et numerorum aures sunt judices, et quod illa ad intelligentiam referuntur, haec ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his sensus artem. Aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandae reperienda.*

Soni numerique ars ex voluptate [1]) manavit, quam eorum qui audiebant, aures [2]) percipiebant quotiescunque aliquid casu ac fortuito sonore aut numerose esset dictum.[3]) Quod ubi saepius accidit, orator deliciarum causam indagavit [4]) eademque denuo ad aures delectandas usus est. Ita notatio

naturae et animadversio peperit artem. „Aures[5]) enim (Cic. orat. c. 53), vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensionem. Itaque et longiora et breviora judicat et perfecta ac moderata semper exspectat. Mutila sentit quaedam et quasi decurtata; quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia et quasi immoderatius excurrentia, quae magis etiam aspernantur aures; quod quum in plerisque, tum in hoc genere, nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum."

Romanorum etiam aures revera tam sensibiles fuisse clamore plausuque confirmatur, quem a concione sublatum Cicero testatur si quid numerose esset dictum.[6]) „Sed ut ceteris in rebus necessitatis inventa[7]) (Cic. orat. c. 55) antiquiora sunt quam voluptatis: ita et in hac re accidit ut multis saeculis ante oratio nuda ac rudis, ad solos animorum sensus exprimendos, fuerit reperta, quam ratio numerorum, causa delectationis aurium excogitata."

At numero in orationis partem vocato rhetores atque oratores sententias verbis artificiosissime complecti atque omnes fere, quibus antea soli poetae usi erant, pedes, praeter sonum, in orationem exornandam[8]) asciscere videmus. „Namque haec duo (Cic. de orat. l. III. c. 44) poetae, qui erant quondam iidem musici, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum, ut et verborum numero et vocum modo vincerent aurium satietatem. Haec igitur duo, vocis dico moderationem et verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quod versus in oratione, si efficitur conjunctione verborum, vitium est; et tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerose cadere et quadrari et perfici volumus" etc.

[1]) Cic. orat. c. 60. Si unde ortus sit (sc. numerus quaeritur): ex aurium voluptate.

[2]) Cic. orat. c. 53. Quae (sc. causa) sic aperta est, ut mirer, veteres non esse commotos, praesertim quum, ut fit, fortuito saepe aliquid concluse apteque dicerent; quod quum animos hominum auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse jucunde: notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt.

Dionys. c. XI. p. 55. *τίς γάρ ἐστιν, ὅς οὐχ ὑπὸ μὲν ταύτης τῆς μελῳδίας ἄγεται καὶ γοητεύεται, ὑφ'ἑτέρας δέ τινος οὐδὲν πάσχει τοιοῦτον; καὶ ὑπὸ μὲν τούτων τῶν ῥυθμῶν οἰκειοῦται, ὑπὸ δὲ τούτων διοχλεῖται.*

Quintil. l. IX. c. 4. 116. Ergo quem in poemate locum habet versificatio, eum in oratione compositio. Optime autem de illa judicant aures, quae plena sentiunt, et parum expleta desiderant, et fragosis offenduntur, et levibus mulcentur ...... Ideoque docti rationem componendi intelligunt, etiam indocti voluptatem.

[3]) Cic. orat. c. 50. Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, saepe natura: et quae valde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur.

[4]) Cic. orat. c. 55. Esse ergo in oratione numerum quendam non est difficile cognoscere. Indicat enim sensus; in quo iniquum est, quod accidit, non agnoscere, si cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio docuit, quid acciderit.

[5]) Cic. Brut. c. 8. Nam et aures ipsae, quid plenum, quid inane sit judicant et spiritu, quasi necessitate aliqua, verborum comprehensio terminatur; in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est.

[6]) Vid. hujus dissert. Cic. c. III. n. 27. Cic. orat. c. 50. Meae quidem (sc. aures) et perfecto completoque verborum ambitu gaudent et curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones saepe exclamare vidi, quum apte verba cecidissent.

[7]) Cic. orat. c. 53. Ut igitur in poetica versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium: sic in oratione animadversum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque verborum.

[8]) Cic. orat. c. 52. Quum enim videret (sc. Isocrates) oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, tum jucunditatis causa, tum ut varietas occurreret satietati.

CAP. VII. Ubi numero oratorio sit utendum.

Cic. orat. c. 19. *Quamquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est.*

Quum, qualis cujusvis pedis natura et usus sit, supra docuerimus: jam, ubi numerus in universum adhibeatur, ostendemus.

Ut forma quaevis ex eo pendet, cujus ad imaginem ipsa est orta: sic cujuslibet etiam dictionis forma sententiae natura [1]) determinatur; quae si talis est ut numerum exigat oratorium, eo erit utendum, nisi sententiam induere velis veste ei non plane congruenti. Sententiae autem indolem perspectam habere et scire, quid cuivis orationis generi conveniat ejus est, qui ea, quae sentit et cogitat verbis apte comprehendere debeat i. e. κατ'ἐξοχήν eloquentis. [2]) „Is enim est eloquens (Cic. orat. c. 29), qui et humilia subtiliter et alta graviter et mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquies, fuit. Ne fuerit. Ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo; redeoque ad illam Platonis rei formam et speciem; quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quaero, neque quidquam mortale et caducum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos, sit eloquens; quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus."

Locutionis tres sunt species et re et forma diversae; quarum prima, quae nudam sententiam aptis tantum verbis habet expressam, sermo, [3]) altera, quae nonnisi metris constat, poesis, tertia, quae est media inter illas, oratio appellatur. Haec enim, dum sententiam aptis verbis continet expressam, sono simul numeroque accedente, versus instar, principium ex se habet ac terminum. Quum poesis nonnisi metro constet, de utraque soluta locutione tantum accuratius nobis dicendum erit.

Quamvis ea, quae sermo dicitur locutio numero oratorio in universum careat: tamen vel in ea non solum adhiberi potest, sed debet, si quidem rei natura oratorium colorem poscit; tum enim is, qui scribit vel loquitur oratoris munere fungitur ac sermo ipse oratio fit, quamquam ejusmodi locutio tracta et fluens, dum vera oratio acris et contorta esse debet. Numero ita in historia [4]) utendum est, „in qua (Cic. orat. c. 20) et narratur ornate et regio saepe aut pugna describitur; interponuntur etiam conciones et adhortationes." Jure autem sermo dicitur Philosophorum locutio in qua, etsi non sono, tamen numero omnino abstinendum est, quum rerum, quas tractant natura talis sit, qualis eum non desideret. „Mollis est enim (Cic. orat. c. 19) oratio philosophorum et umbratilis, nec sententiis nec verbis instructa popularibus, nec vincta numeris sed soluta liberius. Nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo."

At vero numerus in oratoris dictione imprimis locum suum habet, quae ut rem exponendi ratione, sic ipsa etiam forma auditorum animos delectet ac commoveat oportet. Variis autem numeri formis permiste est utendum, ut nihil de industria factum aut quaesitum sentiatur numerusque ipse, quam maxime fieri potest, lateat. [5]) „Primum enim (Cic. orat. c. 64) numerus agnoscitur, deinde satiat; postea cognita facilitate contemnitur." Nihilo tamen minus oratio, si abesset, gravissimo careret ornamento. [6]) Pedum igitur natura satis cognita orator illos pro sententiis etiam eliget ut verborum ambitus, si qui sunt, apte concludantur. „Cursum contentiones (Cic. orat. c. 64) magis requirunt, expositiones rerum tarditatem." [7]) „Sed quot officia oratoris (Cic. orat. c. 21), tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo; in quo uno vis omnis oratoris est...... Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec vero locus aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut

sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitae, quid deceat est considerandum:[8]) quod et in re, de qua agitur, positum est, et in personis et eorum, qui dicunt et eorum, qui audiunt." Forsitan in oratione judiciali ac forensi numerum esse omittendum aliquis credat, quum nimis eo insidiarum ad capiendas aures adhibeatur? „Si inanibus verbis (Cic. orat. c. 50) levibusque sententiis: jure. Sin probae res, lecta verba: quid est, cur claudere et insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere?"

Periodis maxime in eo, quod ἐπιδεικτικόν[9]) dicitur et in historia utendum est; in veris causis[10]) autem et forensibus membra saepius atque incisa sunt adhibenda, immo vero ejusmodi orationis summa laus sententiarum et brevitate et acumine continetur. Sed in his quoque, ut in pedibus, varietas est ubique quaerenda, ne aures eadem usque dictionis forma repetita defatigentur, satientur.

Sono numeroque ita adhibito, sententiae dummodo verbis apte sint expressae, oratio fit ornata, qua, ut Demosthenem maxime apud Graecos, sic Ciceronem celeberrimum Romanorum oratorem summa cum vi maximoque cum fructu usum videmus. Hoc in utroque oratore eloquentia summum est fastigium adepta nec postea iterum pari modo viguit.

[1]) Vid. hujus dissert. Cic. c. I. not. 1. 2.

[2]) Cic. orat. c. 30. Is erit igitur eloquens, ... qui poterit parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere. c. 36. Is erit igitur eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod quum statuerit, tum, ut quidquid erit dicendum, ita dicet, nec satura jejune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par et aequalis oratio..... Dein, si tenues causae, tum etiam argumentandi tenue filum et in docendo et in refellendo; idque ita tenebitur, ut quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Quum vero causa ea inciderit, in qua vis eloquentiae possit exprimi: tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos et sic afficiet, ut volet, id est, ut causae natura et ratio temporis postulabit.

[3]) Cic. orat. c. 19. Itaque sermo potius (sc. philosophorum locutio) quam oratio dicitur.

[4]) Cic. de orat. l. II. c. 15. Verborum autem ratio et genus orationis (sc. in historia) fusum atque tratum et cum lenitate quadam profluens, sine hac judiciali asperitate et sine sententiarum aculeis persequendum est.

[5]) Cf. Dionys. c. XIX. p. 133. *Καὶ ἔστιν λέξις κρατίστη πασῶν, ἥτις ἂν ἔχοι πλείστας ἀναπαύλας τε καὶ μεταβολὰς ἁρμονίας, ὅταν τουτὶ μὲν ἐν περιόδῳ λέγηται, τουτὶ δ'ἔξω περιόδου .... ἔχει δέ τινα χάριν ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ τὸ οὕτω συγκείμενον, ὥστε μὴ συγκεῖσθαι δοκεῖν.* c. XXV. p. 196. *ὅπερ οὖν ἔφην, οὐ δύναται ψιλὴ λέξις ὁμοία γενέσθαι τῇ ἐμμέτρῳ καὶ ἐμμελεῖ, ἐὰν μὴ περιέχῃ μέτρα καὶ ῥυθμούς τινας ἐγκαταμεμιγμένους ἀδήλως.*

[6]) Cic. orat. c. 58. Nam qui audiunt haec duo animadvertunt et jucunda sibi censent, verba dico et sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos et praetervolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa minus delectarent.

[7]) Vid. Quintil. l. IX. c. 4. 128. 129 etc.

[8]) Dionys. c. XX. p. 135. *Ὁμολογουμένου δὴ παρὰ πᾶσιν, ὅτι πρέπον ἐστὶ τὸ τοῖς ὑποκειμένοις ἁρμόζον προςώποις τε καὶ πράγμασιν κ. τ. λ.*

[9]) Cic. orat. c. 62. Ergo in aliis, id est in historia et in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικόν, placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more, illa circumscriptione ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis absolutisque sententiis. Itaque postquam est nata haec vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque a judiciis forensique certamine quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias.

[10]) Cic. orat. c. 66. Haec enim (sc. incisa et membra) in veris causis maximam partem orationis obtinent. c. 67. Incisim autem et membratim tractata oratio in veris causis plurimum valet, maximeque his locis, quum aut arguas,

aut refellas; ..... nec illud genus est dicendi aut melius aut fortius, quam binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paulo alias pluribus; inter quae variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio. Cf. Quintil. l. IX. c. 4. 126. 127.

CAP. VIII. Quomodo ornatam assequamur orationem.

Cic. de orat. l. II. c. 2. *Etenim ceterae fere artes se ipsae per se tuentur singulae: bene dicere autem, quod est scienter et partite et ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur.*

Ut homo quivis artem quamlibet exerciturus omnium primum indolem atque virtutem materiae noverit oportet, in qua ad imaginem animo conceptam fingenda artificis munus maxime constat, quum ex forma inde nata ars ipsa, quantopere perfecta sit dijudicetur: sic is, qui orationem exornare vult, linguam penitus ante jam cognitam habeat necesse est,[1]) quam sonum ac numerum, artificiosam quasi orationi formam addat.

Lingua vero cognita optimi oratores[2]) ac poetae eo consilio quam accuratissime erunt legendi ut, quatenus ars ipsa in sono numeroque excolendo progressa sit, intelligatur, ne in arte nostra exercenda regrediamur, sed ut eam magis etiam promoveamus.

Denique autem, quum numeri fons in oratoris sensu positus sit, eo is non careat oportet, qui ornate dicere velit. Qui enim fieri potest ut numerus absque fonte profluat! Is igitur, cui, quamvis numeri naturam habeat perspectam, sensus tamen ille numerosus a natura quasi non est insitus,[3]) omittat malim illud ornamentum, ne orationi vis extrinsecus afferatur, dum ipsa sibi moderari debet. Is, dico, inutile abjiciat studium[4]) eloquentis laudem atque gloriam adipiscendi et in suum sibi usum Ciceronis verba vertat, libro „de oratore" inscripto c. 71 sic dicentis: „Res autem se sic habet (ut brevissime dicam, quod sentio), composite et apte sine sententiis dicere, insania est; sententiose autem sine verborum et ordine et modo, infantia; sed ejusmodi tamen infantia ut ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens vero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si licet, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat ut ei turpe sit, quidquam aut spectari aut audiri libentius."

[1]) Cic. de orat. l. III. c. 10. Neque enim conamur dicere eum docere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur dicere.

[2]) Cic. de orat. l. III. 10. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus et poetis etc. c. 31. Sit modo is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, et flagret studio, et a natura adjuvetur, et in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque delegerit; nae ille haud sane, quemadmodum verba struat et illuminet, a magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce natura ipsa, si modo est excitata, labetur.

[3]) Vid. not. 2. Cic. de orat. l. III. c. 31.

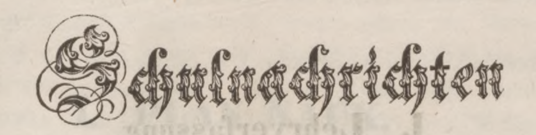
[4]) Cf. Quintil. l. IX. c. 4. 112. Totus vero hic locus non ideo tractatur a nobis, ut oratio, quae ferri debet ac fluere, dimetiendis pedibus ac perpendendis syllabis consenescat. Nam id cum miseri, tum in minimis occupati est. 113. Neque enim, qui se totum in hac cura consumserit, potioribus vacabit: si quidem relicto rerum pondere ac nitore contemto, „tesserulas" (ut ait Lucilius) struet et „vermiculate" inter se „lexis" committet.

CONTENDIMUS:

1) *Numeri (de genere disputo) eandem esse, quam artis philosophiam.*
2) *Formalem cujuslibet artis naturam numero contineri.*
3) *Romanorum linguam vocabulo carere, quo Graecorum ῥυθμός vere interpretemur.*
4) *Membri incisique naturam in solo syllabarum numero positam esse non posse.*
5) *Nonnisi ex imaginis rhythmicae animo conceptae natura ut versuum, sic membrorum atque incisorum extensionem pendere.*
6) *Periodum vere oratoriam sic fere esse recitandam ut duo minimum vel, si per vocabulorum liceat nexum, tres pedes initiales et finales exaudiantur.*
7) *Dichoreo excepto nulla dipodia syzygiave in numero oratorio esse utendum, quae pedibus constet similibus ne forte metra inde proficiscantur.*
8) *Suo cum jure in oratione Quintilianum improbare ancipitem.*

CORRIGENDA.

P. 1	l. 6	a fine	lege:	Denique.
- 1	- 1	- -	-	enchirid.
- 2	- 10	- -	-	κ. τ. λ.
- 5	- 5	- -	-	poesi.
- 6	- 3	ab init.	-	haud.
- 10	- 3	- -	-	quominus.
- 10	- 14	- -		comma (,) ante „debent" deleatur.
- 16	- 15	a fine		post „conditas" non colon sed comma (,) ponendum est.
- 19	- 13	- -		ante „cur id accidat" comma (,) omissum est.

für

den Zeitraum vom 9. October 1849. bis zum 2. October 1850.

WIADOMOŚCI SZKÓLNE

od

9. Października 1849. do 2. Października 1850.

I. Lehrverfassung.

Ober-Prima. Ordin.: Prof. *Wannowski.* — 1) Kath. Relig. 2 St. Wiederhol. d. Lehre v. d. Schöpfung, d. Sündenf., d. Vorseh., d. Erlös. u. v. d. Kirche. Kath. Dogmengesch. nach den Beschlüssen d. Concil. v. 1. Conc. zu Nic. bis zum Conc. zu Trid. Christl. Sittenl. nach Martin. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. (comb. m. U. Pr. O. u. U. Sec.) 2 St. Christl. Glaub. u. Sittenl. nach Petri's Lehrb. d. Relig. *Schönborn.* — 3) Latein. 7 St. Cic. orat. phil. I u. II. Tac. Agric. (thlw.) 3 St. Freie Arb. Exerc. Extemp. 2 St. Privat. Abschnitte aus Liv. u. Sallust. Jug. *Wannowski.* Hor. carm. III, 1—15. IV, 1—6. Sat. I, 1. De art. poet. Dr. *Steiner.* — 4) Griechisch. 5 St. Demosth. or. phil. I. II. olynth. I—III; de pace. Exerc. Extemp. 3 St. *Wannowski.* Hom. Il. VI, VII, IX—XII, XVII. Dr. *Steiner.* — 5) Deutsch. 3 St. Gesch. der d. Nat. Lit. v. Lessing bis auf die Gegenw. Häusl. Arb. Extemp. Freie Vortr. Gelesen wurde Less. Hamb. Dramat. (Auswahl) nebst verwandten Abhandl. v. Roetscher u. a. *Schweminski.* — 6) Polnisch. 3 St. Rhethorik und Poetik. Charakteristik d. Lit. Epochen. Gesch. d. poln. Lit. bis z. goldn. Zeitalter inclus. Häusl. Arb. Extemp. Gelesen wurden ausgew. Abschn. aus d. in d. Lit.-Gesch. erwähnten Werken. Freie Vortr. über Stoffe aus d. Lit.-Gesch. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Französisch. 2 St. Mignet, Revol. fr. chap. I. Grammat. Exerc. Extemp. nach Stieffelius. Memorirüb. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebräisch. (comb. m. U. Pr.) 2 St. Wiederhol. d. regelm. Verb. m. Suff. u. die unreglm. Verb. Uebers. histor. Pros. u. Psalm. *Wojciechowski.* — 9) Mathematik. 4 St. Stereom. Gleich. d. 2. Grades. Progressionslehre nach Brettner's Lehrb. 3 St. Mathem. Geogr. 1 St. Der *Director.* — 10) Physik. 2 St. Lehre vom Magnetismus, v. d. Elektr., v. Elektromagnetism., Magnetoelektr. u. Thermoelektr., nach Brettner's Leitfaden. Der *Director.* — 11) Geschichte. 2 St. Die neue Geschichte, nach Pütz's Lehrbuch. *Czarnecki.*

Unter-Prima. Ordin.: O.-L. *Schweminski.* — 1) Kath. Religion 2 St. Lehre v. d. Erlösung u. v. der Kirche, ihrer Unfehlbarkeit in d. Auslegung des christl. Glaubens; v. den Sakramenten u. d. Opfer d. heil. Messe. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. S. O. Prima. — 3) Latein. 7 St. Cic. or. p. Mil. p. Dejot. p. Q. Ligar. p. M. Marcell. post red. in Sen. 3 St. Freie Arbeiten. Exerc. Extemp. 2 St. Privat. Liv. XXV. *Wannowski.* Hor. carm. I—IV. (Ausw.) 2 St. *Schweminski.* — 4) Griechisch. 5 St. Plut. Aristid. et Cato maj. Lucian. Jup. trag. Hom. Il. I—V. Exerc. *Schweminski.* — 5) Deutsch. 3 St. Gesch. der d. Nat.-Lit. bis Lessing. Häusl. Arb. Extemp. Freie Vortr. Gelesen wurde Less. Laok.; wie d. Alt. d. Tod. geb. nebst verwandten Abhandl. von Herder. *Schweminski.* — 6) Polnisch. 3 St. Rhetorik u. Poetik. (Wiederhol.) Charakteristik d. Lit.-Epochen. Lit.-Gesch. des heidn. kirchl. und akadem. Zeitalters. Häusl. Arb. Extemp. Lektüre gröss. Stücke. Freie Vortr. über Stoffe aus d. Lit.-Gesch. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Französisch. 2 St. Mignet,

I. PLAN NAUK.

Klassa I. wyższa. Ordynaryusz: Prof. *Wannowski.* — 1) Religia katolic. 2 god. Powtórzenie nauki o stworzeniu. grzechu pierworodn., o opatrzności, zbawieniu i o kościele. Historya dogmatu katolickiego wedle postanowień koncyliów od 1go kon. w Nicei aż do kon. Trydenck. Nauka moralna chrześc. podł. Martiniego. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. (razem z niż. I. wyż. i niż. II.) 2 godz. Nauka wiary i moraln. chrześc. podług Petrego nauka religii. pan *Schoenborn.* — 3) Łacina. 7 godz. Cic. orat. phil. I. i II. Tacit. Agricol. (z wyjątkami) 3 godz. Wolne wypracow., egzercyc. i ekstemp. 2 godz. Prywatnie czytano wyjątki z Tit. Liv. i Sallust. bell. Jug. prof. *Wannowski.* Hora. carm. III. 1 — 15.; IV. 1 — 6.; Satyr. I. 1. de arte poet. Dr. *Steiner.* 4) Grecki język. 5 godz. Demosth. or. phil. I. II. olynth. I. — III., de pace, ćwicz. dom., ćwicz. klass. 3 godz. prof. *Wannowski.* Hom. Il. VI., VII., IX., XII., XVI. Dr. *Steiner.* — 5) Niemiec. język. 3 godz. Histor. literat. niem. od Lessing. do nasz. czas. Wypr. domowe, wyprac. klass., wolny wykład. Czytano Lessinga hamb. dramaturg. (wybór) wraz z rozprawami téjże saméj treści Roetschera. prof. *Schweminski.* — 6) Polski język. 3 godz. Teorya wymowy i poezyi; charakterystyka okresów literat. Historya lit. polsk. aż do złot. wieku inclus. Wypracow. dom., wypracow. klass. Czytano wyjątki z dzieł w hist. lit. wymienionych. Wolny wykład, przedmioty wzięte z hist. lit. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Francuz. język. 2 godz. Mignet, rev. fr. chap. I. gramat. ćwicz. dom. i klassycz. podł. Stiffeliusa. ćwicz. pamięć. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebrejsk. język. (razem z klass. I. niż.) 2 godz. Powtórzenie słowa regularn. z zaimk. i słowa niereg. Tłumacz. w pierw. półrocz. prozy historycz., a w drugiem psalmów. Ks. *Wojciechowski.* — 9) Matematyka. 4 godz. Stereomet. równania 2. stopn. progress. podł. Brettnera. nauka etc. 3 godz. Geogr. matem. 1 godz. *Dyrektor.* — 10) Fizyka. 2 godz. Nauka o magnetyzm., elektr., elektromagn., magnetoelektr. i thermoelektr. podł. Brettnera Fizyk. *Dyrektor.* — 11) Hist. powszech. 2 god. Hist. nowożytna podł. Pütza. pan *Czarnecki.*

Klassa I. niższa. Ordynaryusz: naucz. w. *Schweminski.* — 1) Religia katol. 2 god. Nauka o zbaw. i o kościele, jego nieomylności w wykładzie wiary chrześc. o sakrament. o ofierze Mszy św. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. Zob. klass. I. wyż. — 3) Łacina. 7 godz. Cic. orat. pr. Mil. pr. Dejot. pr. Ligar. pr. M. Marc. post. red. in senat. 3 godz. Wolne wyprac. ćwicz. dom. i klass. 2 godz. Prywatnie czytano T. Liv. XXV. prof. *Wannowski.* Hor. carm. I.—IV. (z wyborem) prof. *Schweminski.* — 4) Greck. język. 5 godz. Plut. Aristid. et Cato maj. Lucian. Jup. trag. Hom. Il. I.—V. ćwicz. dom. prof. *Schweminski.* — 5) Niemieck. język. 3 godz. Hist. lit. niem. aż do Lessinga. Wypr. dom., ćwicz. klass., wolny wykład. Czytano Lessynga Laokoon. Jak starożytn. śmierć wyobraż. i podobne rozprawy Herdera. prof. *Schweminski.* — 6) Polski język. 3 godz. Teorya wymow. i poez. (powtarzanie) charakterystyka okresów literat. Histor. lit. pogań. kościeln. i wieku akadem. Wypracow. dom., ćwicz klass. Czytanie większych wyjątk. wykład wolny, przedmioty wzięte z hist. literat. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Francuz. język. 2 godz. Mignet. rev.

Rev. fr. chap. I. Grammat. Exerc. Extemp. nach Stieffelius. Memorirüb. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebräisch. S. O. Prima. — 9) Mathematik. 4 St. Die eb. Trig., Stereom. (I. Abschn.) Die Lehre von d. Wurzelgröss. und d. Logarithm. nach Brettner's Lehrb. Der *Director.* — 10) Physik. 2 St. Lehre von d. flüss. u. luftförm. Körp. Akustik nach Brettner's Leitfaden. Der *Director.* — 11) Geschichte. 2 St. Die neue Gesch. nach Pütz's Lehrb. *Czarnecki.*

Ober-Secunda. Ordin.: G.-L. Dr. *Steiner.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Lehre v. d. Erlös. u. v. d. Kirche, ihrer Unfehlbarkeit in der Ausleg. des christl. Glaubens; v. d. Sakramenten, v. d. Opfer d. heil. Messe. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. S. O. Prima. — 3) Latein. 7 St. Grammat. nach Zumpt. cap. 76—87 incl. Uebers. aus Kraft. Gesch. v. A. Griech. c. 99—123. Exerc. Extemp. Liv. VI, 1—32. Cic. p. leg. Man. Memorirüb. 5 St. Dr. *Steiner.* Virg. Ecl. u. Bucol. (Auswahl.) 2 St. Dr. *Gruszczyński.* — 4) Griechisch. 5 St. Gramm. nach Buttm. §. 122—144. Exerc. Extemp. Herodot. VII, 19—37; 175—178; 201—239. Arr. I, 10—21. 3 St. Dr. *Steiner.* Hom. Od. V—IX. 2 St. Dr. *Gruszczyński.* — 5) Deutsch. 3 St. Theor. der ep. Poesie. Gelesen wurde Göthe's Herm. u. Dor., d. Niebel.-Lied u. Reinecke F. (Auswahl.) Häusl. Arb. Extemp. Freie Vortr. *Czarnecki.* — 6) Polnisch. 3 St. Rhetorik u. Poetik, begleit. mit Musterstück. Häusl. Arb. Extemp. Vorträge v. Musterst. oder Stoffen aus d. Theor. der Dicht. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Französisch. 2 St. Volt. Charles XII. liv. II. Grammat. bis zu d. Verb. irreg. Exerc. Extemp. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebräisch. (comb. m. U. Sec.) 2 St. Grammat. nach Seffer bis zu d. regelm. Verb. m. Suff. Uebers. entsprech. Stücke. *Wojciechowski.* — 9) Mathematik. 4 St. Arithm. Wiederhol. der verschied. Rechnungsoperat.; quadrat. Gleich. Logarithm. Beispiele. Geom. Wiederhol. d. früh. Abschn. Kreisrechn., Goniometr. u. Trigonom. die wichtigsten Sätze. *Spiller.* — 10) Physik. 2. St. Nach Brettner's Leitf. Abschn. III, einige Abth. Abschn. IV—VIII incl. *Spiller.* — 11) Geschichte. 3 St. Röm. Gesch. nach Pütz's Lehrb. Gelesen wurden Abschn. aus Sall. Liv. Cic. und Caes. *Czarnecki.*

Unter-Secunda. Ordin.: bis Ost. G.-L. Dr. *Malecki*, von Ost. O.-L. *Czarnecki.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Lehre von d. Schöpfung, v. d. Erbsünde u. v. d. Erlösung. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. S. O. Prima. — 3) Latein. 7 St. Grammat. nach Zumpt. v. Gebr. d. Modi. Uebers. aus Kraft, Gesch. v. A. Griech. Cic. orat. in Catil. I—III. Exerc. Extemp. 5 St. Wint.-S. Dr. *Malecki;* Som.-S. Dr. *Gruszczyński.* Virg. Aen. I u. II. 2 St. *Schweminski.* — 4) Griechisch. 5 St. Grammat. nach Enger. Wiederhol. der unregelmäss. Verb. d. Hauptabschn. aus der Syntax. Schriftl. Arb. Xenoph. Cyrop. I, 1—6; II, 1 u. 2. 3 St. Wint.-S. Dr. *Malecki;* Som.-S. Dr. *Węclewski.* Hom. Od. I—III. 2 St. *Schweminski.* — 5) Deutsch. 3 St. Wie Ober-Secunda. — 6) Polnisch. 3 St. Nach Cegielski's Nauka Poez. bis zum Abschn. v. d. Dichtungsarten. Aufsätze. Freie Vortr. *Berwiński.* — 7) Französisch. 2 St. Florian, Guill. Tell I et II. Wiederhol. der Etymol. Exercit. Dr. *Motty.* — 8) Hebräisch. S. Ober-Secunda. — 9) Mathematik. 4 St. Arithm. Alle Rechnungsoperat. Allg. Lehre v. d. Proport. Einf. Gleich. m. einer u. mehren unbek. Gr. Algebr. Aufgaben. Geom. Nach Brettner's Lehrb. Abschn. III u. IV. wiederh. und d. Planimetr. beendet. *Spiller.* — 10) Physik. 2 St. Nach Brettner's Leitf. Einleit. Abschn. I u. II. Abschn. III, 1—3, 9. u. Abschn. VIII. *Spiller.* — 11) Geschichte. 3 St. Wie Ober-Secunda.

Gymnasial-Tertia. Ordin.: Dr. *Motty.* — 1. Kath. Religion. 2 St. Die Lehre von Gott; die christl. Sittenl. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. (comb. mit R. T. Q. a. u. Q. b.)

franc. chap. I. gramat. ćwicz. dom. i klass. podł. Stieffeliusa. ćwicz. pam. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebr. język. Zob. klass. I. wyż. — 9) Matematyka. 4 godz. Trygonom. prostokr. Stereom. (I. rozdz.) nauka o pierwiast. i logarytm. podług Brettnera nauk etc. *Dyrektor.* — 10) Fizyka. 2 godz. Nauka o ciałach płynnych i powietrzn. Akustyka podł. Brettnera Fizyk. *Dyrektor.* — 11) Hist. powszechna. 2 godz. Histor. nowożyt. podł. Pütza. p. *Czarnecki.*

Klassa II. wyższa. Ordynariusz: naucz gimn. Dr. *Steiner.* — 1) Religia katol. 2 godz. Nauka o zbaw., o kościele i jego nieomylności w wykładzie wiary chrześc., o sakram., o ofier. Mszy św. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. Zob. klass. I. wyż. — 3) Łacina. 7 godz. Gramat. podł. Zumpt. cap. 76—87. incl. Tłumacz. z Krafta histor. staroż. Grec. rozdz. 99—123. Ćwicz. dom. i klass. T. Liv. VI. 1—23. Cic pr. leg. Man. ćwicz pamięć. 5 godz. Dr. *Steiner.* Virg. Eclog. i Bucol. (z wyborem) 2 godz. Dr. *Gruszczyński.* — 4) Grecki język. 5 godz. Gramat. podł. Buttm. §. 122—144. Ćwiczenia dom. i klass. Herodot ks. VII. 19—37.; 175—178. 201—239. Arr. I., 10—21. 3 godz. Dr. *Steiner.*. Hom. Od. V.—IX. 2 godz. Dr. *Gruszczyński.*— 5) Niemiec. język. 3 godz. Teorya poez. epiczn. Czytano Göthego Herm. i Dorot. pieśń Niebelungów i Reineke (z wyborem) wypr. dom., ćwiczenia klass., wolny wykł. p. *Czarnecki.* — 6) Polski język. 3 godz. Teorya wymow. i poez. z przykładami. Wypr. dom., ćwicz. klass., wykład wolny, przedmioty wzięte z teor. poez. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Francuz. język. 2 godz. Volt. Charl. XII. liv. II. Gramat. aż do słów niereg. Ćwicz. dom. i klass. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebr. język. (razem z klass. II. niż.) 2 godz. Gramat. podł. Seffera od począt. aż do słów regul. z zaimkam. włącznie. Tłumacz. z Seffera oddział. odpowiedn. regułom gramat. Ks. *Wojciechowski.* — Matematyka. 4 godz. Arytm. powtórzenie różnych sposobów rachunk.; równania 2. stopn. logar. przykłady. Geom. powtórzenie dawniejszych rozdz., nauka o kole, goniometrya. najgłówniej. zadan. z trygonom. prof. *Spiller.* — 10) Fizyka. 2 godz. Podług Brettnera Fizyk. z rozdz. III. niektóre części; rozdz. IV.—VIII. włącznie. prof. *Spiller.* — 11) Histor. powszechna. 3 godz. Historya rzymska podł. Pütza. Czytano wyjątki z Sallust. Liv. Cic. i Caes. p. *Czarnecki.*

Klassa II. niższa. Ordynariusz do W. Noc. naucz. gim. Dr. *Małecki*, od W. Noc. naucz. wyż. *Czarnecki.* — 1) Religia katol. 2 godz. Nauka o stworzeniu, o grzechu pierworod., o opatrzności. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. Zob. klass. I. wyż. — 3) Łacina. 7 god. Gramat. podł. Zumpta o trybach. Tłumacz. z Krafta hist. starożytn. Grec. Cic. orat. in Catil. I—III. Ćwicz. dom. i klass. 5 godz. w półrocz. zimow. Dr. *Małecki;* w półrocz. letn. Dr. *Gruszczyński.* Virg. Aen. I. i II. 2 godz. p. *Schweminski.* — 4) Grecki język. 5 godz. Gramat. podł. Engera. Powtórz. słów niereg.; główne rozdział składan. ćwicz. piśm. Xenoph. Cyrop. I. 1—6., II. 1—3. 3 godz. do W. Noc. Dr. *Małecki;* od W. Noc. Dr. *Węclewski.* Hom. Odyss. I.—IV. 2 godz. p. *Schweminski.* — 5) Niem. język. 3 godz. Jak w klass. II. wyż. — 5) Polski język. 3 godz. Podług Cegielskiego Nauka poezyi, aż do rozdziału o gatunkach poezyi. Wypracowania, wolny wykład. p. *Berwiński.* — 7) Francuzki język. 2 godz. Florian., Guill. Tell. I. i II. Gramat. powtarz. Etymolog. ćwicz. dom. i klass. Dr. *Motty.* — 8) Hebr. język. Zob. klass. II. wyż. — 9) Matematyka. 4 godz. Arytm. Wszystkie sposob. rachunk. ogólna nauka o proporc. równania 1. stopn. z jedną i kilku nieznaj. zadania algebr. Geom. podł. Brettnera Geom. rozdz. III. i IV. i zakończenie planimetr. prof. *Spiller.* — 10) Fizyka. 2 godz. podł. Brettnera Fizyk. rozdziały wstępne I. i II. rozdz. III., 1—2., 9. i rozdz. VIII. prof. *Spiller.* — 11) Historya powszech. 3 godz. Jak w klassie II. wyższéj.

Klassa III. gimnazyalna. Ordynariusz: Dr. *Motty.* — 1) Religia katol. 2 godz. Nauka o Bogu; nauka moralna chrześc. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. (razem

2 St. Christl. Glaub. u. Sittenl. nach den 10 Geb. u. d. apost. Glaubensbek. Relig. Lieder wurden gelernt. *Schönborn.* — 3) Latein. 7 St. Grammat. nach Popliński vom Gebr. d. Temp. bis zu den Partiz. Caes. de b. g. I u. II. de b. c. II. Ovid. Met. I, II, 1—541; III, 1—252. Einüb. d. Prosod. u. Metr. Exercit. Extemp. Dr. *Motty.* — 4) Griechisch. 5 St. Grammat. nach Enger. Wiederhol. d. Etymol. bis zu d. Verb. anomal. Uebers. aus Jerzykowski's Lehrb. p. 60—85. Xenoph. Anab. III, IV, 1—3. Dr. *Węclewski.* — 7) Deutsch. 4 St. Nach Schweminski's Lehrb. Die Lehre vom einf. u. zus. Satz und vom Periodenbau. Lectüre aus dem Lehrb. von dems. Uebers. aus Cegielski's Nauka. Erklär. v. Ballad. Declamat. Schriftl. Arb. *Figurski.* — 6) Polnisch. 3 St. Lectüre von Malczewski's Marya. Schriftl. Arb. Freie Vortr. über Stoffe aus der ält. poln. Literatur. Dr. *Motty.* — 7) Französisch. 2 St. Grammat. die regelm. Formenl. Uebers. aus Szulc's Wyp. fr. Exercit. *Szulc.* — 8) Mathematik. 4 St. Geom. Wiederhol. des Curs. von Quarta. Vergleich. d. Parallelogr. Proport. u. Aehnlichk. geradlin. Figur. Ausmess. geradl. Figur. nebst Aufg. darüber. Arithm. Wiederhol. des Curs. von Quarta. Potenziren. Extrahir. u. Quadrir. Das Ausziehen d. W. d. 2. Gr. Kubiren u. Ausziehen d. W. d. 3. Gr. Dr. *Ustymowicz.* — 9) Geschichte und Geographie. 3 St. Uebers. über die Geschichte des Mittelalters und der neuern Zeit, mit Rücks. auf die geogr. Verh. *Figurski.* — 10) Naturgeschichte. 2 St. Mineral. Botan. Zool. (Forts. des III. Cursus.) Botan. Excursionen. Dr. *Szafarkiewicz.*

Real-Tertia. Ordin.: G.-L. Dr. *Szafarkiewicz.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Wie in der Gymn.-Tert. — 2) Ev. Religion. S. Gymn.-Tert. — 3) Latein. 4 St. Grammat. d. Lehre v. Gebr. d. Casus d. Temp. u. Mod. Caes. de b. g. I—V. Exerc. Extemp. Wint.-S. Dr. *Małecki;* Som.-S. Dr. *Węclewski.* — 4) Deutsch. 4 St. Nach Schweminski's Lehrb. die Lehre v. Satz- und Periodenbau. Uebers. aus dems. Uebers. aus dem Poln. d. Wypisy v. Popliński. Aufsätze. Extemp. Freie Vortr. Dr. *Motty.* — 5) Polnisch. 4 St. Lectüre grösserer Stücke aus Cegielski's Nauka und Pamiętniki st. szlachc. Deklamat. Freie Vortr. Aufsätze. Extemp. Wint.-S. Dr. *Małecki;* Som.-S. Dr. *Węclewski.* — 6) Französisch. 4 St. Volt., Charles XII. liv. II. Grammat. nach Szulc bis zum Gebrauch d. Temp. und Mod. Exercit. Extemp. Dr. *Motty.* — 7) Mathematik. 5 St. Geom. Planim. nach Brettner's Lehrbuch bis §. 220. Arithm. nach Brettner's Lehrb. d. Algebr. Rechn., von d. Potenz. u. Wurz., von d. einf. u. quadrat. Gleich. Dr. *Szafarkiewicz.* — 8) Physik. 2 St. Nach Brettner's Leitfad. Allgem. Eigensch. d. Körp., d. luftförm. Körp., v. Licht, Magnetism. und Elektr. Dr. *Szafarkiewiecz.* — 9) Geschichte. 3 St. Die alte u. mittlere Gesch. bis Rud. v. Habsb. nach Welter. Dr. *Rymarkiewicz.* — 10) Naturgeschichte. 3 St. Mineral. Botan. Zool. Botan. Excurs. Dr. *Szafarkiewicz.*

Quarta A. Ordin.: G.-L. *Figurski.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Von d. Kirche und den heil. Sakramenten, von den letzten Dingen nach Ontrup. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. S. Gymn.-Tert. — 3) Latein. 6 St. Wiederhol. d. Etymol. Die Lehre v. d. Cas. nach Popliński's gröss. Grammatik. Corn. Nep. Milt. Them. Lys. Epam. Pelop. Eum. Exercit. Extemp. *Figurski.* — 4) Deutsch. 6 St. Nach Schweminski's Lehrbuch die Lehre vom einf. und zus. Satz. Uebers. aus Popliński's Wypisy. Deklamat. Aufsätze. *Figurski.* — 5) Polnisch. 3 St. Lehre vom einf. u. zus. Satz. Lesen und Nacherzähl. aus Popliński's Wypisy. Deklamat. Aufsätze. *Berwiński.* — 6) Französisch. 4 St. Grammat. nach Szulc, Abschn. I—VIII. incl. Uebers. der beigefügten Beispiele. Exercit. Dr. *Węclewski.* — 7) Mathematik. 4 St. Nach Brettner's Lehrbuch. Geom. bis zu den Parallellin. Arithm. bis zu der Lehre v. d. Potenz. incl. *Sikorski.* — 8) Geschichte. 2 St. Gesch. Griechenl. bis Alexand. Tod; Gesch. Roms bis zur Vertr. der Kön. nach Popliński. *Berwiński.* —

z III. realn., IV. a. i IV. b.) 2 godz. Nauka wiary i moraln. chrześc. podług 10 przykaz. i apost. wyznan. wiar. Uczono się pieśni pobożnych. p. *Schoenborn.* — 3) Łacina. 7 godz. Gramat. podł. Poplińsk. od użycia czasów aż do Syntax. ornata. Caes. de bell. gall. I. i II. i de bell. civ. II. Ovid. Met. I. II., 1—541., III. 1—252. główne przepis. metryk. i prozod. ćwicz. dom. i klass. Dr. *Motty.*— 4) Grecki język. 5 godz. Gramat. podł. Engera. powtórz. Etymol. aż do słów niereg. tłumaczenie z Jerzykowskiego Wypisów p. 60—85. Xenoph. Anab. III., IV., 1—3. Dr. *Węclewski.* — 5) Niem. język. 4 godz. Nauka o zdaniu prost. i złożon. i o peryod. podług Schweminsk. Wypisów. Czytanie z tychże wypi. Tłumaczenie z Cegielsk. nauki. Objaśnianie ballad. Ćwicz. piśm. i deklama. p. *Figurski.* — 6) Polski język. 3 godz. Czytanie i wyjaśn. Maryi Malczewsk. Wypracow. dom. Wykład. woln. przedmioty wyjęte z dawniejsz. hist. i literat. Dr. *Motty.* — 7) Francuzki język. Gramat. i formy regular. Tłumacz. z Szulca. Wypis. fr. ćwicz. piśm. prof. *Szulc.* — 8) Matematyka. 4 godz. Geom. powtórz. zadania na klass. IV. porówn. równoległoboków. O stosunku i podobieństw. figur prostokreśln. ich wymiar z przykładami stósownemi. Arytmet. powtórz. zadan. na klass. IV. potęgowanie, wynoszenie do 2go i 3go stopnia i wyciąganie pierwiast. 2go i 3go stopn. Dr. *Ustymowicz.* — 9) Historya i Geografia 3 godz. Rzut oka na histor. średn. wiek. i nowożytn. z uwzględnieniem stosunków geografi. p. *Figurski.* — 10) Historya natur. 2 godz. Mineralog. Botan. Zoolog. (Ciąg dalszy III. wykładu). Wycieczki botaniczne. Dr. *Szafarkiewicz.*

Klassa III. realna. Ordynariusz: naucz. gimn. Dr. *Szafarkiewicz.* — 1) Religia katolic. 2 godz. Jak w klass. III. gimnaz. — 2) Religia ewang. Zob. klass. III. gimnaz. — 3) Łacina. 4 godz. Gramat. Nauka o użyciu przyp. czas. i tryb. Caes. de b. gal. lib. I—V. Ćwiczenia dom. i klass. do W. Nocy Dr. *Małecki;* od W. Nocy Dr. *Węclewski.* — 4) Niem. język. 4 godz. Nauka o zdaniu i peryodz. podług wyp. Schweminsk. Tłumacz. z tychże wyp. Tłumacz. z polskiego wyp. Poplińsk. Wypr. dom. ćwicz. klass. Wolny wykład. Dr. *Motty.* — 5) Polski język. 4 godz. Czytanie większych wyjątków z Cegielskiego Nauka etc. również z pamiętnik. star. szlachcica. Deklamacye, wolny wykład, wyprac. dom. i ćwicz. klass. do W. Nocy Dr. *Małecki*, od W. Nocy Dr. *Węclewski.* — 6) Francuzki język. 4 godz. Volt. Charles XII. liv. II. Gramat. podł. Szulca cała Etymol. aż do skład. czasów. Ćwiczenia dom. i klass. Dr. *Motty.* — 7) Matematyka. 5 godz. Geom. planimetr. podług Brettnera Geom. do §. 220. Arytm. podług Brettnera. Algebra rachunki, o potęg. pierwiast. równań. prost. i kwadrat. Dr. *Szafarkiewicz.* — 8) Fizyka. 2. godz. podług Brettnera Fizyk. O własnościach ciał, o ciał. powietrzn., o świetle, magnetyzm. i elektryczn. Dr. *Szafarkiewicz.* — 9) Historya powszech. 3 godz. Histor. staroż. i średn. aż do Rud. Habsb. podług Weltera. Dr. *Rymarkiewicz.* — 10) Historya natural. 3 godz. Mineral. Botanik. Zoolog. Wycieczki botaniczne. Dr. *Szafarkiewicz.*

Klassa IV. A. Ordynariusz: naucz. gimn. *Figurski.* — 1) Religia katolic. 2 god. O kościele i św. sakram., o rzecz. ostat. podług Ontrupa. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. Zob. klass. III. gimn. — 3) Łacina. 6 godz. Powtórzenie etymol. składnia przypadk. podług Poplińsk. gram. większ. Corn. Nep. Miltiad. Them. Lys. Epam. Pelop. Eum, Ćwicz. dom. i klass. p. *Figurski.* — 4) Niem. język. 6 godz. O prost. i złożon. zdaniu podług Schwem. wypis. Tłumacz. z wypis. Poplińskiego. Deklamacye, ćwicz. piśm. p. *Figurski.* — 5) Polski język. 3 godz. O zdan. prost. i złoż. Czytanie i opowiadanie podług Poplińsk. wypisów. Deklamacye, ćwicz. piśm. p. *Berwiński.* — 6) Francuzki język. 4 godz. Gramat. podług Szulca rozdz. I — VIII. włącznie tłumacz. przynależnych przykł., ćwicz. dom. Dr. *Węclewski.* — 7) Matematyka. 4 godz. Geome. podł. Brettnera Geom. aż do lin. równoległ. Arytm. aż do potęg włącznie. p. *Sikorski.* — 8) Historya powsz. 2 godz. Hist. greck. aż do śmierci Aleks. W., histroya rzymska aż do wypędzenia

9) Geographie. 2 St. Die einz. Länder von Süd- u. Mittel-Europa und die Geogr. Polens, nach Selten. *Berwiński.* — 10) Naturgeschichte. 2 St. Miner. Botan. Zool. III. Curs. Bot. Excurs. Dr. *Szafarkiewicz.*

Quarta B. Ordin.: G.-L. *Szulc.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Lehre v. d. Heiligung, von der Kirche und den heiligen Sakramenten. *Kielczyński.* — 2) Ev. Religion. S. Gymn.-Tert. — 3) Latein. 6 St. Wiederhol. des Pens. v. Quinta. Grammat. d. Lehre v. d. Cas. Corn. Nep. Phoc. Timol. Ham. Att. Cat. Dion. De regib. Exerc. Extem. *Szulc.* — 4) Deutsch. 6 St. Grammatik. Wortstellung u. Wortbil. Uebers. aus Popliński's Wypisy. Declamat. Vorträg. Exerc. Extemp. *Szulc.* 5) Polnisch. Wie in Quarta A. 6) Französisch. 4 St. Grammat. d. regelm. Form. Uebers. aus Szulc's Wyp. Fr. Exerc. *Szulc.* — 7) Mathematik. 4 St. Geom. Einleit. gerad. Lin. geradlin. Fig. Parallellin. Parallelogr. Aufg. Arithm. Buchstabenrechn. die 4 Spez. m. Monom. u. Polynom. Dr. *Ustymowicz.* — 8. 9) Geschichte u. Geographie. Wie in Quarta A. — 10) Naturgeschichte. Wie in Quarta A.

Quinta A. Ordinarius: *Sikorski.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Vom Dasein und den Eigenschaften Gottes; v. d. Schöpf. u. Erlös. Bibl. Gesch. d. alt. Test. *Kielczyński.* — 2) Ev. Religion. (comb. m. Quin. b. Sex. a. u. b.) 2 St. Bibl. Gesch. d. alt. Test. Kernsprüche wurden gelernt. *Schoenborn.* — 3) Latein. 6 St. Wiederhol. u. Ergänz. des Pens. v. Sext. d. unregelm. Verb. nach Popliński. Uebers. aus Popliński's Aufg. Thl. II. Exerc. Extem. Memorirüb. *Laskowski.* — 4) Deutsch. 6 St. Nach Schweminski's Lehrb. d. Formenl. Lesen u. Nacherzähl. Uebers. aus d. Polnisch. Schriftl. Uebers. Declamat. *Laskowski.* — 5) Polnisch 3 St. Grammat. Anfangsgründe. Schriftl. Arb. Memorirüb. aus Popliński's Wybór Thl. II. *Sikorski.* — 6) Arithmetik. 4 St. Nach Brettner's Lehrb. d. Decimalbr. Proport. bis zur Gesellschaftsrechn. *Sikorski.* — 7) Geschichte u. Geographie. 3 St, Nach Popliński's Lehrbüch. bis zur Gesch. von Griechenl. excl. Geogr. nach Popliński. Uebers. üb. d. 5 Welttheile u. einz. Länd. v. Europa. *Sikorski.* — 8) Naturgeschichte. 2 St. Miner. Botan. Zool. (II. Curs.) Bot. Excurs. Dr. *Szafarkiewicz.*

Quinta B. Ordin.: Dr. *Gruszczyński.* — 1) Kathol. Religion. Wie in Quinta A. — 2) Ev. Religion. S. Quinta A. — 3) Latein. 6 St. Grammat. nach Popliński's kl. Gr. d. ganze Formenl. Uebers. aus d. Lat. ins Poln. u. umgek. Exerc. Dr. *Gruszczyński.* — 4) Deutsch. 6 St. Nach Schweminski's Lehrb. d. Formenleh. u. Orthogr. Aus dessen Lehrb. 41 Stücke übers. Erzählungen u. Nachbild. Memorirüb. *Palmowski.* — 5) Polnisch. 3 St. Grammt. Erläut. u. Leseüb. Schriftl. Arb. Gedächtnissübung. *Berwiński.* — 6) Arithmetik. 4 St. Nach Brettner's Lehrb. Wiederholung des Pens. von Sexta; d. Decimalbr. Proport. Regeldetri. Prozentr. Ketten-Gesellsch. und Mischungsrech. Dr. *Ustymowicz.* — 7) Geschichte und Geographie. 3 St. Nach Popliński die alte Gesch. bis z. Gesch. v. Griech. excl. Geogr. d. wichtigsten Staat. v. Europa. Dr. *Gruszczyński.*— 8) Naturgeschichte. 2 St. Syst. Einleit. i. d. Zool. u. Bot. Beschreibung einiger Spezies. Bestimmung v. Pflanzen. Dr. *Ustymowicz.*

Sexta A. Ord.: *Laskowski.* — 1) Kath. Religion. Erklär. des apostol. Glaubensbek. des engl. Grusses, d. 10 Gebote, der 5 Kirchengebote. Lehre von den heil. Sakram. *Kielczyński.* — 2) Ev. Religion. S. Quinta A. — 3) Latein. 6 S. Nach Popliński's kl. Grammat. die regelm. Form. Uebers. aus dessen Aufgaben Thl. I. Exerc. Extemp. Memorirüb. *Laskowski.* — 4) Deutsch. 6 St. Die Formenl. nach Schweminski's Lehrb. Uebers. leichter Stücke. Declamat. Schriftl. Uebung. *Laskowski.* — 5) Polnisch. 3 St. Lesen. Schriftl. Uebung. Declamat. aus Popliński's Wybór Thl. I.

królów podług Poplińsk. p. *Berwiński.* — 9) Geografia. 2 godz. Kraje Europy środk. i południ. i geogr. Polski podł. Seltena. p. *Berwiński.* — 10) Historya natural. 2 godz. Mineral. Botan. i Zoolog. (III. wykład.) Wycieczki botan. Dr. *Szafarkiewicz.*

Klassa IV. B. Ordynariusz: naucz. gimn. *Szulc.* — 1) Religia katol. 2 godz. Nauka o Świętych, o kościele i św sakram. Ks. *Kiełczyński.* — 2) Religia ewang. Zob. klass. III. gimn. — 3) Łacina. 6 godz. Powtórzenie zadania na klass. V. nauka o przypadk. Corn. Nep. Phoc. Timol. Ham. Att. Con. Dion. De regib. ćwicz. dom. i klass. p. *Szulc.* — 4) Niem. język. 6 godz. Grammat. o składzie części mow. i szyku. Tłumacz. z wypisów Poplińsk. Deklamacye, wykłady, ćwicz. dom. i klass. p. *Szulc.* — 5) Polski język. Jak w klass. IV. A. — 6) Francuz. język. 4 godz. Grammat. formy regularn., tłumaczenia z Szulca wypisy francuzkie, ćwiczenia domowe. p. *Szulc.* — 7) Matematyka. 4 godz. Geom. Wstęp lin. prost. figur prostokreśln., lin. równoległ., równoległob. zadania. Arytm. rach. lit. cztery dział. z jednowyraz. i kilkowyraz. Dr. *Ustymowicz.* — 8. 9) Historya powszech. i Geogr. Jak w klass. IV. A. — 10) Historya natural. Jak w klass. IV. A.

Klassa V. A. Ordynariusz: p. *Sikorski.* — 1) Religia katolic. 2 godz. O istnieniu i przymiot. Boga, o stworzeniu i zbaw., histor. bibl. star. testam. Ks. *Kiełczyński.* — 2) Religia ewang. (razem z klass. V. b. i VI. a. i b.) 2 godz. Hist. bibl. star. test., uczenie się na pamięć zdań moraln. p. *Schoenborn.* — 3) Łacina. 6 godz. Powtórz. i dopełnienie zadania na klass. VI. słowa nieregul. podług Poplińsk., tłumacz. z wypis. Poplińsk. część II., ćwicz. piśm., ćwicz. pamięć. p. *Laskowski.* — 4) Niemiec. język. 6 godz. Nauka o form. podług Schweminsk. Czytanie i opowiadan., tłumacz. z polsk., ćwicz. piśm. Deklamacye. p. *Laskowski.* — 5) Polski język. 3 godz. Gramat. początki, ćwicz. piśm., ćwicz. pamięć. podług Poplińsk. Wybór etc. część II. p. *Sikorski.* — 6) Arytmetyka. 4 godz. Podług Brettnera Arytm. ułamki dziesiętn. proporc. aż do reguły spółki. p. *Sikorski.* — 7) Hisorya powsz. i Geografia. 3 godz. Histor. narod. wschodn. podł. Poplińsk. hist. Geogr. rzut oka na geogr. 5 części ziemi i pojedyn. kraj. Europy podług geogr. Poplińskiego. p. *Sikorski.* — 8) Historya natural. 2 godz. Miner. Botan. Zoolog. (II. wykład). Wycieczki botaniczne. Dr. *Szafarkiewicz.*

Klassa V. B. Ordynariusz: Dr. *Gruszczyński.* — 1) Religia katol. Jak w klass. V. A. — 2) Religia ewang. Zob. klass. V. A. — 3) Łacina. 6 godz. Gramat. podług małéj Gram. Poplińsk. cała nauka o form., tłum. z łaciń. na polsk. i na odwrót, ćwicz piśm. Dr. *Gruszczyński.* — 4) Niem. język. 6 godz. Nauka o form. i pisownia podług Schweminsk. wypis., tłumaczono z tychże samych wypis. 44 wyjątków. Opowiadanie i naśladow., ćwicz. pamięć. p. *Palmowski.* — 5) Polski język. 3 godz. Gramat. Czytanie i wyjaśn., ćwicz. piśm., ćwicz. pamięć. p. *Berwiński.* — 5) Arytmetyka. 4 godz. Powtórzenie zadania na klass. VI. podług Arytm. Brettnera ułamki dzieś., proporc. reguła trzech, procent., łańcuch., spółk. i mięsz. Dr. *Ustymowicz.* — 7) Historya powsz. i Geografia. 3 godz. Hist. staroż. aż do hist. greck. podług hist. Poplińsk. Geograf. najważniejsze państwa Europy. Dr. *Gruszczyński.* — 8) Historya natural. 2 godz. Wstęp do Zool. i Botan., opis niektór. gat. terminolog. roślin. Dr. *Ustymowicz.*

Klassa VI. A. Ordynariusz: p. *Laskowski.* — 1) Religia katol. 2 godz. Objaśnienie wyzn. wiar. apost. Zdrowaś. Dziesięć przyk., przyk. kośc., nauka o św. sakram. Ks. *Kiełczyński.* 2) Religia ewang. Zob. klass. V. A. — 3) Łacina. 6 godz. Formy regularn. podług Gram. Poplińsk. Tłumacz. z Zadań Poplińsk. część I., ćwicz. dom. i klass., ćwicz. pamięć. p. *Laskowski.* — 4) Niem. język. 6 godz. Nauka o form. podług Schweminsk. wypis., tłumacz. łatwych wyjątków. Deklamacye, ćwicz. piśm. p. *Laskowski.* — 5) Polski język. 3 godz. Czytanie, ćwicz. piśm. Deklam.

Sikorski. — 6) Arithmetik. 4 St. Die 4 Spez. mit ganz. u. gebr. Zahl. nach Brettner's Rechenb. Beisp. über die Regeldetri. *Sikorski.* — 7) Geschichte. 1 St. Gesch. der Juden nach Dzieje star. i now. test. p. X. A. R. *Szulc.* — 8) Geographie. 2 St. Nach Popliński's Lehrb. Einleitung und polit. Geographie v. Europa. *Szulc.* — 9) Naturgeschichte. 2 St. Zool. Botan. Miner. (I. Curs.) Botan. Excursionen. Dr. *Szafarkiewicz.*

Sexta B. Ordin.: *Palmowski.* — 1) Kath. Religion. Wie in Sexta A. — 2) Ev. Religion. S. Quinta A. — 3) Latein. 5 St. Nach Popliński's kl. Grammat. die regelm. Formenl. Uebers. aus dessen Aufgaben. Theil I. p. 12—61 (Auswahl) und 61—92. Extempor. *Palmowski.* — 4) Deutsch. 6 St. Nach Schweminski's Lehrb. die regelm. Formenl. Uebers. aus dessen Lesebuch. 30 Stücke. Memorir. und Niederschreiben kleinerer Stücke. Einübung der Orthographie. *Palmowski.* — 5) Polnisch. 3 St. Formenl. und Orthogr. Lesen und Nacherzählen aus Popliński's Wybór. Theil I. Nachbild. Memorirüb. *Palmowski.* — 6) Arithmetik. 4 St. Die 4 Spec. m. ganzen ben. u. unben. Zahlen u. mit gem. Brüchen. Dr. *Ustymowicz.* — 7. 8) Geschichte und Geographie. Wie in Sexta A. — 9) Naturgeschichte. 2 St. Beschreibung einiger Producte aus der Zool. und Botanik. Dr. *Ustymowicz.*

Zeichnen. Sexta und Quinta. Die Uebungen wurden auf den Taf. vorgezeichnet; nur die reiferen Schulen erhielten Vorlegebl. Zeichner aus den andern Klass. setzten die Uebungen in 2 allgem. St. fort.

Schönschreiben. Sexta und Quinta. 2 St. Schreiben nach der Tafel.

Gesang. Sexta und Quinta. 1 St. Theor. und prakt. Anleitung. Chorgesang für die geübteren Schüler aus allen Klassen. 2 St. *Schön.*

Gymnastische Uebungen. In 47 Abth. wurden sämmtl. Klassen an 4 Tagen wöchentlich eingeübt. *Spiller.*

z Poplińsk. Wybór część I. p. *Sikorski.* — 6) Arytmetyka. 4 godz. Czter. dział. prost. z całem. liczb. i ułamk. podług książki Brettnera, przykłady reguł. trzech. p. *Laskowski.* — 7) Historya powszech. 1 godz. Histor. żydowsk. podług Dzieje star. i now. testam. przez X. A. R. p. *Szulc.* — 8) Geografia. 2 godz. Wstęp i geogr. polit. Europ. podług Geogr. Poplińsk. p. *Szulc.* — 9) Hist. naturalna. 2 godz. Zool. Botan. Mineral. (I. wykład). Botaniczn. wycieczki. Dr. *Szafarkiewicz.*

Klassa VI. B. Ordynariusz: p. *Palmowski.* — 1) Religia katol. Jak w klassie VI. A. — 2) Religia ewang. Zob. klass. V. A. — 3) Łacina. 5 godz. Formy regul. podług Poplińsk. mał. Gramat., tłumacz. z zadań Poplińsk. część I. p. 12—61. i 61—92. (z wyborem) ćwicz. piśm. p. *Palmowski.* — 5) Niem. język. 6 godz. Form. regular. podług Schweminsk. Wypis. tłumaczono z tychże 30 wyjątk., ćwicz. pamięć. ćwicz. w pisown. p. *Palmowski.* — 5) Polski język. 3 godz. Nauka o form. i pisown. Czytanie i opowiad. podł Wybór. Poplińsk. część I. naśladow. ćwicz. pamięć. p. *Palmowski.* — 6) Arytmetyka. 4 godz. Czter. dział. z ilość. oznacz. i nieoznacz. ułamk. proste. Dr. *Ustymowicz.* — 7. 8) Historya powszech. i Geografia Jak w klass. VI. A. 9) Historya natur. 2 godz. Opis niektór. przedmiot. z Zoolog i Botan. Dr. *Ustymowicz.*

Rysunki. Klass. VI. i V. 2 godz. Wzory rysują się na tablicy; bieglejsi rysują podł. wzorów litograf. Uczniowie innych klass ćwiczyli się w dwóch wspólnych godzinach.

Kaligrafia. Klassa VI. i V. 2 godz. Pisanie podług wzorów.

Śpiewy. Klassa VI. i V. 1 godz. Teor. i prakt. ćwicz., śpiew chóralny; dla bieglejszych uczniów ze wszystkich klass dwie osobne godziny. p. *Schoen.*

Ćwiczenia gimnastyczne. W 47 oddziałach odbywają wszyscy uczniowie ćwiczenia 4 razy w tygodniu. p. *Spiller.*

Aufgaben zu den schriftlichen Ausarbeitungen

in beiden Abtheilungen der Prima und Secunda.

(Zadania do wypracowań piśm. w obydw. oddz. Klass. I. i II.)

OBER-PRIMA.

I. Im Lateinischen. (W języku łacińskim.)

1) Conferantur inter se Demosthenes et Cicero.
2) Qui factum sit, ut Athenis tragoedia adeo floruerit.
3) De vitiis atque virtutibus Atheniensium.
4) De illo Pliniano: homini plurima ex homine mala.
5) Quid Demosthenes Athenis vitio verterit in rebus cum Philippo gerendis, explicetur.
6) Quibus de causis Romanis nunquam contigerit, ut Germaniam in suam redigerent potestatem, exponatur.
7) De existimatione hominum parvi vel magni aestimanda disputetur.
8) Num Socrates recte fecit, quod preces amicorum, ut se ex vinculis liberaret, repudiavit?
9) Belline an pacis artibus Athenienses magis inclaruerint, inquiratur.

II. Im Deutschen. (W języku niemieckim.)

1) Wie hat man es anzufangen, um aus der Lectüre poetischer Werke ein ernstes und fruchtreiches Studium zu machen?
2) Hat der Geizige bei Horat. serm. I, 1, 61. Recht, wenn er sagt: at bona pars hominum, nil satis est, inquit, quia tanti, quantum habeas, sis?
3) Gedrängte Zusammenstellung der Mittel, durch die es den französischen Königen gelang, ihre absolute Macht zu begründen und zu befestigen. (Klass.)
4) Was sollen gute Köpfe sich zur Warnung, und mittelmässige zur Beruhigung und Ermunterung sagen?
5) Charakteristik Antonio's in Goethe's Torquato Tasso.
6) Wodurch wird die Freiheit des Dichters bei der Behandlung eines historischen Stoffes beschränkt? (Klass.)
7) Ist die Geschichte wirklich eine Lehrerin der Menschen?
8) Ueber Lessing's Verdienste um die deutsche Literatur. (Abitur.)
9) Nathan und Shylok; eine Vergleichung.
10) Rom zwei Mal Beherrscherin des Erdkreises. (Klass.)
11) Ueber den Einfluss des Gottsched-Bodmer'schen Streites auf die Entwickelung der deutschen National-Literatur. (Abitur.)

III. Im Polnischen. (W języku polskim.)

1) Co obejmuje w sobie wyraz Literatura?
2) Jaki udział miała Polska we wojnach krzyżowych?
3) O zabytkach literatury polskiéj w wiekach przedchrześciańskich.
4) Charakter epopei, w poemacie: Wojna Chocimska, Krasickiego.
5) Jan III wracający z pod Wiednia.

6) Skąd naród jaśniejący właśnie sławą oręża, chyli się częstokroć do swego upadku?
7) Mikołaj Rej, jako poëta.
8) Stan oświaty w Polsce za czasów Kopernika.
9) O wyposażeniu pamięci.
10) O dramaturgii w Zygmuntowskim wieku a w szczególności o „Odprawie Posłów" Jana Kochanowskiego. (Wypr. abiturient.)

UNTER-PRIMA.

I. Im Lateinischen. (W języku łacińskim.)

1) Vita atque res gestae C. Marii.
2) Brevis enarratio bellorum cum Mithridate, rege Ponti, gestorum.
3) Quidnam boni et mali Athenienses Pericli debuerint, explicetur.
4) Exponatur breviter causa Milonis et quibus argumentis Cicero in ea defendenda usus sit.
5) Ex vita Aristidis, quam Plutarchus scripsit, ea proferantur, ex quibus maxime Aristidis iustitia et amor patriae elucent.
6) De moribus et ingenio Ciceronis.
7) L. Cornelii Sullae res gestae et mores.
8) Brevis enarratio bellorum Samniticorum.

II. Im Deutschen. (W języku niemieckim.)

1) Wie kann das Lesen von Lebensbeschreibungen berühmter Männer für den Jüngling wahrhaft fruchtbringend werden?
2) Das Glück der Perserkriege kein Segen für Athen. (Klass.)
3) Ist der schon gut, der immer nach seinem Gewissen handelt?
4) Wie viel zum gedeihlichen Fortschreiten in den Studien darauf ankomme, dass man vom Leben überhaupt eine höhere Ansicht gewonnen habe.
5) Ist Ruhmbegierde der rechte Antrieb zur Tugend?
6) Wie führt Lessing den Beweis, dass die alten Künstler den Tod unter einem schönern Bilde darstellten, als die neuern? (Klass.)
7) Ueber den Einfluss der Geisterwelt auf die Jungfrau von Orleans in Schiller's gleichnamiger Tragödie.
8) Warum bleiben gute Vorsätze so oft unausgeführt?
9) Aristides und der ältere Cato; eine Vergleichung nach Plutarch. (Klass.)
10) Ueber die Frauencharaktere in Lessing's Emilia Galotti.
11) Welcher Zusammenhang liesse sich wohl in die ersten 6 Oden des III. Buches von Hor. bringen? (Klass.)
12) Der Uebel grösstes ist die Schuld. (Schiller.)

III. Im Polnischen. (W języku polskim.)

1) Jana Zamojskiego wielkość.
2) Dla czego Odyssei nie można w równym rzędzie kłaść z Iliadą?
3) W jakim stósunku u człowieka wykształconego powinny być rozum a serce?
4) O przedmiocie prozy dydaktycznéj w literaturze ojczystéj.
5) Wojny tatarskie w Polsce.

6) Zalety i niedostatki tragedyi Barbara Radziwiłłówna p. Felińsk.
7) Ludwik XIV. i wpływ rządów jego na Europę.
8) Maryna Mniszchówna.
9) Sąd Libuszy.
10) Żywot kronikarza Jana Długosza.

OBER-SECUNDA.

I. Im Deutschen. (W języku niemieckim.)

1) Entwickelung der Idee in dem Gedichte von Chamisso: „Die Sonne bringt es an den Tag."
2) Welche Regeln der Kunst hat der Epiker zu beobachten? (Klass.)
3) Woher kommt es, dass grosse Männer von ihrer eigenen Nation so häufig mit Undank belohnt werden?
4) Die Decemviralverfassung Roms. (Klass.)
5) Charakteristik des Wirthes zum goldenen Löwen in Hermann und Dorothea.
6) Vergleichung zwischen dem ersten und zweiten punischen Kriege. (Klass.)
7) Welchen Einfluss übte die staatsrechtliche Gleichstellung der Patrizier und Plebejer auf die Geschicke Roms?
8) Welchen Beweis für die inneren Zustände Roms liefert die Catilinarische Verschwörung? (Klass.)
9) Charakteristik des Jugurthinischen Krieges.
10) Charakteristik Hermann's in Goethe's Hermann und Dorothea. (Klass.)
11) Charakteristik des Predigers in Goethe's Hermann und Dorothea.
12) Worin besteht die wahre Seelenstärke? (Klass)
13) Erklärung der Stelle aus Goethe's Hermann und Dorothea, Urania, Vers **101—103**.
14) Wie Reineke der Fuchs sich von der Todesstrafe befreite. (Nach dem vierten Gesange des: „Reineke der Fuchs.") (Klass.)
15) Ein Sonntagmorgen auf dem Lande. Eine Schilderung.

II. Im Polnischen. (W języku polskim.)

1) Obyczajność na czem się zasadza?
2) Różnica między Maryą Malczew. a Panem Tad. Mick., co do rozległości przedmiotu.
3) Okolice Krakowa.
4) Jakie są warunki piękności w Poezyi?
5) O zaletach poematu Jan Bielecki, pod względem poëtycznym i moralnym.
6) Sprowadzenie Krzyżaków do Polski.
7) Różnica między poezyą opisową a liryczną.
8) Stan Rzymu po wojnie jugurtyńskiéj.
9) W czém proza rhetoryczna odpowiada poëzyi dramatycznéj?
10) O literaturze gminnéj, w systemie literatury narodowéj.

UNTER-SECUNDA.

I. Im Deutschen. (W języku niemieckim.)

1) Entwickelung der Idee in Chamisso's Gedichte: „Die Sonne bringt es an den Tag."
2) Ueber den Beinamen „des Grossen." (Klass.)
3) Hatte Simonides, als er nackt dem Schiffbruche entrann, recht zu sagen: Omnia mea mecum porto?

4) Das erste Decemvirat. (Klass.)
5) Cnejus Marcius, genannt Coriolanus, vor Rom.
6) Eine Reiseskizze in Briefform. (Klass.)
7) Charakteristik des ersten punischen Krieges.
8) Wie Hagen Siegfrieden erschlug. Nach dem Niebelungenliede. (Klass.)
9) Charakteristik Scipio's.
10) Charakteristik des Jugurthinischen Krieges.
11) Worin besteht die wahre Bescheidenheit? (Klass.)
12) Wie Hagen von Chriemhilden erschlagen ward. Nach dem 39. Abentheuer des Niebelungenliedes.
13) Was hat Titus Flavius Vespasianus für den römischen Staat gethan? (Klass.)
14) Charakteristik der Dorothea in Goethe's Hermann und Dorothea.
15) Der Kirchhof. Eine Schilderung.

II. Im Polnischen. (W języku polskim.)

1) Co jest warunkiem wszelkiéj poezyi.
2) Uwagi nad „Satyrem" Kochanowskiego.
3) Porównanie Bolesława Chrobrego ze Stefanem Batorym.
4) Czy w zawodzie autorskim więcéj krajowi przysłużyć się można, jak w praktycznym?
5) Czy odkrycie Ameryki słusznie uważane być może za epokę rozpoczynającą historyą nową?
6) O szkodliwych skutkach, jakie dla człowieka wyniknąć mogą z posiadania bogactw.
7) Rólnictwo jest źródłem bogactwa krajowego.
8) O skutkach próżnowania.
9) Dla czego potrzebna jest człowiekowi znajomość dziejów ojczystych?
10) Różnica między pięknem natury a pięknem sztuki.

II. Verordnungen der Behörde.

1) Vom 7. November 1849. Die Wiederanstellung des Dr. *Motty* am Königl. Marien-Gymnasium wird genehmigt.

2) Vom 30. März 1850. Der *Direktor* wird angewiesen, nachdem er selbst als Mitglied des Königl. Provinzial-Schulkollegiums den im Artikel 108 der Verfassungsurkunde vom 31. Januar c. vorgeschriebenen Eid abgeleistet haben wird, die Lehrer des Gymnasiums auf die Verfassung zu beeidigen.

3) Vom 23. April 1850. Die Beschäftigung des Geistlichen *Kielczyński* am Königl. Marien-Gymnasium wird genehmigt.

4) Vom 1. Mai 1850. Es wird denjenigen katholischen Geistlichen, welche gleichzeitig ein Staats-Amt bekleiden, gestattet, bei der Vereidigung auf die Verfassung zu Protokolle eine Verwahrung ihrer kirchlichen Stellung und Rechte zu geben, doch soll ihnen dabei eröffnet werden, dass die Staatsregierung diesen Erklärungen auf ihre Pflichten als Staatsbeamte und gegenüber dem Staate keinen Einfluss zuerkenne, vielmehr lediglich die bestehenden Staatsgesetze für massgebend erachte und etwanige Zuwiderhandlungen gegen die Verfassung ohne Rücksicht auf die abgegebene Erklärung beurtheilen werde.

5) Vom 3. Mai 1850. Mittheilung des Ministerial-Rescripts vom 19. April c., welches den Lehrern verbietet, an solchen Vereinen Theil zu nehmen, welche einer feindseligen Parteinahme gegen die Staatsregierung überführt oder verdächtig sind.

6) Vom 16. Juni 1850. Auf Grund eines Ministerial-Reskripts vom 6. Juni c. sollen die katholischen Religionslehrer an den Gymnasien der Provinz Posen zu 16 wöchentlichen Unterrichtsstunden verpflichtet sein, im Falle dieser Unterricht auch die obern Klassen umfasst.

7) Vom 18. Juni 1850. Mittheilung einer amtlichen Bekanntmachung des Inhaltes, dass wegen Ueberfüllung der bereits doppelten Klassen zu Michaeli auswärtige Schüler auf das Marien-Gymnasium nicht aufgenommen werden könnten.

8) Vom 5. August 1850. Mittheilung des Ministerial-Reskripts vom 12. Juli c., welches anordnet, dass in Zukunft im Diensteide vor der Bekräftigungsformel die Worte: „auch die Verfassung gewissenhaft beobachten will“ einzuschalten seien.

9) Vom 8. August 1850. Mittheilung des Ministerial-Reskripts vom 20. Juli c., welches die Anstellung eines Inspektors zu der speziellen Leitung der drei untern Klassen so wie die Einrichtung eines Klassenzimmers für die Realsekunda genehmigt.

III. Chronik des Gymnasiums.

Den 11. October 1849 wurde nach vorangegangenem feierlichen Gottesdienste das Schuljahr eröffnet.

Der Geburtstag Sr. Majestät des Königs wurde durch einen Schulaktus, bei welchem der ordentl. Gymnasiallehrer Dr. *Rymarkiewicz* die Festrede hielt, gefeiert.

Den 1. November wurde Dr. *Motty* dem Marien-Gymnasium, auf welchem er schon früher von Michaeli 1843 bis zum 1. April 1846 unterrichtet hatte, von Neuem zugewiesen.

Auch in diesem Jahre (cf. die Programme von 1847 und 1848) erlitt der regelmässige Fortgang des Unterrichts eine bedeutende Störung dadurch, dass in den letzten sechs Wochen vor Ostern

II. Rozporządzenia wyższéj władzy.

1) Z dnia 7. Listopada 1849. Przyjęto powtórne umieszczenie Dr. *Mottego* przy królewskiem Gimnazyum Maryi M.

2) Z dnia 30. Marca 1850. Nakazano *Dyrektorowi*, aby, złożywszy sam jako członek król. rady szkólnéj prowincyalnéj przysięgę naznaczoną artykułem 108. ustawy konstytucyjnéj z dnia 31. Stycznia t. r. odebrał od nauczycieli gimnazyalnych przysięgę na konstytucyą.

3) Z dnia 23. Kwietnia 1850. Przyjęto umieszczenie Ks. *Kiełczyńskiego* przy król. Gimnazyum Maryi M.

4) Z dnia 1. Maja 1850. Pozwala się tym duchownym katolickim, którzy równocześnie piastują urząd publiczny, aby, przysięgając na konstytucyą, podali do protokułu zastrzeżenie tyczące się ich stanowiska i praw kościelnych; jednakże ma im się przy téj sposobności oświadczyć, iż rząd nie przyznaje tym zastrzeżeniom żadnego wpływu na obowiązki ich jako urzędników w obec państwa, że owszem, li tylko istniejące prawa publiczne mając za ważne, sądzić będzie wszelkie przestępstwa przeciw konstytucyi bez względu na uczynione zastrzeżenia.

5) Z dnia 3. Maja 1850. Udzielenie rozporządzenia ministeryalnego z dn. 19. Kwietnia t. r. zakazującego nauczycielom mieć udział w takich stowarzyszeniach, które albo są przekonane, albo w podejrzeniu, iż w nieprzyjaznym rządowi postępują kierunku.

6) Z dnia 16. Czerwca 1850. Na mocy rozporządzenia ministeryalnego z 6. Czerwca t. r. mają nauczyciele religii katolickiéj przy Gimnazyach być obowiązani do dawania 16 godzin na tydzień, w razie jeźli owa nauka rozciąga się także na klassy wyższe.

7) Z dnia 18. Czerwca 1850. Udzielenie ogłoszenia urzędowego téj treści, że ponieważ podwójna liczba klass Gimnaz. Maryi M. już jest przepełnioną, przeto na St. Michał zamiejscowi uczniowie do tegoż Gimnaz. przyjętymi być nie mogą.

8) Z dnia 5. Sierpnia 1850. Udzielenie rozporządzenia ministeryalnego z dn. 12. Lipca t. r. nakazującego, aby na przyszłość do przysiegi służbowéj przed formułą potwierdzającą dodano te słowa: również konstytucyą sumiennie chcę zachować.

9) Z dnia 8. Sierpnia 1850. Udzielenie ministeryalnego rozporządzenia z dn. 20. Lipca t. r. zatwierdzającego utworzenie inspektoratu dla szczegółowego dozorowania klass niższych, jako też urządzenie stósownego pokoju dla klassy II. realnéj.

III. Kronika Gimnazyum.

Dnia 11. Października 1849. rozpoczął się rok szkólny po odbytem uroczystém nabożeństwie.

Urodziny J. K. Mości obchodzono uroczystością szkólną, na któréj miał mowę naucz. gimn. Dr. *Rymarkiewicz*.

Dnia 1. Listopada przeznaczonym znowu został do Gimnaz. Maryi M. Dr. *M. Motty*, który już dawniéj od St. Michała 1843. aż do 1. Kwietnia 1846. w tymże zakładzie nauczał.

W tym roku doznał także (zobacz programy z roku 1846. i 1848.) regularny bieg naukowy znacznéj przeszkody przez to, iż w ostatnich 6 tygodniach przed Wielką Nocą tylko 3 lekcye co-

in jeder Klasse nur 3 Stunden täglich hat unterrichtet werden können, weil 6 Klassenzimmer den in Folge der Ueberschwemmung obdachslos gewordenen Armen haben eingeräumt werden müssen.

Zu Ostern schied aus dem Lehrerkollegium zu unserem Bedauern ein tüchtiger Mitarbeiter, der ordentl. Gymnaliallehrer Dr. *Malecki*, indem er einem ehrenvollen Rufe als Professor der Philologie an die Universität Krakau folgte. Er hat an unserer Anstalt über 5 Jahre gewirkt. Durch wissenschaftlichen Sinn, erfolgreiches Wirken und durch seine ausgezeichnete Freundlichkeit im kollegialischen Umgange hat er sich sowohl im Kreise der Lehrer als der Schüler ein bleibendes Andenken gegründet.

Zu Ostern wurde der Geistliche *Kielczyński* dem Marien-Gymnasium in Folge der Parallelklassen als zweiter Religionslehrer intermistisch zugewiesen.

Der Oberlehrer *Schweminski* war für den Monat Juni beurlaubt, um zur Wiederherstellung seiner Gesundheit das Bad Ems zu besuchen. Es vertraten ihn der *Direktor* und die Herren *Czarnecki*, Dr. *Rymarkiewicz*, Dr. *Motty*.

Der *Direktor* hatte zur Wiederherstellung seiner durch übermässige Amtsanstrengungen geschwächten Gesundheit einen dreimonatlichen Urlaub, nämlich für den Ferienmonat Juli und die Monate August und September. Da aber schon eine Erholung von 7 Wochen, von denen er 4 Wochen im Bade zu Landeck zubrachte, ihm die nöthige Stärkung verschafft hatte, so übernahm er bereits den 22. August sein Amt. Es vertraten ihn in den Unterrichtsstunden die Herren *Spiller*, *Czarnecki* und Dr. *Rymarkiewicz* und in der Verwaltung der Direktorats-Geschäfte der Herr Professor *Wannowski*.

Auch kürzere Krankheiten einzelner Lehrer kamen leider öfter vor.

Durch den Tod verlor die Anstalt in diesem Schuljahre drei Schüler: Den Tertianer Michael Goderski, den Sextaner Alexander Bogucki und den Tertianer Ernst Nittert, welcher letztere beim Baden ertrank.

IV. Statistik des Gymnasiums.

a) Lehrerpersonale. Das Lehrerkollegium bestand in diesem Jahre:
aus dem Direktor: Regierungs- und Schulrath Prof. Dr. *Brettner*;
aus fünf Oberlehrern: Prof. *Wannowski*, *Spiller*, *Poplinski**), *Czarnecki* und *Schweminski*;
aus dem katholischen Religionslehrer: Regens *Wojciechowski*;
aus sechs ordentlichen Lehrern: *Figurski*, Dr. *Rymarkiewicz*, Dr. *Steiner*, Dr. *Malecki***), *Szulc* und Dr. *Szafarkiewicz*;
aus dem evangelischen Religionslehrer: Prediger Rektor *Schönborn*;
aus dem Zeichen-, Schreib- und Gesanglehrer *Schön*.

Ausserdem waren in der Anstalt intermistisch beschäftigt die Gymnasiallehrer Dr. *Gruszczynski*, Dr. *Motty*, Dr. *Sikorski*, Dr. *Ustymowicz*, *Stanisław Węclewski*, *Laskowski*, der Geistliche *Kielczynski* als Religionslehrer, der Kandidat des höhern Schulamts *Theophil Berwiński* und der Lehrer *Palmowski*. In der Septima ertheilte den grösseren Theil des Unterrichts der Lehrer *Wegner*.

b) Die Anstalt hatte am Schlusse des vorigen Schuljahres, ausser 33 Septimanern, 526 Schü-

---

*) Er war das ganze Schuljahr hindurch wegen Krankheit beurlaubt.
**) Er hat zu Ostern d. J. die Anstalt verlassen.

dziennie w każdéj klassie udzielać można było, ponieważ sześć sal w gimnazyalnym budynku musiano oddać na mieszkanie dla ubóztwa, które w skutek powodzi było bez przytułku.

Na Wielkanoc wystąpił z żalem naszym z grona nauczycielskiego zdatny współpracownik, naucz. gimn. Dr. *Małecki*, otrzymawszy zaszczytne powołanie na professurę filologii przy uniwersytecie krakowskim. Pracował on przy zakładzie naszym więcéj niż 5 lat. Przez swoje zamiłowanie w naukach, skuteczne działanie, jako też przez odznaczającą się przyjacielskość w kollegialném pożyciu, zasłużył sobie na trwałą pamięć u nauczycieli i uczniów.

Na Wielkanoc powołanym został do Gimn. Maryi M. Ks. *Kiełczyński*, jako tymczasowy drugi nauczyciel religii w klassach podzielonych.

Nauczyciel wyższy *Schweminski* otrzymał urlop na miesiąc Czerwiec celem leczenia się u wód w Ems. Zastępowali go *Dyrektor* i pp. *Czarnecki*, Dr. *Rymarkiewicz*, Dr. *Motty*.

Dla poratowania zdrowia osłabionego przez nadzwyczaj uciążliwą pracę otrzymał *Dyrektor* trzymiesięczne uwolnienie od służby, na miesiąc Lipiec, (w którym były wakacye), daléj na Sierpień i Wrzesień. Ponieważ jednak wypoczynek siedmiotygodniowy i w tym przeciągu czasu czterotygodniowy pobyt w Landeck wrócił mu potrzebne siły, przeto już dnia 22. Sierpnia wszedł znów w urzędowanie swoje. Zastępowali go w lekcyach pp. *Spiller*, *Czarnecki* i Dr. *Rymarkiewicz*, w zawiadywaniu zaś sprawami dyrektorskiemi p. prof. *Wannowski*.

Również zdarzały się nieszczęściem częste przypadki choroby między nauczycielami.

Przez śmierć utraciło w ciągu tego roku Gimnazyum trzech uczniów: ucznia klassy III. Michała Goderskiego, ucznia klassy VI. Aleksandra Boguskiego i ucznia klassy III. Ernesta Nietterta, który kąpiąc się w Warcie utonął.

IV. Statystyka Gimnazyum.

a) Nauczyciele. Grono nauczycieli składało się w tym roku:
z Dyrektora, radzcy regencyjnego i szkólnego prof. Dr. *Brettner*;
z pięciu nauczycieli wyższych: prof. *Wannowskiego*, *Spillera*, *Poplińskiego**), *Czarneckiego* i *Schweminskiego*;
z nauczycieli religii katol.: Ks. regensa *Wojciechowskiego*;
z sześciu etatowych nauczycieli: *Figurskiego*, Dr. *Rymarkiewicza*, Dr. *Steinera*, Dr. *Małeckiego***), *Szulca* i Dr. *Szafarkiewicza*;
z nauczyciela religii ewangel.: Ks. rektora *Schönborn*;
z nauczyciela śpiewu, rysunków i kaligrafii: *Schöna*.

Oprócz tego intermistycznie zatrudnieni byli przy zakładzie nauczyciele gimnazyalni: Dr. *Gruszczyński*, Dr. *Motty*, Dr. *Sikorski*, Dr. *Ustymowicz*, *Stanisław Węclewski*, *Laskowski*, Ks. *Kiełczyński* jako naucz. religii, kandydat wyż. stanu naucz. *Teofil Berwiński* i naucz. *Palmowski*. W klassie VII. większą część godzin dawał naucz. *Wegner*.

b) Uczniowie. Gimnazyum miało przy końcu przeszłego roku szkólnego, oprócz 33 sep-

---

*) Przez cały rok czkólny uwolniony był od obowiązków z przyczyny choroby.

**) Opuścił na Wielkanoc t. r. szkołę. Zob. III.

ler, im Wintersemester dieses Schuljahres dagegen, ausser 26 Septimanern, 640 und im Sommersemester, ausser 27 Septimanern, 635 Schüler, welche letztere vertheilt waren. In:

I, a. u. b.	II, a. u. b.	G. III.	R. III	IV, a. u. b.	V, a. u. b.	VI, a. u. b.	
54	108	80	41	108	119	125	= 635.
					dazu in	VII.	27.
							662.

c) Abiturienten. Bei der unter dem Vorsitze des *Direktors* als Königlichen Prüfungs-Kommissarius abgehaltenen zwei Abiturienten-Prüfungen erhielten das Zeugniss der Reife folgende Primaner:

α) am Schlusse des Wintersemesters:
Johann Adolph Wendland, aus Bnin gebürtig, evangelisch, 21 Jahr alt, $3\frac{1}{2}$ Jahre auf dem Marien-Gymnasium, $1\frac{1}{2}$ Jahre in Prima; er wollte in Königsberg Mathematik und Naturwissenschaften studiren;

β) jetzt am Schlusse des Sommersemesters nach 2jährigem Aufenthalte in der Prima:

1) Franz Andrzejewski aus Pleschen, katholisch,	22	Jahr alt,	8	Jahr auf dem Gymnasium,
2) Casimir Bórakowski aus Zawidowice, kathol.,	20	dito	6	dito
3) Valentin Gimzicki aus Czempin, kathol.,......	21	dito	7	dito
4) Thomas Hertmanowski aus Kosten, kathol.,..	$20\frac{3}{4}$	dito	$7\frac{3}{4}$	dito
5) Max. Jagielski aus Gnesen, kathol.,...........	21	dito	$8\frac{1}{2}$	dito
6) Jos. Jerzykowski aus Posen, kathol.,.........	$18\frac{1}{2}$	dito	9	dito
7) Eduard Kempfer aus Posen, kathol.,..........	28	dito	$3\frac{1}{2}$	dito
8) Lorenz Ławniczak aus Pakszyn, kathol.,.....	20	dito	8	dito
9) Władislaus Neryng aus Klecko, kathol.,.......	$19\frac{3}{4}$	dito	8	dito
10) Stanislaus Okoniewski aus Grylewo, kathol.,.	18	dito	7	dito
11) Joseph Preibisch aus Rawicz, kathol.,.........	20	dito	6	dito
12) Ignaz Reyzner aus Posen, kathol.,............	21	dito	11	dito
13) Jos. Rymarkiewicz aus Fraustadt, kathol.,....	22	dito		dito
14) Hilary Rzepnicki aus Schneidemühl, kathol.,.	$21\frac{1}{2}$	dito	6	dito
15) Stanislaus Szenic aus Bieczyny, kathol.,......	$19\frac{1}{2}$	dito	6	dito
16) Otto Warmiński aus Benschen, kathol.,.......	21	dito	8	dito
17) Jos. Węclewski aus Posen, kathol.,...........	17	dito	9	dito
18) Wladisl. Wierzbinski aus Sciborze, kathol.,..	21	dito	9	dito

Von diesen 18 Abiturienten wollen sich
der Theologie widmen 7, nämlich: Gimzicki, Hertmanowski, Kempfer, Ławniczak, Preibisch, Szenic und Warmiński;
der Theologie und Philologie 1, nämlich: Neryng.
der Jurisprudenz 6, nämlich: Bórakowski, Jagielski, Jerzykowski, Rymarkiewicz, Węclewski und Wierzbinski;
der Mathematik und der Naturwissenshaften 4, nämlich: Andrzejewski, Okoniewski, Reyzner und Rzepnicki.

Von den übrigen 12 Oberprimanern sind 3 freiwillig und 1 gezwungen von der Prüfung zurückgetreten, und 8 haben die Prüfung nicht bestanden.

d) Sammlungen. I. 1) Die Gymnasial-Bibliothek wurde ausser den Fortsetzungen von Ersch und Grubers Encyclopädie, Poggendorf's Annalen u. s. w. durch folgende Werke erwei-

tymanerów, 526 uczniów, w zimowém zaś półroczu tego roku, oprócz 26 septymanerów, 640, a w półroczu letniem, oprócz 27 septymanerów, 635 uczniów, którzy w następujący sposób byli rozdzieleni:

W Klassie I. a. i b.	II. a. i b.	III. gimn.	III. real.	IV. a. i b.	V. a. i b.	VI. a. i b.	
54	108	80	41	108	119	125	= 635
			do tego jeszcze w klassie VII				27
							662

c) Abiturienci. W skutek dwóch egzaminów dojrzałości, które się odbyły pod przewodnictwem *Dyrektora*, jako królewsk. komisarza egzaminacyjnego, otrzymali świadectwo dojrzałości następujący uczniowie klassy I.:

α) Przy końcu półrocza zimowego:

Jan Adolf Wendland z Bnina rodem, wyznania ewangel., mający lat 21, był $3\frac{1}{2}$ lat w król. Gimnazyum Maryi M., 2 lata w klassie I.; chciał słuchać w Królewcu Matematyki i nauk przyrodzonych.

β) Teraz, przy końcu półrocza letniego, po dwuletnim pobycie w klassie I.:

1) Franciszek Andrzejewski z Pleszewa,	wyzn. katol.	ma lat 22	był 8	lat w tutejsz. Gimn.	
2) Kazimierz Bórakowski z Zawidowic, ..	dito	dito	20	„ 6	dito
3) Walenty Gimzicki z Czempinia, ...	dito	dito	21	„ 7	dito
4) Tomasz Hertmanowski z Kościana, ...	dito	dito	$20\frac{3}{4}$	„ $7\frac{3}{4}$	dito
5) Maksym. Jagielski z Gniezna, ...	dito	dito	21	„ $8\frac{1}{2}$	dito
6) Józef Jerzykowski z Poznania, ...	dito	dito	$18\frac{1}{2}$	„ 9	dito
7) Edward Kempfer z Poznania, ...	dito	dito	28	„ $3\frac{1}{2}$	dito
8) Wawrzyn Ławniczak z Pakszyna, ...	dito	dito	20	„ 8	dito
9) Władysław Nering z Kłecka, ...	dito	dito	$19\frac{3}{4}$	„ 8	dito
10) Stanisław Okoniewski z Grylewa, ...	dito	dito	18	„ 7	dito
11) Józef Preibisch z Rawicza, ...	dito	dito	20	„ 6	dito
12) Ignacy Reyzner z Poznania, ...	dito	dito	21	„ 11	dito
13) Józef Rymarkiewicz z Wschowy, ...	dito	dito	22	„	dito
14) Hilary Rzepnicki z Piły, ...	dito	dito	$21\frac{1}{2}$	„ 6	dito
15) Stanisław Szenic z Bieczyn, ...	dito	dito	$19\frac{1}{2}$	„ 6	dito
16) Otton Warmiński z Zbąszynia, ...	dito	dito	21	„ 8	dito
17) Józef Węclewski z Poznania, ...	dito	dito	17	„ 9	dito
28) Władysław Wierzbiński, ...	dito	dito	21	„ 9	dito

Z tych 18 abiturientów chce się poświęcić:

Teologii 7, mianowicie: Gimzicki, Hertmanowski, Kempfer, Ławniczak, Preibisch, Szenic i Warmiński;

Teologii i Filologii 1, mianowicie: Neryng;

Prawnictwu 6, mianowicie: Bórakowski, Jagielski, Jerzykowski, Rymarkiewicz, Węclewski i Wierzbiński;

Matematyce i naukom przyrodz. 4, mianowicie: Andrzejewski, Okoniewski, Reyzner i Rzepnicki.

Z pozostałych 12 uczniów klassy I. wyższéj 3 dobrowolnie od egzaminu odstąpiło, 1 przymusowo, 8 zaś egzaminu złożyć nie mogło.

d) Zbiory. I. 1) Biblioteka gimnazyalna pomnożyła się, pomijając dalszy ciąg Ency-

tert: Łukaszewicz: Obraz Historyczno-statystyczny miasta Poznania; Mickiewicza dzieła (durch Tausch); Gervinus: Shakespeare; Humboldt's Ansichten der Natur; Cornelius: Naturlehre; O. Müller's Archäologie der Kunst, 2te Aufl.; Treitschke: naturhistorischer Bildersaal des Thierreichs; Petermann: Deutschlands Flora; Grimm: Geschichte der deutschen Sprache u. s. w.

An Geschenken, für welche wir den verbindlichsten Dank abstatten, erhielt die Anstalt:

Vom hohen Ministerium:

Lange: Die neue Zeit und der Geschichtsunterricht.
Encyclopäd. Wörterbuch der medic. Wiss. Bd. 37.
M. Haupt: Zeitschrift für deutsh. Alterthum. Bd. 8. 1.
Merleker: Annalen des Friedrichs-Collegiums.

Von der Buchhandlung von F. Hirt in Breslau:

Fr. Passow's Leben und Briefe von L. Wachler.
Leibnitz, eine Biographie von Guhrauer.
Ambrosch: Studien auf dem Gebiete des röm. Bodens.
Wimmer: Beiträge zur schlesischen Flora.
Förster's Homilien, 2 Theile in 1 Bde.
Förster's Zeitpredigten, 2 Theile in 1 Bde.
Förster's Sonntagspredigten.
Förster's Lieder.
Elpelt's Krankenbuch.
Des hl. Vincenz von Lerin Leben.
Baltzer: Unterschied zwischen dem Katholicismus und dem Protestantismus.
Katolicki Kancyonał.

Von der Redaction des Przegląd poznański:

Przegląd poznański: poszyt IX—X. roku 1849 u. posz. I—V. r. 1850.

2) Auch die Schüler-Bibliothek wurde angemessen vermehrt, unter andern durch Thekla von Gumpert's Erzählungen, 10 Theile, welche die Buchhandlung von F. Hirt in Breslau derselben schenkte.

3) Das physikalische und chemische Kabinet wurde durch folgende aus den Mitteln der Anstalt erkaufte Instrumente vermehrt: Reagentienkasten mit 48 gefüllten Flaschen, Platintiegel, Aeolipila, Aräometer nach Nicholson, ein Kompressions-Feuerzeug und durch mehrere andere kleine Geräthschaften.

e) Unterstützungen. 1) Vom Schulgelde war etwa der fünfte Theil der Schüler zum Theil ganz, zum Theil zur Hälfte befreit.

2) In dem mit dem Marien-Gymnasium verbundenen Alumnate haben 60 Schüler aus den drei obern Klassen, welche sich der Theologie zu widmen beabsichtigen, freie Aufnahme gefunden.

3) In dem v. Łubranskischen Konvikt fanden 11 Schüler, und in dem v. Szółdrskischen eine gleiche Anzahl freien Unterhalt.

4) Nach einer schriftlichen Mittheilung Sr. Hochwürden des Kanonikus Herrn Brzeziński hat die Gesellschaft zur Unterstützung der studirenden Jugend am Marien-Gymnasium allein 65 Schüler in dem Zeitraume vom 1. Juli 1849 bis 1. Juli 1850 unterstützt, indem sie für deren Wohnung, Beköstigung, Beheizung und Beleuchtung 2449 Thlr. 10 Sgr., für mancherlei Einrichtungen 65 Thlr. 14 Sgr. 3 Pf., für Bücher und Schreibmaterialien 203 Thlr. 6 Sgr 8 Pf. und an Schulgeld 361 Shlr. 7 Sgr. 6 Pf. — zusammen also 3079 Thlr. 8 Sgr. 5 Pf. zahlte.

klopedyi Erscha i Grubera, Roczników Poggendorfa, etc., przez następujące dzieła: Łukaszewicza Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania, Mickiewicza Dzieła (przez zamianę); Gerwinusa Shakespeare; Humboldta Widoki natury; Corneliusa Nauka o przyrodzeniu; O. Müllera Archeologia sztuki, wyd. 2gie; Treitschke Zbiór obrazów z królestwa zwierzęcego; Petermanna Flora Niemiec; Grimma Historya języka niemieckiego etc.

W upominku, za co szczerze składamy dzięki, odebrał zakład:

Od wysokiego Ministerstwa:

Czas nowożytny i nauka historyi;
Słownik encyklopedyczyny wiadomości medycznych, tom 37;
M. Haupta Czasopis starożytności niemieckich, tom 8. 1.;
Merlekera Roczniki kollegium frydrychowskiego.

Od księgarni F. Hirta w Wrocławiu:

Życie i listy Fr. Passowa przez Wachlera;
Leibnitza życiopis przez Guhrauera;
Ambroscha Badania na polu rzymskiem;
Wiennera Dodatki do Flory szlązkiéj;
Förstera Homilie, 2 tomy;
Förstera Kazania przygodne, 2 tomy;
Förstera Kazania niedzielne;
Förstera pieśni;
Elpelta Księga chorych;
Życie Św. Wincentego;
Baltzera Różnica między katolicyzmem a protestantyzmem;
Katolicki kancyonał.

Od Redakcyi Przeglądu poznańskiego:

Przegląd poznański, poszyt IX—XII. roku 1849. i poszyt I—V.

2) Również biblioteka uczniów powiększoną została stósownie, między innemi przez Powieści Tekli Gumpert, 10 tom., które podarowała jéj księgarnia Hirta w Wrocławiu.

3) Gabinet fizykalny i chemiczny pomnożony został zakupieniem, z dochodów gimnazyalnych, następujących instrumentów: skrzynki reagencyów z 48 napełnionemi szkłami; tygielka platynowego, Eolipili, Areometru Nicholsona, Krzesiwa ściskowego i innych pomniejszych narzędzi.

e) Zapomóżki. 1) Od opłaty szkólnéj była w ogple piąta część uczniów wolną, już to całkiem, już to na połowę.

2) W alumnacie połączonym z Gimnazyum Maryi M. znalazło wolne pomieszczenie 60 uczniów z trzech klass wyższych, którzy zamierżają poświęcić się Teologii.

2) W konwikcie Lubrańskich mieściło się 11 uczniów i równa liczba w konwikcie Szołdrskich.

4) Wedle piśmiennego oświadczenia Ks. kanonika Brzezińskiego utrzymywało Towarzystwo Naukowéj Pomocy w Gimnazyum Maryi M. w ogóle 65 uczniów. których utrzymanie kosztowało od 1. Lipca 1849. aż do końca Czerwca 1850. za stół, stancyą, opał i światło 2,449 tal. 10 srgr. Za oporządzenie 65 tal. 14 srgr. 4 f. Za książki i materiały piśmienne 203 tal. 6 srgr. 8 fen. Za opłatę szkólną 361 tal. 7 srgr. 6 fen., razem 3,079 tal. 8 srgr. 5 fen.

V. Ordnung der Prüfung.

Da die Gesammtzahl der Schüler auf dem Prüfungssaale den nöthigen Raum nicht findet, ausserdem aber bauliche Rücksichten zu nehmen sind; so werden die drei untern Klassen schon den 30. d. M. entlassen, so dass zu der Schlussfeierlichkeit den 2. Oktober nur die drei obern Klassen erscheinen werden.

Montag den 30. September.

Von 8—10 Uhr. Die beiden Sexten.

VI. A. und B. Religion. *Kiełczyński.*

VI. A. Latein. *Laskowski.*
VI. A. Geographie. Dr. *Gruszczyński.*

VI. B. Latein. *Palmowski.*
VI. B. Rechnen. Dr. *Ustymowicz.*

Hierauf Vorträge der Sextaner:
Mielęcki, Ludwig: Jałmużna przez Odyńca.
Zaleski, Wladislaus: Der arme Bettler.
Motzek, Nemesius: Nowy Rok.
Goślinowski, Joseph: Der wohlthätige Knabe.

Von 10—12 Uhr. Die beiden Quinten.

V. A. Latein. *Laskowski.*
V. A. Rechnen. Dr. *Sikorski.*

V. B. Latein. Dr. *Gruszczyński.*
V. B. Deutsch. *Palmowski.*

Hierauf Vorträge der Quintaner:
Moraczewski, Mathias: Brzoza Gryzińska przez Morawskiego.
Koczorowski, Władysław: Der blinde König, von Uhland.
Leszczyński, Alexander: Grosz wdowi.
Lutomski, Boleslaus: Der gute Reiche.

Von 2—4 Uhr. Die beiden Quarten.

IV. A. u. B. Religion. *Wojciechowski* und *Kiełczyński.*

IV. A. Latein. *Figurski.*
IV. A. Geschichte. *Berwiński.*

IV. B. Französisch. *Szulc.*
IV. B. Mathematik. Dr. *Ustymowicz.*

Hierauf Vorträge der Quartaner:
Krzyżanowski, Wrócisław: Ballada, jakich wiele przez Jasińskiego.
Poniński, Joseph: Der rechte Barbier, von Chamisso.
Ławicki, Marcelli: Policzek przez Jaśkowskiego.
Szulc, Johann: Die Kuh, Ballade von Bürger.

Nach den Vorträgen wird der Direktor die Promotion in den drei untern Klassen bekannt machen und die Prämien austheilen, worauf sich die betreffenden Schüler in ihre Lehrzimmer begeben werden, um von den Herren Ordinarien die Zeugnisse in Empfang zu nehmen.

Dienstag den 1. Oktober.

Von 8—11 Uhr. Die Gymnasial-Tertia und die Real-Tertia.

G. III. u. R. III. Religion. *Wojciechowski.*

V. Porządek popisu.

Ponieważ wszyscy uczniowie pomieścić się nie mogą na sali popisowéj i ponieważ prócz tego względy bezpieczeństwa na przepełnienie nie zezwalają, przeto 3 klassy niższe rozpuszczone już zostaną 30. t. m., tak, iż na uroczystość zakończenia szkół dnia 2. Października tylko trzy wyższe klassy się stawią.

W Poniedziałek dn. 30. Września.

Od godz. 8—10. Obiedwie klassy VI.

Klassa VI. A. i B. Religia. Ks. *Kiełczyński.*

Klass. VI. A. Łacina. p. *Laskowski.*	Klass. VI. B. Łacina. p. *Palmowski.*
dito Geografia. Dr. *Gruszczyński.*	dito Rachunki. Dr. *Ustymowicz.*

Poczem deklamować będą uczniowie klassy VI.:

Mielęcki Ludwik: Jałmużna legenda Odyńca.
Zaleski Władysław: Der arme Bettler.
Motzek Nemezy: Nowy rok.
Goślinowski Józef: Der wohlthätige Knabe.

Od godz. 10—12. Obiedwie klassy V.

Klass. V. A. Łacina. p. *Laskowski.*	Klass. V. B. Łacina. Dr. *Gruszczyński.*
dito Rachunki. Dr. *Sikorski.*	dito Niemieckie. p. *Palmowski.*

Poczem deklamować będą uczniowie klassy V.:

Moraczewski Maciej: Brzoza Gryżyńska p. Morawskiego.
Koczorowski Władysław: Der blinde König, Uhlanda.
Leszczyński Aleksander: Grosz wdowi.
Lutomski Bolesław: Der gute Reiche.

Od godz. 2—4. Obiedwie klassy IV.

Klassa IV. A. i B. Religia. Ks. regens *Wojciechowski* i Ks. *Kiełczyński.*

Klass. IV. A. Łacina. p. *Figurski.*	Klass. IV. B. Francuz. język. p. *Szulc.*
dito Historya. p. *Berwiński.*	dito Matematyka. Dr. *Ustymowicz.*

Poczem deklamować będą uczniowie klassy IV.:

Krzyżanowski Wrócisław: Ballada jakich wiele, Jaśkowskiego.
Poninski Józef: Der rechte Barbier, Chamissa.
Ławicki Marcelli: Policzek, Jaśkowskiego.
Szulc Jan: Die Kuh, ballada Bürgera.

Po skończonych deklamacyach ogłosi Dyrektor promocye w trzech klassach niższych, rozdzieli nagrody, poczem udadzą się uczniowie do swoich klass, gdzie od pp. Ordynariuszów świadectwa swoje ćwierćroczne odbiorą.

We Wtorek dn. 1. Października.

Od godz. 8—11. Klassa III. gimnazyalna i klassa III. realna.

Klassa III. gimn. i III. realn. Religia. Ks. regens *Wojciechowski.*

G. III. Latein. Dr. *Motty*.
G. III. Griechisch. *Węclewski*.
G. III. Deutsch. *Figurski*.

R. III. Physik. Dr. *Szafarkiewicz*.
R. III. Französisch. Dr. *Motty*.
R. III. Mathematik. Dr. *Szafarkiewicz*.

Hierauf Vorträge der Gymnasial-Tertianer:

Gregor und Swiątkowski: Ein Dialog aus Wallensteins Tod.

und der Real-Tertianer:

Miszewski, Stanisław: „Co mi tam, czyli poranek starego myśliwca“ przez Bohdana Zaleskiego.

Jaraczewski, Mścisław: „Les Catacombes de Rome“ par J. Delille.

Von 11—12 Uhr. Die Untersecunda.

Latein. Dr. *Gruszczyński*. — Physik. *Spiller*. — Geschichte. *Czarnecki*.

Hierauf Vortrag des Unter-Secundaners Köhler, Johann: Charakteristik Rüdigers im Niebelungenliede. (Eigene Arbeit.)

Von 2—3½ Uhr. Die Obersecunda.

Religion. *Wojciechowski*. — Latein. Dr. *Steiner*. — Griechisch. Dr. *Gruszczyński*. — Mathematik. *Spiller*. — Französisch. Dr. *Rymarkiewicz*.

Hierauf Vortrag des Ober-Secundaners Wache, Franz: Athalie's Traum von Racine.

Von 3½—5 Uhr. Die Unterprima.

Mathematik. *Direktor*. — Deutsche Lit. *Schwemiński*. — Latein. *Wannowski*. — Geschichte. *Czarnecki*.

Die Abiturienten, welche die Oberprima bilden, erscheinen blos zur Schlussfeierlichkeit behufs Empfang der Abgangszeugnisse.

Mittwoch den 2. Oktober

beginnt um 9 Uhr Vormittag die Schlussfeierlichkeit, welche in folgender Ordnung stattfinden wird.

1) Gesang.

2) Lateinische Rede des Abiturienten Węclewski, Joseph: De vita, quae juvenes in scholis conjungere debet.

3) Deutsche Rede des Abiturienten Neryng: Am Horizont der Sittlichkeit erglänzt der Stern der Freiheit.

4) Polnische Rede des Abiturienten Rymarkiewicz, Joseph: O Szymonie Szymonowiczu, sielankopisarzu zygmuntowskim. Er nimmt zugleich Abschied, worauf

5) Der Primaner Bukowiecki, Leon, in derselben Sprache antwortet.

6) Gesang.

7) Vertheilung der Prämien und Bekanntmachung der Promotion in den drei obern Klassen, so wie Entlassung der Abiturienten durch den Direktor.

8) Gesang.

Nach der Feierlichkeit werden den Schülern der drei obern Klassen von den Herren Ordinarien die Zeugnisse eingehändigt werden.

Klass. III. gimn.	Łacina. Dr. *Motty.*	Klass. III. real.	Fizyka. Dr. *Szafarkiewicz.*
dito	Grecki język. p. *Węclewski.*	dito	Francuz. język. Dr. *Motty.*
dito	Niem. język. p. *Figurski.*	dito	Matematyka. Dr. *Szafarkiewicz*

Poczem deklamować będą uczniowie klassy III. gimnazyalnéj:

Gregor i Świątkowski: Dialog z trajedyi Wallenstein's Tod.

i uczniowie klassy III. realnéj:

Miszewski Stanisław: Co mi tam, czyli poranek starego myśliwca, B. Zaleskiego.

Jaraczewski Mścisław: Les Catacombes de Rome par J. Delille.

Od godz. 11—12. Klassa II. niższa.

Łacina. Dr. *Gruszczyński.* — Fizyka. p. *Spiller.* — Historya powszechna. p. *Czarnecki.*

Poczem wykładać będzie w języku niemieckim:

Köhler Jan: Charakterystykę Rüdigera w Nibelungach, (własna robota).

Od godz. 2—3½. Klassa II. wyższa.

Łacina. Dr. *Steiner.* — Matematyka. p. *Spiller.* — Grecki język. Dr. *Gruszczyński.* — Francuz. język. Dr. *Rymarkiewicz.*

Deklamować będzie uczeń Wache Franciszek: Sen Atalii, Racina.

Od godz. 3½—5. Klassa I. wyższa.

Matematyka. *Dyrektor.* — Literatura niemiecka. p. *Schweminski.* — Łacina. prof. *Wannowski.* — Historya powszechna. p. *Czarnecki.*

Abiturienci, z których się składa klassą I. wyższa, będą tylko przytomni na uroczystości zakończenia szkólnego roku celem odebrania świadectw swoich.

W Srodę dn. 2. Października.

Rozpocznie się o godzinie 9éj z rana uroczystość zakończenia roku szkólnego, która w następującym porządku odbywać się będzie.

1) Śpiew.

2) Mowa łacińska abiturienta Węclewskiego Józefa.: De vita quae juvenes in scholis conjungere debet.

3) Mowa niemiecka abiturienta Nerynga: Am Horizont der Sittlichkeit erglänzt der Stern der Freiheit.

4) Mowa polska pożegnalna abiturienta Rymarkiewicza Józefa: O Szymonie Szymonowiczu, sielankopisarzu zygmuntowskim.

5) Uczeń klassy I. Bukowiecki Leon odpowiada w tymże samym języku.

6) Śpiewy.

7) Dyrektor rozda nagrody i ogłosi promocye w trzech wyższych klassach jako też pożegna abiturientów.

8) Śpiewy.

Po ukończonéj uroczystości wręczą ordynariusze uczniom trzech wyższych klass zaświadczenia kwartalne.

Zur Beobachtung in Bezug auf das künftige Schuljahr.

Sonnabend den 12. Oktober. Anmeldung der neuen Schüler aus der Stadt Posen unter Vorlegung eines Tauf- und Impfscheines, so wie eines Zeugnisses über den zuletzt genossenen Unterricht. Auswärtige Schüler werden nur in die Realtertia und Realsecunda aufgenommen.

Montag den 14. Oktober. Prüfung der neuen Schüler.

Dienstag den 15. Oktober. Eröffnung des neuen Schuljahrs mit Gottesdienst und einem Schulaktus zur Feier des Geburtsfestes Sr. Majestät des Königs.

Zastrzeżenie ze względu na przyszły rok szkólny.

W Sobotę dn. 12. Października. Zapisanie nowych uczniów z miasta Poznania, którzy muszą przynieść ze sobą metrykę, świadectwo szczepienia ospy i zaświadczenie z nauk w ostatnim czasie pobieranych. Zamiejscowych uczniów przyjmować się będzie tylko do klassy III. i II. realnéj.

W Poniedziałek d. 14. Października. Egzamin nowych uczniów.

We Wtorek d. 15. Października. Rozpoczęcie nowego roku szkólnego nabożeństwem i uroczystość szkólna na uczczenie urodzin Jego K. Mości.

Dr. Brettner,
Direktor.

1

MERO ORATO

AC CICERONE PROLA

REDIGERE CONATUS EST

S STEINER, NISSE

DR. NEC NON LIB. ART. MAG

PRAEFATIO.

ερὶ συνθέσεως ὀνομάτων
sime atque accuratissime
ndi labore vel eo magis
ne consentientes praecept
doles magis aperta neque r
ta magis et provecta ess
naxime locis utendum pu
ersuasum haberem. Sic
intellexi, sententiarum
endum censui, ne forte
nsilium ac ratio aliqua ex
culo his libris et editioni
Bekker.

Longini prolegg. et Procl

PROGRAMM

des

Königlichen Marien-Gymnasiums zu Posen

für das Schuljahr 1849/50.

Inhalt: 1. De numero oratorio. Sententias ab Aristotele ac Cicerone prolatas in theoriae formam, redigere conatus est C. Steiner.
2. Schulnachrichten, vom Director.

PROGRAM

Królewskiego Gimnazyum Ś. Maryi Magdal. w Poznaniu

na rok szkolny 1849/50.

Treść: 1. De numero oratorio. Sententias ab Aristotele ac Cicerone prolatas in theoriae formam, redigere conatus est C. Steiner.
2. Wiadomości szkolne, przez Dyrektora.

POSEN,
gedruckt in der Hofbuchdruckerei von W. Decker & Comp.

1

DE NUMERO ORATORIO.

SENTENTIAS AB ARISTOTELE AC CICERONE PROLATAS IN THEORIAE FORMAM

REDIGERE CONATUS EST

CAROLUS STEINER, NISSENSIS,

PHIL. DR. NEC NON LIB. ART. MAG.

PRAEFATIO.

Quamvis Dionysium Halicarnasseum (περὶ συνθέσεως ὀνομάτων libro) et Quintilianum (Instit. orat. l. IX. c. 4) de numero oratorio copiosissime atque accuratissime disseruisse viderem: tamen ea, quae hac de re judicaverunt, in unum redigendi labore vel eo magis abstinendum censui, quod omnibus fere in rebus et inter se et cum Cicerone consentientes praecepta ipsi sua satis jam continua exhibuerunt. Numeri enim per eos neque indoles magis aperta neque materia, uberrimis exemplis exceptis, adeo locupletata est ut theoria ipsa aucta magis et provecta esse videretur. Itaque nonnisi subsidiariis horum virorum sententiis et iis maxime locis utendum putavi, quibus Aristotelis et Ciceronis doctrinam magis eo confirmatum iri persuasum haberem. Sicubi vero eos aut inter se, aut ab utroque rhetorices principe dissentientes intellexi, sententiarum diversitatem prodere notisque addere nihil praetermisi. Notis vero id inserendum censui, ne forte ampla jam per se materia nimium diduceretur neve dissertationis hujus consilium ac ratio aliqua ex parte laborarent.

Deique in componendo hoc opusculo his libris et editionibus saepissime usus sum:

- Arist. opp. ed. *Casaub. Buhl. Bekker.*
- Cic. opp. ed. *Schuetz.*
- Dionys. Hal. ed. *Reiske.*
- Quintil. ed. *Spalding.*
- Hephaest. enhirid. continens Longini prolegg. et Procli Chrestom. ed. *Gaisford.* Lips. 1832.

ARISTOTELES.

Arist. Rhet. l. III. c. 1. *οὐ γὰρ ἀπόχρη τὸ ἔχειν ἃ δεῖ λέγειν, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ ταῦτα ὡς δεῖ εἰπεῖν, καὶ συμβάλλεται πολλὰ πρὸς τὸ φανῆναι ποιόντινα τὸν λόγον·*

CAP. I. De numero et rhythmo.

Arist. Rhet. l. III. c. 8. *περαίνεται δὲ ἀριθμῷ πάντα.*

Cujusvis materiae forma e ratione pendet, qua particulae in unitatem conjunguntur; unitas autem imagine determinatur animo concepta, cujus in similitudinem materia formatur.

Si particulae ita componuntur ut imaginis simulacrum constituant quam accuratissimum, talis exsistit unitas, qualem in multitudine particularum conspicuam numerum (*ἀριθμόν*) appellemus.

Numerus, qui in orationis forma spectatur rhythmus [1]) (*ῥυθμός*) dicitur, cujus duplex est genus, prout oratio aut vincta est aut soluta.

[1]) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *ὁ δὲ τοῦ σχήματος τῆς λέξεως ἀριθμὸς ῥυθμός ἐστιν, οὗ καὶ τὰ μέτρα τμητά.*

CAP. II. Quid sit poesis, quid orationis rhythmus.

Longin. *προλεγ. εἰς Ἡφαιστ. καὶ μὴν τῷ μέτρῳ πρόσεστιν ἁρμονία, ἡ δ'ἁρμονία μουσικὴ τυγχάνει· τῆς μουσικῆς δὲ ὅσον κλέος ἐστὶν οὐδεὶς ἀγνοεῖ.*

Poesis rhythmus in successione constat complurium temporis articulorum, qui syllabis ex metro [1]) pro rei describendae natura compositis (*τὸ ἔμμετρον*) repraesentati in unitatem [2]) (*κόμμα, κῶλον, στίχος, σύστημα, στροφή*) coguntur.

Soluta autem oratio, quamvis metris contineri non debeat, tamen et ipsa rhythmum [3]) suum habet. Is enim successione complurium constat temporis articulorum, qui syllabis ad solam rei describendae naturam inter se compositis expressi in unitatem (*κόμμα, κῶλον, περίοδος*) conjunguntur. Quae unitas tum perficitur, quum sententiae initium ac finis non mente solum sed auribus etiam percipiuntur hoc est, si una cum sententia ita elocutio excurrit, [4]) ut principium ac terminus ordine quodam verborum extrinsecus etiam significentur. Quod nisi fit oratio non numerosa sed connexa [5]) (*λέξις εἰρομένη καὶ συνδέσμῳ μία*) dicitur.

[1]) Arist. Poet. c. 4. *τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μόρια τῶν ῥυθμῶν ἐστί, φανερόν λ. τ. λ.*

[2]) Arist. Problem. sect XIX, 15. *ἡ δὲ ἀντίστροφος ἁπλοῦν. ἀριθμὸς γάρ ἐστι καὶ ἑνὶ μετρεῖται.*

[3]) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *τὸ δὲ σχῆμά τῆς λέξεως δεῖ μήτε ἔμμετρον εἶναι μήτε ἄῤῥυθμον.*

[4]) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *λέγω δὲ περίοδον λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτὴν καθ' αὑτὴν καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον. ἡδεῖα δ'ἡ τοιαύτη καὶ εὐμαθής, ἡδεῖαμὲν διὰ τὸ ἐναντίως ἔχειν τῷ ἀπεράντῳ. εὐμαθὴς δὲ ὅτι εὐμνημόνευτος. τοῦτο δὲ, ὅτι ἀριθμὸν* (rhythmum) *ἔχει ἡ ἐν περιόδοις λέξις, ὁ πάντων εὐμνημονευτότατον. δεῖ δὲ τὴν περίοδον καὶ τῇ διανοίᾳ τετελειῶσθαι κ. τ. λ.*

[5]) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *λέγω δὲ εἰρομένην, ἣ οὐδὲν ἔχει τέλος καθ' αὑτήν, ἂν μὴ τὸ πρᾶγμα λεγόμενον τελειωθῇ. ἔστι δὲ ἀηδὲς διὰ τὸ ἄπειρον.* — l. III. c. 8. *τὸ δὲ ἄῤῥυθμον ἀπέραντον. ἀηδὲς γὰρ καὶ ἄγνωστον τὸ ἄπειρον.*

CAP. III. Quomodo oriatur rhythmus oratorius.

Longin. προλεγ. II. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ τῷ πεζῷ ἁρμονία τις· καὶ δῆλον ἐξ ὧν τοῦ μὲν ὁ λόγος ἐστὶν εὐρυθμότερος, τοῦ δὲ οὔ·

Antiquissimis temporibus prosae Graecorum orationi rhythmus nisi quando fortuito non inerat; quin et ipse Herodotus rhythmi nondum erat studiosus et, qua re constet ignorasse videtur. Is enim connexa, [1]) qua omnes fere illo tempore scriptores, usus est elocutione. Quae tamen dictio, nisi amoenum est, quod tractatur argumentum, eos, qui audiunt haud facile allicit allectosque retinet quum sententiae artificioso quolibet exordio atque fine in vocabulorum ordine posito careant nec nisi re ipsa exhausta finiantur. Eo demum tempore, quo ars oratoria excoli coepta est, quid sit rhythmus intelligere eumque affectare coeperunt. Elocutio ambitu comprehensa (*κατεστραμμένη λέξις, ἡ ἐν περιόδοις*) inventa est, qua deinde plerosque scriptores usos videmus. (*ταύτῃ γὰρ*, scil. *εἰρομένῃ*, *πρότερον μὲν ἅπαντες, νῦν δὲ οὐ πολλοὶ χρῶνται.*) Atque haec dictio suavis est, quum pariter atque oratio connexa animi motus et mores exprimens subjectisque rebus conveniens (*τὸ πρέπον*) simul etiam *ῥυθμὸν* suscipiat, qui in singulari quadam vocabulorum componendorum ratione cernitur. Quae, qualis sit accuratius jam investigemus.

Orationi rhythmus quidem nec vero metrum [2]) inesse debet; alioquin erit poema. Itaque cujusvis etiam periodi principium ac finis non metro constare debet. Sed quum poeseos rhythmus causa oratorium inveniendi exstiterit, poeticas formas et in prosa imitari consentaneum est. Ne vero ita carmen fiat oratio ejusmodi formae eligantur rhythmicae necesse erit, e quibus ullus versus vix conficiatur.

Ex rhythmis heroicus [3]) — ◡◡ grandis est et orationi non aptus (*οὐ λεκτικός*); [4]) jambus autem nimis e vulgari est sermone eoque repetito quam facillime versus nascitur. [5]) Trochaeus ◡◡̄ ◡ [6]) cordaci aptior est, id, quod declarant tetrametra; omnium igitur rhythmorum solus paeon reliquus est, cujus naturam rhetores a Thrasymacho [7]) profecti quamquam eo utebantur, tamen non intelligebant. Est enim paeon ◡◡◡ — tertius atque inter eos, quos diximus, medius pes; nam tria ◡◡◡ ad duo ◡◡̱ conferuntur, dum dactyli ratio et paris ◡◡̱ ad par ◡◡, trochaei autem jambique modus duorum ◡◡̱ ad unum ◡. Quod, quo melius intelligatur schemate hoc uti liceat:

I	II
par ad par	duo ad unum
duo ad duo	◡◡̄ ◡
— ◡◡	◡ ◡◡̱
— —	

III
ratio sesquialtera.
duo ad tria
— ◡◡◡
◡◡◡ —

Sunt igitur duae paeonis species, quarum altera a longa, altera a brevibus incipit; qui pedes omnium ante dictorum soli sunt, quibus poetae non sint usi. Quapropter aptissimi sunt rhythmo oratorio, qui quam maxime lateat neque industria quaesitus esse videatur necesse est. Paeon prior — ◡◡◡ sententiae principio, alter ◡◡◡ — termino maxime convenit; brevis enim syllaba, quoniam est imperfecta, mutilatam ac mancam facit orationem. Itaque sententiam oportet longa syllaba terminari atque ipsum finem non scriptoris opera notum esse nec per notam appositam, sed per numerum.

Vocabulis igitur pro sententiae natura quam aptissime electis ac secum ita copulatis ut principium hoc modo habeant et terminum sententia numerosa fit et periodus nascitur. Cujus periodi numerus, licet non sit poeticus tamen sic ad aures nostras accedet ut nos simile aliquid audire suspicemur.

Periodus aut membris constat aut simplex est. Altera, *ἡ ἐν κώλοις*,[8]) partes ita habet distinctas, quibus in unum conjunctis ejus, qui recitat vel pronuntiat spiritus non impediatur. Membra igitur tali extensione sint oportet, quibus mediis non respiretur; aliter enim periodi tollitur unitas, quae auribus percipitur. Periodus simplex (*ἀφελής, μονόκωλος*) nonnisi uno membro continetur

[1]) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *ἡ μὲν οὖν εἰρομένη λέξις ἡ ἀρχαία ἐστίν· „Ἡροδότου Θυρίου ἥδ' ἱστορίης ἀπόδειξις·“* i. e. eo genere dicendi Herodotus usus est.

[2]) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *τὸ δὲ σχῆμα τῆς λέξεως δεῖ μήτε ἔμμετρον εἶναι μήτε ἄρρυθμον· τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον (πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ) καὶ ἅμα καὶ ἐξίστησιν· προςέχειν γὰρ ποιεῖ τῷ ὁμοίῳ, πότε πάλιν ἥξει. τὸ δὲ ἄρρυθμον ἀπέραντον, δεῖ δὲ πεπεράνθαι μέν, μὴ μέτρῳ δέ. διὸ ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μή· ποίημα γὰρ ἔσται. ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς· τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν μέχρι τοῦ ᾖ.*

[3]) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *τῶν δὲ ῥυθμῶν ὁ μὲν ἡρῷος σεμνὸς καὶ οὐλεκτικός κ. τ. λ.*

[4]) Negandi particulam a Victorio (Vettori) XVI saeculi initio demum in textum receptam hoc loco necessariam esse duobus Poet. locis comparatis facile intellexeris. Aristoteles enim Poet. c. IV. dicit: „*πλεῖστα γὰρ ἰαμβεῖα λέγομεν ἐν τῇ διαλέκτῳ, τῇ πρὸς ἀλλήλους, ἑξάμετρα δὲ ὀλιγάκις καὶ ἐκβαίνοντες τῆς λεκτικῆς ἁρμονίας.*“ Quod idem est ac si scripsisset: „*ἑξάμετρα δὲ ὀλιγάκις καὶ οὐ χρώμενοι τῇ λεπτικῇ ἁρμονίᾳ.*“ c. XXIV. profert.: „*τὸ γὰρ ἡρωϊκὸν στασιμώτατον καὶ ὀγκωδέστατον τῶν μέτρων ἐστίν·*“ Unde dactylum *ῥυθμὸν οὐ λεκτικὸν* esse apparet.

Sed et postea hunc Aristotelis locum ita esse intellectum paucis ostendam. Cicero Orator. c. LVII. Ephorus autem levis ipse orator...... paeona sequitur aut dactylum. Sed et illi priores (scil. qui jambis maxime in oratione utendum esse censent) et Ephorus in culpa est. Quod longe Aristoteli videtur secus (Rhet. III. 8.) qui judicat heroum numerum grandiorem, quam desideret soluta oratio etc.

Dionys. Halic. c. XVII. pag. 108: *πάνυ δ' ἐστὶ σεμνὸς* (scil. dactylus) *καὶ εἰς κάλλος ἁρμονίας ἀξιολογώτατος.* Quintil. de Inst. orat. l. IX. c. IV. 87: „herous, qui est idem dactylus, Aristoteli amplior“ i. e. amplior quam qui orationi pedestri conveniat.

[5]) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *ὁ δ' ἴαμβος αὐτή ἐστιν ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν· διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες.* Arist. Poet. c. 4. *μάλιστα γὰρ λεκτικὸν τῶν μέτρων τὸ ἰαμβεῖόν ἐστιν. σημεῖον δὲ τούτου· πλεῖστα γὰρ ἰαμβεῖα λέγομεν ἐν τῇ διαλέτῳ τῇ πρὸς ἀλλήλους.* c. 22. *ἐν δὲ τοῖς ἰαμβείοις, διὰ τὸ ὅτι μάλιστα λέξιν μιμεῖσθαι κ. τ. λ.*

[6]) Trochaeo hic pedem significari tribus brevibus ◡◡◡ constantem a Dionysis tribrachyn appellatum neque eum, quem Noster Halicarnasseus c. XVII. pag. 106 *τροχαῖον* nuncupat, a longa incipientem, quam brevis sequitur, ex iis vel luculenter apparet, quae Cicero (orat. c. LVII. trochaeum autem ◡◡◡, qui est eodem spatio, quo choreus —◡, *κορδακικόν* appellat Aristoteles etc. c. LXIV. trochaeus, qui habet tres breves) et Quintilianus de hujus pedis natura produnt. Is enim de Inst. orat. l. IX. c. IV. 83. dicit: „licet.... Aristoteli.... jambus humanior videatur, trochaeum ut nimis currentem damnet eique cordacis nomen imponat.“

[7]) Thrasymachus Chalcedonius magni nominis rhetor, Platonis es Isocratis discipulus.

[8]) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *ἔστι δ' ἐν κώλοις μὲν λέξις ἡ τετελειωμένη τε καὶ διῃρημένη καὶ εὐανάπνευστος, μὴ ἐν τῇ διαιρέσει ..... ἀλλ' ὅλη. κῶλον δ' ἐστὶ τὸ ἕτερον μόριον ταύτης. ἀφελῆ δὲ λέγω τὴν μονόκωλον. δεῖ καὶ τὰ κῶλα καὶ τὰς περιόδους μήτε μυούρους εἶναι μήτε μακράς. κ. τ. λ.*

CAP. IV. Ubi rhythmus oratorius sit adhibendus.

Longin. περὶ ὕψους. XXX. φῶς γὰρ τῷ ὄντι ἴδιον τοῦ νοῦ τὰ καλὰ ὀνόματα. ὁ μέντοι γε ὄγκος αὐτῶν οὐ πάντη χρειώδης· ἐπεὶ τοῖς μικροῖς πραγματίοις περιτιθέναι μεγάλα καὶ σεμνὰ ὀνόματα ταὐτὸν ἂν φαίνοιτο, ὡς εἴ τις τραγικὸν προςωπεῖον μέγα παιδὶ περιθείη νηπίῳ.

Orationis forma utrum poetica futura sit an prosa e ratione pendet, qua mens humana rem describendam intuetur; quae ratio si talis est, qualis orationem postulet solutam sola uti prosa licebit. Sic rhythmus etiam oratorius ubi sit adhibendus nonnisi argumenti natura determinatur. Nam si qua sententia simplex atque humilis periodo artificioso obduceretur, veste ineptissima tecta progrederetur. Alii igitur generi alia etiam convenit dictio; neque locutio (Arist. Rhet. l. III. c. 12) eadem est, qua aliquid scribimus et qua in contentionibus utimur; neque eadem, quae ad deliberationes pertinet, et qua judicia tractantur. Dicendi enim genus, quo aliquid scribimus exquisitissimum esse debet; quo in contentionibus utimur, ad actionem aptissimum. Quodsi inter se comparantur, orationes scriptae in contentionibus humiles angustaeque videntur, sed quae ab oratoribus bene habitae sunt, cum in manibus sumuntur, similes sunt imperitorum sermonibus. Causa vero est, quod hae contentionibus conveniant. Quamobrem illa, quorum vis in actione posita est, sublata actione, cum suo munere non fungantur, inania videntur; ut ea, quae dissoluta sunt et saepius repetuntur in scriptione jure improbantur; in contentionibus vero illis quoque oratores utuntur; sunt enim actioni convenientia.

CAP. V. Oratio vincta cum soluta comparatur.

Dionys. Hal. de verb. comp. c. XXV. p. 196. 197. Τίς δ' ἐστὶν ἡ τούτων διαφορὰ, πάνυ ῥᾴδιον ἰδεῖν. ἡ μὲν ὅμοια περιλαμβάνουσα μέτρα, καὶ τεταγμένους σώζουσα ῥυθμοὺς, κατὰ στίχον, ἢ περίοδον ἢ στροφὴν ...... ἔῤῥυθμός ἐστι καὶ ἔμμετρος, καὶ ὀνόματα κεῖται τῇ τοιαύτῃ λέξει μέτρον καὶ μέλος· ἡ δὲ πεπλανημένα μέτρα καὶ ἀτάκτους ῥυθμοὺς ἐμπεριλαμβάνουσα, καὶ μήτ' ἀκολουθίαν ἐμφαίνουσα αὐτῶν, μήτε ὁμοζυγίαν, μήτ' ἀντιστροφὴν, εὔρυθμος μὲν ἐστιν, ἐπειδὴ διαπεποίκιλταί τισι ῥυθμοῖς· οὐκ ἔῤῥυθμος δὲ οὐχὶ τοῖς αὐτοῖς, οὐδὲ κατὰ τὸ αὐτό.

Oratio vincta si eo maxime a soluta differt, quod versibus constat, versui, ut effigiei metricae, quae principium ex se habet ac terminum, periodus simplex in soluta oratione respondet. Quum vero periodi duplex sit genus, num quid in poesi simile occurrat videamus.

Si complures similes versus in unum conjunguntur, systema, sin diversi, stropha conficitur. Systema igitur et stropha nihil sunt nisi versuum complexus, quorum determinatum sibi quisque habet finem ac principium. Periodum vero membris constantem systematis vel strophae [1]) pro membrorum singulorum natura similem esse apparet. Cum systematis igitur et strophae versibus periodi membra sunt comparanda, quibus in unum conjunctis periodus composita nascitur.

Jam restat ut inquiramus, quid in posi orationi respondeat, quam supra connexam (*εἰρομένην*) appellavimus.

Quamquam oratio connexa rhythmum non habet, quum fine careat ac principio verborum collocatione positis, tamen simile aliquid et in carminibus invenitur, quae forsitan remotissima ab hoc dicendi genere haberes.

Dithyrambi enim antiquissimi, etsi nulla eorum fragmenta exstant, tamen, quum a poetis Bacchio quodam furore concitatis ac temulentis,[2]) nulla praeparatione antea instituta,[3]) Bacchanalibus decantari solerent, tam temeraria haut dubie verborum compositione ac successione constabant ut, quamvis metro continerentur, tamen ne in versus quidem notos nedum in systemata vel strophas redigi potuissent. Neque igitur ejusmodi carmina prius finiebantur quam divinus ille, quo poeta raptus erat, furor re exhausta praeteriisset.

Id vel ex eo conjicere licet, quod et postea Bacchici poetae, strophica epodicaque forma (per Arionem) huic carminum generi illata,[4]) prisca illa metrorum licentia in ejusmodi dithyrambis utebantur, qui choro remoto, a solis poetis dramatico[5]) quodam et vocis et gestuum habitu agerentur. Sed dum priores illi poetae rustici, quippe versificationis parum gnari genio suo indulgentes carmina illa incondita fundunt: hi de industria priscam dithyrambi naturam aemulati tot saepe voces ingenioso audacique modo in unum vocabulum conglobarunt ut propter nimiam junctorum[6]) verborum longitudinem carmen, quamvis ex metro recitaretur, tamen neque stichicum esset neque strophicum.[7])

Neque vero non dithyrambis choricis avitus ille mos sic adhaesit ut, qui erat chori praesul, ante carmen decantatum, pauca, quae ad deum diemque celebrandum vel ad carminis argumentum explicandum pertinerent, rhythmis lege solutis praeludii vel prooemii instar deo plenus praecineret. Quibus ex praeludiis propter sesquipedalia illa vocabula ab Aristophane jam irrisis (Av. v. **1383—1390**. Pac. 828—834. ed. *Teubner.*) vetus tragoedia profecta[8]) esse dicitur.

Itaque simillima incondito illi antiquissimo et recentiori dithyrambo vel dithyramborum exordiis[9]) (*ἀναβολαῖς*) talis erit oratio, quae pro sententiarum ratione verborumque ordine in membra et periodos distribui nequeat necnisi quando verborum granditate ac concinnitate poeticae venustatis speciem prae se ferat.

[1]) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *τὴν δὲ λέξιν ἀνάγκη εἶναι ἢ εἰρομένην ...... ἢ κατεστραμμένην καὶ ὁμοίαν ταῖς τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἀντιστρόφοις.*

[2]) Plat. Jo. p. 533. *καὶ οἱ μελοποιοὶ οἱ ἀγαθοὶ ὡσαύτως, ὥςπερ οἱ κορυβαντιῶντες οὐκ ἔμφρονες ὄντες ὀρχοῦνται·* 534. *οὕτω καὶ οἱ μελοποιοὶ οὐκ ἔμφρονες ὄντες τὰ καλὰ μέλη ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐπειδὰν ἐμβῶσιν εἰς τὴν ἁρμονίαν καὶ εἰς τὸν ῥυθμὸν βακχεύουσι καὶ κατεχόμενοι, ὥσπερ αἱ βάκχαι, ἀρύττονται ἐκ τῶν ποταμῶν μέλι καὶ γάλα κατεχόμενοι, ἔμφρονες δὲ οὖσαι οὔ.*

Athen. Deipnos. l. XIV. 24. p. 276. ed. *Schweigh.* *Φιλόχορος δέ φησιν, ὡς οἱ παλαιοὶ σπένδοντες οὐκ ἀεὶ διθυραμβοῦσιν, ἀλλ' ὅταν σπένδωσι, τὸν μὲν Διόνυσον ἐν οἴνῳ καὶ μέθῃ, τὸν δ' Ἀπόλλωνα μεθ' ἡσυχίας καὶ τάξεως μέλποντες. Ἀρχίλοχος γοῦν φησίν·*

Ὡς Διονύσοι' ἄνακτος καλὸν ἐξάρξαι μέλος
Οἶδα διθύραμβον, οἴνῳ συγκεραυνωθεὶς φρένας.

Cf. *Bergk*, Poet. lyr. Archil. 72. Annot. in Procli Chrest. ed. *Gaisf.* p. 483. infra.

[3]) Arist. Poet. c. 4. *κατὰ φύσιν δὲ ὄντος ἡμῖν τοῦ μιμεῖσθαι καὶ τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ ῥυθμοῦ ...... ἐξ ἀρχῆς οἱ πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα κατὰ μικρὸν προάγοντες ἐγέννησαν τὴν ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων.*

[4]) Herod. I. 23. *Ἀρίωνα τὸν Μηθυμναῖον .... ἐόντα κιθαρῳδὸν τῶν τότε ἐόντων οὐδενὸς δεύτερον, καὶ διθύραμβον, πρῶτον ἀνθρώπων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, ποιήσαντά τε* (i. e. eorum, qui ante Arionem dithyrambos composuerunt nomina ignoro et carmina, quum neque literis mandata neque memoriae tradita sint) *καὶ ὀνομάσαντα* (i. e. nomina singulis indidit carminibus) *καὶ διδάξαντα ἐν Κορίνθῳ.*

Cf. Philolog. ed. *Schneidew.* a. 1846. fascic. III. p. 401.

Procl. Chrest. *ιά. Ὁ δὲ Διθύραμβος γράφεται μὲν εἰς Διόνυσον. τὸν δὲ ἀρξάμενον τῆς ᾠδῆς Ἀριστοτέλης* (tribus illis fortasse libris a Plutarcho in Homeri vita citatis, jam vero perditis. Cf. Annot. in Procl. p. 477. infra.) *Ἀρίωνα λέγει· ὃς πρῶτος τὸν κύκλιον ἤγαγε χορόν.*

[5]) Arist. Problem. sect. XIX. 15. ed. *Casaub.* *διὸ καὶ οἱ διθύραμβοι, ἐπειδὴ μιμητικοὶ ἐγένοντο, οὐκέτι ἔχουσιν ἀντιστρόφους, πρότερον δὲ εἶχον. αἴτιον δὲ, ὅτι τὸ παλαιὸν οἱ ἐλεύθεροι ἐχόρευον αὐτοί. πολλοὺς οὖν ἀγωνιστικῶς ᾄδειν χαλεπὸν ἦν. ὥστε ἐν ἁρμονίᾳ μέλη ἐνῆδον. μεταβάλλειν γὰρ πολλὰς μεταβολὰς τῷ δ' ἐνὶ*

ῥᾷον ἢ τοῖς πολλοῖς, καὶ τῷ ἀγωνιστῇ ἢ τοῖς τὸ ἦθος φυλάττουσι. δὶ ὃ ἁπλούστερα ἐποιοῦντο αὐτοῖς τὰ μέλη. ἡ δὲ ἀντίστροφος ἁπλοῦν. ἀριθμὸς γάρ ἐστι καὶ ἑνὶ μετρεῖται. τὸ δ'αὐτὸ αἴτιον καὶ διότι τὰ μὲν ἀπὸ τῆς σκηνῆς οὐκ ἀντίστροφα, τά δὲ τοῦ χοροῦ ἀντίστροφα. ὁ μὲν γὰρ ὑποκριτὴς ἀγωνιστὴς καὶ μιμητής· ὁ δὲ χορὸς ἧττον μιμεῖται.

[6]) Arist. Rhet. l. III. c. 3. *διὸ χρησιμωτάτη ἡ διπλῆ λέξις τοῖς διθυραμβοποιοῖς· οὗτοι γὰρ ψοφώδεις.*

Poet. c. 21. *Ὀνόματος δὲ εἴδη τὸ μὲν ἁπλοῦν (ἁπλοῦν δὲ λέγω, ὃ μὴ ἐκ σημαινόντων σύγκειται, οἷον γῆ) τὸ δὲ διπλοῦν· τούτου δὲ τὸ μὲν ἐκ σημαίνοντος καὶ ἀσήμου, τὸ δὲ ἐκ σημαινόντων σύγκειται.* c. 22. *τῶν μὲν ὀνομάτων τὰ μὲν διπλᾶ μάλιστα ἁρμόττει τοῖς διθυράμβοις.*

In fragmento illo a Dionysio Hal. c. XXXII de verb. comp. citato nonnisi duo ejusmodi vocabula juncta *ἐαριδρέπτων* et *ἑλικάμπυκα* inveniuntur, plura autem et insigniora in aliis dithyramborum reliquiis. Cf. *Bergk*, Poet. lyr. Graec. Philoxeni fragm. II. v. 9 *γογγροιτοιωνητεμών*, v. 14 *σηπιοπουλυποδείων*, v. 31 *λευκοφορινοχρόους*, v. 34 *μιξεριφαρνογένης*, v. 37 *μαλακοπτυχέων*. fragm. III. v. 11 *ἐγκατακνακομιγές*, v. 12 *πυρβρομολευκερέβινθον ἀκανθουμικριτο (ἀδύ)* v. 13 *βρῶμα τὸ παγκατάμικτον.* Versus XII et XIII ad hanc usque partem codices in unum vocabulum conjunctos sic praebent:

πυροβρομολευκερεβινθοακανθουμικριτοαδυβρωματοπανταναμικτον.

v. 13 *ἀμπυρικηροιδηστίχας*, v. 14 *σταιτινοκογχαμαγής*, *σεσελειοξανθεπιπαγκαπύρωτος*, v. 16 *σασαμόφωκτα*, v. 18 *σασαμορυτοπαγῆ* et alia sesquipedalia. Pratinas fragm. I. v. 14 *ὀλεσισιαλοκαλαμον*, v. 15 *λαλοβαρυπαραμελορυθμοβάταν.* Vid. Horat. Od. l. IV. 2. v. 10—13.

Seu per audaces nova dithyrambos
Verba devolvit numerisque fertur
lege solutis.

[7]) Dionys. Hal. c. XIX. p. 131. 132. *Οἱ μὲν οὖν ἀρχαῖοι μελοποιοὶ, λέγω δ' Ἀλκαῖόν τε καὶ Σαπφὼ, μικρὰς ἐποιοῦντο Στροφάς· ...... οἱ δὲ περὶ Στησίχορόν τε καὶ Πίνδαρον μείζους ἐργασάμενοι τὰς περιόδους, εἰς πολλὰ μέτρα καὶ κῶλα διένειμαν αὐτὰς, οὐκ ἄλλου τινὸς, ἢ τῆς μεταβολῆς, ἔρωτι. οἱ δέ γε Διθυραμβοποιοὶ καὶ τοὺς τρόπους μετέβαλλον, ... καὶ τοῖς ῥυθμοῖς κατὰ πολλὴν ἄδειαν ἐνεξουσιάζοντες διετέλουν· οἵ γε δὲ κατὰ Φιλόξενον καὶ Τιμόθεον καὶ Τελεστήν· ἐπεὶ παρά γε τοῖς ἀρχαίοις* (eodem fere modo, quo hujus loci initio hoc vocabulum intelligendum est i. e. Arionis tempore) *τεταγμένος ἦν ὁ Διθύραμβος.*

[8]) Arist. Poet. c. 4. *γενομένη δ' οὖν ἀπ' ἀρχῆς αὐτοσχεδιαστικὴ καὶ αὐτὴ* (sc. *ἡ τραγῳδία*) *καὶ ἡ μὲν ἀπὸ τῶν ἐξαρχόντων τὸν διθύραμβον, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν τὰ φαλλικά κ. τ. λ.*

[9]) Arist. Rhet. l. III. c. 9. *τὴν δὲ λέξιν ἀνάγκη εἶναι ἢ εἰρομένην .... ὥσπερ αἱ ἐν τοῖς διθυράμβοις ἀναβολαί κ. τ. λ. ὁμοίως δὲ καὶ αἱ περίοδοι αἱ μακραὶ οὖσαι λόγος γίνεται καὶ ἀναβολῇ ὅμοιον·*

Suidas. *ἀναβολάς. τὰ προοίμια. καινὰς ἀναβολὰς θέλω λαβεῖν* (Aristoph. av. v. 1384.) *ἢ τὰς ἀρχὰς τῶν ᾀσμάτων. Ὅμηρος· ἤτοι ὁ φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν ἀείδειν. καὶ Ἀριστοφάνης· Ξυνελέγοντ' ἀναβολὰς ποτώμενοι* (Pac. 833. 834.)· *περὶ ψυχρῶν λέγων διθυραμβοδιδασκάλων.*

CICERO.

CAP. I. Quid sit ornate dicere.

Cicero de orat. l. III. c. 22. *Semper enim, quacunque de arte aut facultate quaeritur de absoluta et perfecta quaeri solet. Vis enim et natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis et quanta sit intelligi non potest.*

Ut verbum quodvis e notionis,[1]) quam significat natura: sic verborum complexus,[2]) qualis sit e sententia pendet, quae exprimi debet. Qui verborum complexus si talis est ut sententiae praebeat simulacrum, quod auribus percipi queat accuratissimum, ejusmodi orationis oritur forma, quam ornatam nominemus. Cicero de orator. l. III. c. 14: „In quo igitur, inquit, homines exhorrescunt? Quem stupefacti dicentem intuentur? . . . . . Qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate et rebus et verbis dicunt et in ipsa oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt, id est, qui dicunt ornate." [3])

Unde sequitur ut ornata dictione numerus contineatur; qui, qualis sit jam videamus.

[1]) Cic. de orat. l. II. c. 2. Verba semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur.

[2]) Cic. de orat. l. III. c. 31. Rerum enim copia verborum copiam gignit: et si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex ea naturalis quidam splendor in verbis l. III. c. 6. Nam quum omnis ex re atque verbis constet oratio: neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris. Tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse non partis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum.

[3]) Vid. Cic. de orat. l. II. c. 2. l. III. c. 10.

CAP. II. De numero oratorio.

Cic. orat. c. 55. *In verbis inest quasi materia quaedam, in numero autem expolitio.*

Numerus oratorius tum nascitur, quum verba pro sententiae natura apte electa in talem componuntur[1]) unitatem, cujus principium ac finis non solum rei describendae natura[2]) posita sint, verum etiam syllabarum pondere[3]) percipiantur. Syllabarum autem pondus ipsarum cernitur extensione (mensura) atque vocis, qua pronuntiantur intensione (ictu); qua utraque in verbis conjungendis pro sententiae natura passim adhibitâ numerus constat oratorius.

Ejus modi verborum complexus si duabus[4]) saltem partibus in unum conjunctis constat, ambitus,[5]) graece περίοδος appellatur.

[1]) Cic. orat. c. 50. Numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia.

[2]) Cic. orat. c. 50. Id enim exspectant aures, ut verbis colligantur sententiae. Cic. de orat. l. III. c. 50. Consuetudo modo illa sit scribendi ac dicendi, ut sententiae verbis finiantur.

[3]) Cic. orat. c. 20. Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiamsi abest a versu (nam id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui graece ῥυθμός dicitur. Cic. de orat. l. III. c. 48. Numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet impressiones et quod metiri possumus intervallis aequalibus. —

distinctio et aequalium et saepe variorum intervallorum percussio numerum conficit. Cic. part. orat. c. 6. Numeros aures ipsae metiuntur, ne aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes.

[4]) Cic. orat. c. 67. .... sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior.

[5]) Cic. orat. c. 61. περίοδον nos tum ambitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus.

CAP. III. Quomodo numerus efficiatur oratorius.

Cic. orat. c. 56. *Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poetici.*

Quum numero et oratorio et poetico sententiae ita exprimantur ut earum auribus unitas percipiatur: fieri non potest quin utriusque eadem sit natura,[1]) neque ille nisi unitatis[2]) natura ab hoc differat.

Numeri natura formis rhythmicis continetur, quae vocantur pedes; quibus pro imaginis animo conceptae natura electis atque inter se compositis unitas nascitur, quam poeticam (comma, membrum, versum, systema, stropham, poema) appellare consuevimus. Qui pedes si passim[3]) in prosa, quo numerosa[4]) fiat, adhibentur, unitas existit oratoria, quae, pro extensione, aut incisum et membrum, aut periodus, aut oratio vocari solet.

Ut compluribus versibus numero sententiaque in unum conjunctis aut systema, aut stropha continetur, prout singuli sibi versus aut similes sunt, aut dissimiles: sic duobus vel pluribus membris[5]) arctissime inter se et sensu et verbis cohaerentibus periodus conficitur.

Longissima est complexio verborum (Cic. de orat. l. III. c. 47) quae volvi uno spiritu potest. Sed hic naturae modus est, artis alius. Cujusvis enim comprehensionis verba ita collocanda sunt ut sententiae principium ac finis non in spiritu solo sed in syllabarum pondere posita sint.[6]) Plena comprehensio e quatuor omnino constat partibus, quae longitudinem habeant quatuor versuum hexametrorum;[7]) cujusmodi partes, si sententiae, quam una conficiunt, sola unitate nec nodis continuationis i. e. verborum nexu inter se cohaerent, membra[8]) (κῶλα) et, si propriam quaeque pars sententiam continet resectam quasi et quam brevissime expressam, incisa[9]) (κόμματα) appellantur.

Periodo jam cum stropha comparata singulis strophae versibus aut membris[10]) periodi membra respondebunt. Pro extensione igitur, i. e. pro syllabarum, quibus constat numero, membrum oratorium a membri fere poetici[11]) longitudine proficisci neque versus facile mensuram excedere poterit. Sed ut strophae et versuum modus sola ratione finitur, qua poeta rem celebrandam intuetur: sic periodi etiam membrorumque circuitus nonnisi in rei describendae natura positus est, ad quam is, qui dicit limites ut totius orationis, ita etiam periodorum et membrorum accommodet necesse est.

In oratione igitur publice habenda periodum quatuor versuum hexametrorum mensuram transgredi vix fas erit quum facile fieri possit ut longior circuitus longiorave membra eorum, qui audiunt aures et mentem, sensu nimis distracto dilatoque, effugiant. Membri igitur productio; pro syllabarum numero, hexametri mensuram haud facilie superaverit. Rebus sic se habentibus incisum (κόμμα), salva hac periodi membrique extensione, ejusmodi ferme hexametri inciso ex syllabarum numero par esse poterit, quod caesura illa post tertii pedis arsim adhibita, ut ita dicam, amputatur.[12]) Sed qui membri incisique longitudinem adeo accurate[13]) definitam vult, ne qua forte syllaba a numero constituto absit, is frustra operam suam impenderit. Nam quum id maxime inter orationem solutam et vinctam intersit, quod illa libere profluit, haec autem metro proposito cohibetur: in libera oratione

nec periodi alicujus nec membri neque incisi extensio priusquam pronuntiata sint, ad certum syllabarum numerum redigi poterit. Quamquam enim alia periodus quatuor membris continetur,[14]) quid obstat quonimus alia, si sententiae natura hoc postulat, quinque vel sex membris comprehendatur, modo ne ejus, qui dicit, spiritus neve eorum, qui audiunt mentes illa productione nimis impediantur? Sic membri etiam incisique natura et differentia non in syllabarum numero posita est, sed e cogitatione verbis exprimenda, utrum membris an incisis utendum sit, pendebit et quali utrumque sit mensura. Nam quamquam incisi vis eo erit acutior[15]), quo brevius est: tamen eo non membrum fiet, si forte syllabarum numerum supra allatum excesserit. Neque membrum in periodum mutabitur si una fortasse syllaba hexametro longius erit, neque incisi naturam eo induet, si forte, sententia id postulante, eodem quo incisum est numero syllabarum.

Ut in poemate singuli suum numerum versus obtinent: sic etiam in oratione eodem, quo periodus, modo suum quodvis membrum et incisum numerum habeat oportet.[16]) Partes autem, quibus periodus constat, modificatae esse debent (Cic. de orat. l. III. c. 48); quae si in extremo breviores sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus. „Quare aut paria esse, debent posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam est melius et jucundius, longiora.“

Jam quod ad pedes attinet hi notandi sunt, quum maxime in oratione reperiantur:

◡ — Jambus
— ◡ Choreus
◡◡◡ Trochaeus [17])
— ◡◡ Dactylus
◡◡ — Anapaestus
— — Spondeus
— ◡◡◡ Paeon prior
◡◡◡ — Paeon posterior
— ◡ — Creticus
◡ — — ◡ — Dochmius. [18])

Quibus omnibus in oratione permiste[19]) est utendum: „nec enim effugere possemus (Cic. orat. c. 57) animadversionem, si semper iisdem uteremur; quia neque numerosa ut poema, neque extra numerum, ut sermo vulgi esse debet oratio. Sit igitur permista et implicata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, paeone[20]) maxime (quoniam optimus auctor, sc. Aristoteles, ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille (idem Aristoteles) praeterit, temperata.“

Neque vero tanta industria ad illos pedes aspirandum est, qua periodi sensus laboret. „Neque vos paeon (Cic. de orat. l. III. c. 50) aut herous ille conturbet. Ipsi occurrent orationi; ipsi, inquam, se offerent et respondebunt non vocati.“

Omnium id maxime est cavendum ne in versum neve in versus similitudinem[21]) illabatur oratio; quam ob rem nullo pede toties repetito utendum erit, ut aures eo versum confici sentiant. Jambi igitur frequentes[22]) imprimis sunt evitandi, quum iis versus facile oriatur ortusque ab auditoribus agnoscatur.[23]) Ut vero jambis sic ceteris etiam pedibus iteratis abstinendum est et prospiciendum ne duobus aut, quod est maximum, tribus plures deinceps ponantur.[24])

In quovis verborum ambitu principium ac finis praesertim sunt consideranda; „nascatur a proceris numeris ac liberis (Cic. de orat. l. III. c. 50) maxime heroo — ◡◡ aut paeone — ◡◡◡ priore, aut cretico — ◡ —, sed varie distincteque considat.“ Magis autem quam principium periodi finis numerosus sit oportet. „Notatur enim maxime (l. c.) similitudo in conquiescendo,“[25]) Duo vero aut tres sunt fere extremi servandi et notandi pedes, si modo non breviora et praecisa erunt superiora; quos aut choreos aut heroos aut alternos esse oportebit, aut in paeone illo posteriore,[26])

quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico, qui in clausula vel paeoni illi est praeferendus. Clausula perquam numerosa dichoreo —◡—◡[27]) continetur, dummodo raro adhibeatur; nam „in oratione nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem“ (Cic. orat. c. 64). Ne spondeus quidem funditus est repudiandus. Etsi, quod est e longis duabus, hebetior videtur et tardior, habet tamen stabilem quendam et non expertem dignitatis gradum. Ne jambus quidem, aut par trochaeus ◡◡◡, aut etiam dactylus parum volubiliter pervenit ad extremum, si eos sequitur choreus —◡, aut spondeus. Neque enim quidquam interest, uter sit eorum in extremo, quia postrema syllaba brevis an longa sit in ipso versu nihil refert.[28]) Sed iidem hi tres pedes —◡, ◡◡◡,[29]) —◡◡ male concludunt si quis eorum in extremo locatus est, nisi quum pro cretico postremus est dactylus —◡⏓. Dochmius autem (Cic. l. c.) quovis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut continuatus numerum apertum et nimis insignem facit.

Sin verborum comprehensionis principium ac terminus hac ratione sunt pedibus composita, „medii[30]) (sc. pedes) possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior quam aures exspectent, aut longior quam vires atque anima patiatur.“

Jam quum de pedibus, qui in periodo reperiuntur, sermo fuerit, hoc mihi liceat schema afferre, ut uno obtutu tota res intelligi queat.

Periodus

oriens.	*media.*	*cadens.*
—◡◡ herous	medii latere	—◡—◡ dichoreus
—◡◡◡ paeon prior	possunt pedes.	—◡◡—◡⏓ herous cum ancipite
—◡— creticus		—◡◡—— spondeus
◡——◡— dochmius.		—◡—◡⏓ chor. dactyl. cum ancipite
		◡◡◡— paeon posterior
		—◡— creticus
		◡— / ◡◡◡ / —◡◡ } —⏓
		—◡⏓ dactyl. cum ancip.
		◡——◡— dochmius.

Major etiam pro numero quidem diligentia in membris et incisis[31]) quam in periodis conficiendis adhibenda est. Quae, quum paucis[32]) tantum vocabulis constent, saepe prorsus numerosa sunt i. e. meris pedibus continentur. Praeter reliquos pedes spondeo etiam vel apte in iis est utendum. (Cic. orat. c. 64) „Paucitatem enim pedum gravitatis suae tarditate compensat.“ „Nam in illis, quibus ut pugiunculis (orat. c. 67) uti oportet, brevitas facit ipsa liberiores pedes. Saepe enim singulis utentum est, plerumque binis (et utrisque addi pedis pars potest), non fere ternis amplius.“

Jam quum viderimus, quomodo numerus oriatur oratorius, restat ut de significatione ejus disseramus. Quae quum pedis natura contineatur, hoc accuratius explicato, ipsam cognitam habebimus.

Pes, de genere nunc disputo, qui ad numerum adhibetur, trifariam est divisa (Cic. orat. c. 56). Nam aut altera alteri parti aequalis, aut alterius dimidium, aut sesqui major est. Unde, si hanc pedis genuinam figuram statuimus — —, hi tres pedes

—◡◡ , ◡— , ◡◡◡—

derivantur. Quorum pedum „jambus frequentissimus est in iis, quae demisso atque humili sermone dicuntur; paeon autem in amplioribus; in utroque dactylus. Ita in varia et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi et temperandi. Sic minime animadvertetur delectationis aucupium et quadrandae orationis industria, quae latebit eo magis, si et verborum et sententiarum ponderibus utemur

(Cic. orat. c. 58)." Reliqui vero pedes ⏑⏑—, —⏑, —⏑⏑⏑, ——, ⏑⏑⏑, —⏑—, pro syllabarum aut brevium, aut longarum, quibus constant compositione aut cursum, aut tarditatem significant et pro sententiae natura erunt eligendi.[33])

[1]) Cic. orat. c. 20. Nam etiam poetae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi different ab oratoribus. Numero maxime videbantur antea et versu: nunc apud oratores jam ipse numerus increbruit. c. 56. Sed hi numeri (sc. orationis) poeticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorum. c. 60. Si quae res efficiat voluptatem (in numero oratorio quaeritur): eadem, quae in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsae tacito eum sensu sine arte definiunt.

[2]) Cic. orat. c. 68. .... sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur aut orationis, aut poematis simile videatur etc.

[3]) Cic. orat. c. 58. Nec vero is cursus est numerorum, orationis dico, nihil ut fiat extra modum; nam id quidem esset poema; sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans et aequaliter constanterque ingrediens numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, quod non totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit etc. Cic. de orat. l. III. c. 44. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam nobis esse adhibendos putaverunt.

[4]) Cic. orat. c. 65. Multum interest, utrum numerosa sit, i. e. similis numerorum, an plane e numeris constet oratio.

[5]) Cic. orat. c. 66. Constat ambitus et plena comprehensio e quatuor fere partibus, quae membra dicimus. — His igitur singulis versibus (sc. membris) quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus.

[6]) Cic. de orat. l. III. c. 44. Interspirationes enim non defatigatione nostra neque librariorum notis, sed verborum et sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt. Cic. orat. c. 68. Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, adhibere necesse est, si ornate velis dicere non solum..... ne infinite feratur, ut flumen oratio, quae non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere: verum etiam etc.

[7]) Cic. orat. c. 66. E quatuor igitur quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat fere plena comprehensio.

[8]) Cic. orat. c. 66. Sin membratim volumus dicere insistimus. Rhet. ad Her. l. IV. c. 19. Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine totius sententiae demonstratione, quae denuo alio membro orationis excipitur hoc modo: „Et inimico proderas." Id est unum, quod appellatur membrum. Deinde hoc excipiatur oportet ab altero: „Et amicum laedebas." Ex duobus membris haec exornatio potest constare: sed commodissima et absolutissima est, quae ex tribus constat hoc pacto: „Et inimico proderas, et amicum laedebas, et tibi ipsi non consulebas." Item: „Nec reipublicae consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti."

Dionys. Hal. de verb. comb. c. II. p. 9. *πλὴν ἤγε τῶν πρώτων, εἴτε τῶν τριῶν, ἢ τεττάρων, εἶθ' ὅσων δή ποτε ὄντων μερῶν πλοκὴ καὶ παράθεσις, τὰ λεγόμενα ποιεῖ κῶλα. ἔπειθ' ἡ τούτων ἁρμονία τὰς καλουμένας συμπληροῖ περιόδους· αὗται δὲ τὸν σύμπαντα τελειοῦσι λόγον.*

Quintil. Inst. orat. l. IX. c. 4. 123. Membrum autem est sensus numeris conclusus, sed a toto corpore abruptus et per se nihil efficiens.

[9]) Cic. orat. c. 67. „Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas." Haec incise dicta sunt quatuor.

Dionys. de verb. comp. c. XXVI. p. 213. *πολλάκις δὲ καὶ εἰς κόμματα συνάγειν βραχύτερα κώλων κ. τ. λ.*

Quintil. Inst. orat. l. IX. c. 4. 122. Incisum (quantum mea fert opinio) erit sensus non expleto numero conclusus; plerisque pars membri etc.

[10]) Saepe enim accidit ut stropha non versibus integris sed et membris, quae versibus minora sunt, constat. Vid. Hephaest. enchirid. ed. *Gaisf.* Lips. 1832. p. 125. *στίχος ἐστὶ ποσὸν μέγεθος μέτρου, ὅπερ οὔτε ἔλαττόν ἐστι τριῶν συζυγιῶν, οὔτε μεῖζον τεσσάρων.*

[11]) Hephaest. l. l. *Τὸ δὲ ἔλαττον ὂν τριῶν συζυγιῶν, ἐὰν μὲν πλήρεις ἔχῃ τὰς συζυγίας, ἀκατάληκτόν ἐστι καὶ καλεῖται κῶλον, ἐὰν δέ τι ἐλλείπῃ, κόμμα.*

[12]) Not. ad Heph. p. 396. Mar. Victorin. p. 2497. Colon est membrum, quod finitis constat pedibus; comma, in quo vel pars pedis est. Erit itaque colon, cum integrae fuerint zyzygiae: comma vero, cum imperfectae.

Atilius Fortunat. p. 2689. „Colon est pars sive partes versus integris pedibus impletae ut,

Defecisse videt sua;

habet enim tres pedes similes; comma pars versus sive partes imperfectae ut,

'Arma virumque cano.

Et colon dictum, quasi a corpore abscissum integrum membrum: comma vero, quasi trunca pars membri a corpore amputata.“

Sed nihil fere certum hac de re statui potest, quum e rei metro describendae natura pendeat, qua longitudine et versus et membra et incisa futura sint. Cf. *Herm.* epit. ed. II. §. 40.

13) Reisig's Vorles. üb. lat. Sprachwiss. herausgeg. von Haase. Lpz. 1839. p. 838. „Incisa sind kurze Sätze, welche nicht über den Umfang von acht Sylben hinausgehen, griechisch *κόμματα* genannt. Membra dagegen sind kurze Sätze, die über dieses Maaß hinausgehen; bei den Griechen heißen sie *κῶλα*.“ Cf. Cic. Rhet. ad Her. l. IV. c. 19. sub n. 8. antea citatum, ubi primum membrum octo, alterum septem syllabis constat; et Dionys. Hal. c. IX. p. 49, ubi primum membrum sex, alterum septem, tertium vero decem syllabas continet. Quint. l. IX. c. 4. 123. Membra: „O callidos homines“ et „O rem excogitatam“ etiam septem tantum syllabis constant.

14) Vid. not. 7. Ne obliviscamur Ciceronem adverbium „fere“ addidise. Quint. l. IX. c. 4. 125. Habet periodus membra minimum duo. Medius numerus videntur quatuor: sed recipit frequenter et plura.

15) Cic. orat. c. 67. Nec illud genus (sc. incisim membratimque dicendi) est dicendi aut melius aut fortius, quam binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paullo alias pluribus etc.

16) Cic. de orat. l. III. c. 50. .... quae tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Orat. c. 67. Sed quae incisim aut membratim efferuntur ea vel aptissime (i. e. numerose) cadere debent.

17) Cic. orat. c. 64. .... trochaeus, qui habet tres breves.

18) Dionys. Hal. pedes in simplices et compositos dividit, c. XVII. p. 104. hac pedis definitione praemissa: „*πᾶν ὄνομα καὶ ῥῆμα καὶ ἄλλο μόριον λέξεως, ὅτι μὴ μονοσύλλαβόν ἐστιν, ἐν ῥυθμῷ τινι λέγεται· τὸ δ' αὐτὸ καλῶ πόδα καὶ ῥυθμόν.*“ Paginis subsequentibus hos pedes simplices affert:

	◡ ◡	chor. tribrach.	◡ ◡ ◡	— ◡ ◡
	— —		— — —	— ◡ —
	◡ —		◡ — ◡	— — ◡
trochaeus	— ◡		◡ ◡ —	◡ — —

pag. 111 pergens: „*οὗτοι δώδεκα ῥυθμοί τε καὶ πόδες εἰσὶν οἱ πρῶτοι καταμετροῦντες ἅπασαν ἔμμετρόν τε καὶ ἄμετρον λέξιν, ἐξ ὧν γίνονται στίχοι τε καὶ κῶλα. Οἱ γὰρ ἄλλοι ῥυθμοὶ καὶ πόδες πάντες ἐκ τούτων εἰσὶ σύνθετοι. ἁπλοῦς δὲ ῥυθμὸς ἢ οὔτ' ἐλάττων ἐστὶ δυοῖν συλλαβῶν, οὔτε μείζων τριῶν.*“ Vid. Cic. orat. c. 64. „Jam paeon, quod plures habet syllabas quam tres, numerus a quibusdam non pes habetur.“

Uterque igitur paeon et dochmius, e Dionysii sententia, pedes sunt compositi, quamquam paeones altera tantum longa cretici syllaba soluta orti sunt.

Eodem fere modo Quintilianus etiam l. IX. c. IV. 79. 80. disputat: „Sed quia orationem omnem constare pedibus dixi aliqua de his quoque: quorum nomina, quoniam varia traduntur, constituendum est, quo quemque appellemus. Et quidem Ciceronem sequar, ... excepto, quod pes mihi tris syllabas non videtur excedere: quamquam ille paeone dochmioque, quorum prior in quatuor, secundus in quinque excurrit, utatur. Nec tamen ipse dissimulat, quibusdam numeros videri non pedes. Neque immerito. Quidquid enim supra tris syllabas, id est ex pluribus pedibus.

19) Idem fere hac de re sentit Dionys. c. XIX. p. 133. *καὶ ἔστι λέξις κρατίστη ..... ὅταν ῥυθμοί τ' ἄλλοι καὶ σχήματα παντοῖα κ. τ. λ.*, quamquam, a Quintiliano hanc ob causam l. IX. c. IV. 87 vituperatus, pedem tribrachyn p. 107 damnat et p. 104 pyrrhichium et p. 107 ipsum amphibrachyn minus probat.

Magis autem Quintilianus cum Cicerone consentit, quum l. l. dicat: Miror autem in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerent aliosque damnarent, quasi ullus esset, quem non sit necesse in oratione deprehendi etc. 89: irrumpent (sc. pedes illi rejecti) etiam ad invitos, nec semper illis heroo aut paeone suo, quem, quia versum raro facit, maxime laudant, uti licebit. 91: Miscendi ergo sunt, curandumque ut sint plures qui placent et circumfusi bonis deteriores lateant.

20) Cic. orat. c. 57. Paeon minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio.

21) Cic. orat. c. 55. Perspicuum est igitur numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus.

22) Cic. de orat. l. III. c. 47. .... sunt insignes persussiones eorum numerorum (◡ — , ◡◡◡) et minuti pedes.

23) Cic. orat. c. 67. Jambus enim et dactylus in versum cadunt maxime.

24) Cic. de orat. l. III. c. 47. Quare primum ad heroum nos dactyli et anapaesti et spondei pedem invitat: in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paullo plus, ne plane in versum aut similitudinem versuum incidamus.

25) Cic. de orat. l. III. c. 50. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora, quod in his maxime perfectio atque absolutio judicatur. Nam versus aeque prima et media et extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique.

26) Aliter Quintil. l. IX. c. IV. 110. Non me capit (ut a magnis viris dissentiam) paeon ◡◡◡—. Quod quid ita placuerit iis, nisi quod illum fere probaverint, quibus loquendi magis qum orandi studium fuit.

27) Cic. orat. c. 64. Cadit autem per se ille dichoreus (—◡—◡) ipse praeclare: quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. F. tribunus plebis in concione dixit..... „Patris dictum sapiens temeritas filii cōmprŏbāvĭt." Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quaero nonne id numerus effecerit?

28) Aliter Quintil. l. IX. c. IV. 93. Clausula quoque e longis firmissima est: sed cludent etiam breves, quamvis habeatur indifferens ultima. Neque enim ego ignoro, in fine pro longa accipi brevem, quod videtur aliquid vacanti tempori ex eo, quod insequitur, accedere: aures tamen consulens meas, intelligo multum referre, verene longa sit, quae cludit, an pro longa.

29) Cic. orat. c. 57. Ephorus vero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse aequalem dactylo, quem probat. Syllabis enim metiendos pedes, non intervallis existimat: quod idem facit in trochaeo, qui temporibus et intervallis est par jambo: sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt.

30) Idem Quintil. l. IX. c. IV. 66. Mediis quoque non ea modo cura sit, ut inter se cohaereant, sed ne pigra ne longa sint: ne, quod nunc maxime vitium est brevium contextu resultent ac sonum reddant paene puerilium crepitaculorum.

31) Cic. orat. c. 66. Sed nihil tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minimum apparet, sed valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi: „Missos faciunt patronos: ipsi prodeant." Nisi intervallo dixisset „ipsi prodeant," sensisset profecto effugisse senarium. Vid. not. 16.

32) Vid. not. 15.

33) Cic. orat. c. 60. Ita, si numerus oratorius quaeritur qui sit, omnis est; sed alius alio melior atque aptior. Quint. l. IX. c. IV. 91. Plurimum igitur auctoritatis, ut dixi, et ponderis babent longae, celeritatis breves: quae si miscentur quibusdam longis, currunt, si continuantur, exultant etc.

CAP. IV. De sono.

Cic. orat. c. 59. *Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus exstet, idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnunquam aut concinnitate aut constructione verborum.*

Ante numerum in oratione adhibitum vocis modulatio, qua, pro opportuna literarum connexione, aut tota sententia, aut singula vocabula pronuntiantur, ejus in oratione locum obtinebat. Quae vocis modulatio, sonus appellata, postea etiam in oratione permansit, cui numerus quasi quandam palaestram et extrema lineamenta attulit. Dum enim numerum ejusmodi syllabarum ordine usum vidimus, qua pedes passim oriantur, sono[1]) sententia ita verbis exprimitur ut locutio vocis modulatione fluens atque aequabiliter, perpolita procedat. Sono igitur, nisi quando fortuito, numerus non continetur. Quod quo melius appareat soni naturam accuratius jam consideremus atque explicemus.

Sonus aut in collocatione, aut in concinnitate[2]) verborum est positus. Primum igitur quid sit collocationis investigemus.

„Collationis est (Cic. de orat. l. III. c. 31) componere et struere verba sic ut neve asper eorum concursus, neve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus et laevis."[3])

Ejusmodi verborum compositio nascetur „si fugiemus (Cic. Rhet. ad Her. l. IV. c. 12) crebras vocalium concursiones, quae vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: „Baccae

aeneae amoenissimae impendebant"; et, si vitabimus ejusdem literae nimiam assiduitatem; cui vitio versus hic erit exemplo: (nam hic nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis uti;)

„O Tite tute Tati, tibi tanta tyranne tulisti;"

et si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus; ea est hujus modi: „Nam cujus rationis ratio non exstet, ei rationi ratio non est fidem habere"; et si non utemur continenter similiter cadentibus verbis; hoc modo:

„Flentes, plorantes, lacrimantes, obtestantes";

et si verborum transjectionem vitabimus, nisi quae erit concinna; quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro:

„Has res ad te scriptas, Luci, misimus Aeli."

Item fugere oportet longam verborum continuationem, quae et auditoris aures, et oratoris spiritum laedit.

Haec de sono, qui verborum collocatione continetur.

Verborum concinnitas [4]) formis quibusdam orationis constat. „Nam quum aut par pari refertur (Cic. orat. c. 65), aut contrarium contrario opponitur, aut, quae similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur plerumque fit ut numerose cadat."

Id genus orationis, quo par pari refertur i. e. quod habet in se membra orationis, quae constent (Cic. Rhet. ad Her. l. IV. c. 20) ex pari fere numero syllabarum, compar appellatur. „Hoc non dinumeratione fiet (nam id quidem puerile), sed tantum afferet usus et exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: „In proelio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat; haec omnia graves casus administrabant." Item: „Alii fortuna facilitatem dedit, huic industria virtutem comparavit." In hoc genere saepe fieri potest, ut non plane par sit numerus syllabarum et tamen esse videatur, si unâ, aut etiam alterâ syllaba est alterutrum brevius: aut si, quum in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabae erunt: ut longitudo aut plenitudo harum multitudinem alterius assequatur et exaequet."

Contrarium opponitur contrario, quum „ex rebus diversis duabus (Cic. Rhet. ad Her. l. IV. c. 18) altera breviter et facile confirmatur, hoc pacto: „Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres?" Et item: „Nam quem in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse?" Et: „Qui privatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum et sui cognoscentem fore in potestate, qui speres?" Et: „Qui in sermonibus et in conventu amicorum verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis a mendacio temperaturum?" Hoc exornationis genus brevibus et continuatis membris perfectum esse debet, et quum commodum est auditu propter brevem et absolutam conclusionem, tum vero vehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re et ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit."

Similiter cadens (Cic. Rhet. ad Her. l. IV. c. 20) exornatio appellatur, quum in eadem constructione verborum duo aut plura sunt verba, quae similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: „Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis." Item: „cujus omnis in pecunia spes est, ejus a sapientia est animus remotus." — Similiter desinens est, quum tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: „Turpiter audes facere, nequiter studes dicere." Item: „Vivis invidiose, relinquis studiose, loqueris odiose." Haec duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur inter se vehementer conveniunt: et ea re his, qui bene utuntur plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto fieri oportet: „Perditissima

ratio est amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam." Hic et ea verba, quae casus habent ad casus similes, et illa, quae non habent, ad similes exitus veniunt."

Quamvis et numero et sono oratio suavis fiat, tamen iis, quae de utriusque natura prolata sunt, alterum ab altero diversum esse dilucide apparet. Dum enim numero poeticus (i. e. metrum et ictus), sono musicus color (i. e. melodia) orationi infertur. Utroque autem simul opus est ut oratio perfecta atque ab omni parte absoluta i. e. ornata fiat.

[1]) Cic. orat. c. 48. Duae sunt igitur res, quae permulceant aures, sonus et numerus. Verba legenda sunt potissimum bene sonantia etc.

[2]) Cic. orat. c. 44. Collocabuntur igitur verba, ut aut inter se quam aptissime cohaereant extrema cum primis eaque sint quam suavissimis vocibus, aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum.

[3]) Cic. orat. c. 31. Sed est tamen haec collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quae junctam orationem efficit, quae cohaerentem, quae lenem, quae aequabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut neve aspere concurrant, neve vastius diducantur. c. 44. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas voces efficiat, aut asperas...... Quod quidem latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, qui vocales nolit conjungere. (vocales conjungere est: hiatum vitare elidenda altera vocali; contrarium est vocales distrahere i. e. sine elisione pronuntiare.)

[4]) Cic. orat. c. 49. Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finientur, quoniam id judicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, aut quasi sua sponte, et quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quae sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur, suapte natura numerosa sunt, etiamsi nihil est factum de industria........ quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: „Est enim, judices, haec non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti, non instituti sed imbuti sumus." Haec enim talia sunt ut, quia referuntur ad ea, ad quae debent referri, intelligamus non quaesitum esse numerum sed secutum. Quod fit item in contrariis referendis; ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur: „Eam, quam nihil accusas, damnas." Condemnas diceret, qui versum effugere vellet....... Semper haec, quae Graeci ἀντίθετα nominant, quum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, etiam sine industria. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarta accusationis (Verr. IV. 52). „Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus praetoris adventum cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram cum illius exercitu invicto: hujus libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas."

CAP. V. Soni ac numeri historia.

Cic. orat. c. 50. *Nec ego id, quod deest antiquitati flagito potius, quam laudo, quod est: praesertim quum ea majora judicem, quae sunt, quam illa, quae desunt. Plus est enim in verbis et in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inventa conclusio est, qua credo usuros veteres illos fuisse, si jam nota atque usurpata res esset, qua inventa omnes usos magnos oratores videmus.*

Arte rhetorica a Corace et Tisia Syracusis inventa neque sonus neque numerus, nisi quando casu et fortuito, ad orationem exornandam accesserant. Deinde quum jam Athenas sedem sibi elegisset ibique imprimis efflloresceret, Gorgias [1]) Leontinus Sophista primus fuit qui in dicendo verborum concinnitati operam dedit. Atque hoc genere antiqui delectabantur. Verba eligebant et sententias graves et suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. „Itaque (Cic. orat. c. 65) si quae veteres illi (Herodotum [2]) dico et Thucydidem totamquae eam aetatem) apte numeroseque dixerunt, ea non numero quaesito, sed verborum collocatione ceciderunt."

Numerum denique orationi adeo excultae addidit Isocrates,[3]) „cujus domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit atque officina dicendi, magnus orator et perfectus magister (Cic. Brut. c. 8.), quamquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo, meo quidem judicio, est postea consecutus. Is et ipse scripsit multa praeclare et docuit alios; et quum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen et numerum quendam oportere servari.“ [4])

Sed dum Isocrates variis pedibus, jambis etiam et anapaestis[5]) utitur, Thrasymachus,[6]) ejus discipulus paeonem primus in orationem introduxit, quo omnium pedum solo numerum oratorium constare Aristoteles, vehemens Isocratis adversarius[7]) arte sua rhetorica (l. III. c. 8) ostendere conatus est. Paeon enim unicus est pes, quo versus non conficitur.[8]) Quodsi igitur Aristotelem secuti paeonem graecae quidem orationi aptissimum habemus et solum, quo numerus oratorius contineatur, Thrasymachus jure auctor ejus[9]) fuisse dicitur.

Orationem igitur vidimus primo nudam fuisse, deinde sono accedente exornari coeptae numeri ornamentum novissimum esse adjectum.

Jam numeri naturam philosophi atque inter eos Aristoteles imprimis indagare studuerunt. Qui ubi pedum, quibus numerus constat, naturam quam accuratissime investigavit,[10]) numeri ipsius notionem definivit et interpres fuit subtilis atque ingeniosus eorum, quorum neque oratores neque rhetores, sensum solum secuti, cur ita fecissent rationes nullas habuerunt.[11]) Aristotelem ducem Theodectes[12]) et Theophrastus[13]) discipuli sunt secuti.

Dum jam per quadringentos fere annos[14]) sonum ac numerum a Graecis in oratione adhibitum videmus: dictio latina nuda adhuc ac rudis paene fuerat.

M. T. Cicero Romanorum primus ac princeps, Graecorum oratorum rhetorumque operibus perlectis, soni numerique naturam latino sermoni accommodare adaptatamque scriptis suis rhetoricis explicare studuit. Is majorem, quam Aristoteles, pedum varietatem patriae linguae vindicavit; quapropter Isocratem primum orationi numerum intulisse suo quoque cum jure praedicat, quum is vel ante Thrasymachum, quamquam non paeonibus, tamen aliis jam pedibus, etsi ab Aristotele rejectis, in orationibus usus sit.

Ut Aristotelem igitur ea maxime probantem videmus, quae Thrasymachus fecerat: sic Cicero Thrasymachi atque Isocratis numerum in unum conjunctum investigavit omnibusque pedibus permiste utendum esse docuit.

Sic tandem in latino etiam sermone periodos artificiosissime constructas dithyramborum[15]) instar progredi animadvertimus, quorum membra et pedes, ut ait idem Theophrastus (Cic. de orat. l. III. c. 48) sunt in omni locupleti oratione diffusa.

[1]) Cic. orat. c. 49. In hujus concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus, ... cujus in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas.

[2]) Cic. orat. c. 55. Itaque et Herodotus et eadem superior aetas numero caruit, nisi quando temere ac fortuito; et scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione praecepta multa nobis reliquerunt. Cic. Brut. c. 8. Ante hunc enim (sc. Isocratem) verborum quasi structura et quaedam ad numerum conclusio nulla erat; aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam; quae forsitan laus sit; verumtamen natura magis tum, casuque nonnunquam, quam aut ratione aliqua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam comprehendit concluditque sententiam: quae, quum aptis constricta verbis est, cadit etiam plerumque numerosa.

A Cicerone hac in re dissentiunt Dionys. et Quintil. Dionys. c. XI. p. 53. *ἐξ ὧν δὲ οἴομαι γενήσεσθαι λέξιν ἡδεῖαν καὶ καλὴν, τέτταρά ἐστι τὰ κυριώτατα ταῦτα καὶ κράτιστα, μέλος καὶ ῥυθμὸς, καὶ μεταβολὴ, καὶ τὸ παρακολουθοῦν τοῖς τρισὶ τούτοις πρέπον.* c. X. p. 53. *ἡ δὲ Ἡροδότου σύνθεσις ἀμφότερα ταῦτα ἔχει· καὶ*

γὰρ ἡδεῖά ἐστι καὶ καλή. Unde sonum ac numerum, sicubi est, ab Herodoto jam de industria esse quaesitum, Dionysio persuasum fuisse apparet.

Quintil. l. IX. c. 4. 16—19. Neque enim mihi, quamlibet magnus auctor, Cicero persuaserit, Lysiam, Herodotum, Thucydidem parum studiosos ejus (sc. componendi artis) fuisse etc. .... Et historiae (quae currere debet ac ferri) minus convenissent insistentes clausulae, et debita actionibus respiratio, et cludendi inchoandique sententias ratio. In concionibus quidem etiam similiter cadentia quaedam, et contraposita deprehendas. In Herodoto vero cum omnia (ut ego quidem sentio) leniter fluunt, tum ipsa *διάλεκτος* habet eam jucunditatem, ut latentes etiam numeros complexa videatur.

[3]) Cic. de orat. l. III. c. 44. Idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret.

[4]) Dionys. Hal. c. XIX. p. 143. Isocratis ejusque discipulorum scripta varietate carere dicit, periodosque eorum uno eodemque fere circulo moveri. c. XXIII. p. 173 et 182. Principem eum exhibet politae floridaeque compositionis, cujus quae sit natura c. XXIII. p. 170, 171, 172 luculentissime exposuit.

[5]) Cic. orat. c. 56. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus imprimis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapaestos, quo quid potest esse turpius?

[6]) Arist. Rhet. l. III. c. 8. *λείπεται δὲ παιάν, ᾧ ἐχρῶντο μὲν ἀπὸ Θρασυμάχου ἀρξάμενοι, οὐκ εἶχον δὲ λέγειν τίς ἦν.* Quintil. l. IX. c. 4, 87. Licet igitur paeona sequatur Ephorus inventum a Thrasymacho, probatum ab Aristotele etc.

[7]) Cic. orat. c. 51. Sed quis omnium doctior, quis in rebus vel inveniendis acutior, vel judicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est adversatus impensius? etc.

[8]) Cic. orat. 57. Paeon autem minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio. Arist. Rhet. l. III. c. 8. *ὁ δὲ παιὰν ληπτέος· ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν, ὥστε μάλιστα λανθάνειν.*

[9]) Cic. orat. c. 52. Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus injunxerit. — Quod ab his vere quadam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate confitendum est; sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus (vid. Cic. Brut. c. 8); cujus omnia nimis etiam exstant scripta numerose.

[10]) Dionys. c. XXIV. p. 197 et 198. *εἴρηται γὰρ τῷ φιλοσόφῳ τά τ᾽ἄλλα περὶ τῆς λέξεως τῆς πολιτικῆς ἐν τῇ τρίτῃ βίβλῳ τῶν ῥητορικῶν τεχνῶν, οἵαν αὐτὴν εἶναι προςήκει, καὶ δὴ καὶ περὶ τῆς εὐρυθμίας, ἐξ ὧν ἂν τοιαύτη γένοιτο· ἐν ᾗ τοὺς ἐπιτηδειοτάτους ὀνομάζει ῥυθμούς, καὶ πῇ χρήσιμος ἕκαστος αὐτῶν καταφαίνεται, καὶ λέξεις παρατίθησί τινας, αἷς πειρᾶται βεβαιοῦν τὸν λόγον.*

[11]) Vid. not. 6.

[12]) Cic. orat. c. 51. Ejus (sc. Aristotelis) auditor Theodectes, imprimis (ut Aristoteles saepe significat) politus scriptor atque artifex, hoc idem sentit (sc. de numero) et praecipit. Quintil. l. IX. c. 4. 88. (licet) eademque (sc. ut Aristoteles) dicant Theodectes ac Theophrastus etc.

[13]) Cic. orat. c. 51. Theophrastus vero, iisdem de rebus etiam accuratius.

[14]) Cic. orat. c. 50. Et apud Graecos quidem jam anni prope quadringenti sunt, quum hoc probatur, nos nuper agnovimus.

[15]) Dionys. c. XXV. p. 197. *ἡ δὲ πεπλανημένα μέτρα .... λάβοι μὲν ἄν τις καὶ ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους μαρτυρίας τὴν πίστιν.*

CAP. VI. Unde sonus numerusque oratorius orti sint.

Cic. orat. c. 48. *Sed quia rerum verborumque judicium prudentiae est, vocum autem et numerorum aures sunt judices, et quod illa ad intelligentiam referuntur, haec ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his sensus artem. Aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandae reperienda.*

Soni numerique ars ex voluptate[1]) manavit, quam eorum qui audiebant, aures[2]) percipiebant quotiescunque aliquid casu ac fortuito sonore aut numerose esset dictum.[3]) Quod ubi saepius accidit, orator deliciarum causam indagavit[4]) eademque denuo ad aures delectandas usus est. Ita notatio

naturae et animadversio peperit artem. „Aures[5]) enim (Cic. orat. c. 53), vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensionem. Itaque et longiora et breviora judicat et perfecta ac moderata semper exspectat. Mutila sentit quaedam et quasi decurtata; quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia et quasi immoderatius excurrentia, quae magis etiam aspernantur aures; quod quum in plerisque, tum in hoc genere, nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum.“

Romanorum etiam aures revera tam sensibiles fuisse clamore plausuque confirmatur, quem a concione sublatum Cicero testatur si quid numerose esset dictum.[6]) „Sed ut ceteris in rebus necessitatis inventa[7]) (Cic. orat. c. 55) antiquiora sunt quam voluptatis: ita et in hac re accidit ut multis saeculis ante oratio nuda ac rudis, ad solos animorum sensus exprimendos, fuerit reperta, quam ratio numerorum, causa delectationis aurium excogitata.“

At numero in orationis partem vocato rhetores atque oratores sententias verbis artificiosissime complecti atque omnes fere, quibus antea soli poetae usi erant, pedes, praeter sonum, in orationem exornandam[8]) asciscere videmus. „Namque haec duo (Cic. de orat. l. III. c. 44) poetae, qui erant quondam iidem musici, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum, ut et verborum numero et vocum modo vincerent aurium satietatem. Haec igitur duo, vocis dico moderationem et verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quod versus in oratione, si efficitur conjunctione verborum, vitium est; et tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerose cadere et quadrari et perfici volumus“ etc.

[1]) Cic. orat. c. 60. Si unde ortus sit (sc. numerus quaeritur): ex aurium voluptate.

[2]) Cic. orat. c. 53. Quae (sc. causa) sic aperta est, ut mirer, veteres non esse commotos, praesertim quum, ut fit, fortuito saepe aliquid concluse apteque dicerent; quod quum animos hominum auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse jucunde: notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt.

Dionys. c. XI. p. 55. *τίς γάρ ἐστιν, ὅς οὐχ ὑπὸ μὲν ταύτης τῆς μελῳδίας ἄγεται καὶ γοητεύεται, ὑφ'ἑτέρας δέ τινος οὐδὲν πάσχει τοιοῦτον; καὶ ὑπὸ μὲν τούτων τῶν ῥυθμῶν οἰκειοῦται, ὑπὸ δὲ τούτων διοχλεῖται.*

Quintil. l. IX. c. 4. 116. Ergo quem in poemate locum habet versificatio, eum in oratione compositio. Optime autem de illa judicant aures, quae plena sentiunt, et parum expleta desiderant, et fragosis offenduntur, et levibus mulcentur ...... Ideoque docti rationem componendi intelligunt, etiam indocti voluptatem.

[3]) Cic. orat. c. 50. Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, saepe natura: et quae valde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur.

[4]) Cic. orat. c. 55. Esse ergo in oratione numerum quendam non est difficile cognoscere. Indicat enim sensus; in quo iniquum est, quod accidit, non agnoscere, si cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio docuit, quid acciderit.

[5]) Cic. Brut. c. 8. Nam et aures ipsae, quid plenum, quid inane sit judicant et spiritu, quasi necessitate aliqua, verborum comprehensio terminatur; in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est.

[6]) Vid. hujus dissert. Cic. c. III. n. 27. Cic. orat. c. 50. Meae quidem (sc. aures) et perfecto completoque verborum ambitu gaudent et curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones saepe exclamare vidi, quum apte verba cecidissent.

[7]) Cic. orat. c. 53. Ut igitur in poetica versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium: sic in oratione animadversum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque verborum.

[8]) Cic. orat. c. 52. Quum enim videret (sc. Isocrates) oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, tum jucunditatis causa, tum ut varietas occurreret satietati.

CAP. VII. Ubi numero oratorio sit utendum.

Cic. orat. c. 19. *Quamquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est.*

Quum, qualis cujusvis pedis natura et usus sit, supra docuerimus: jam, ubi numerus in universum adhibeatur, ostendemus.

Ut forma quaevis ex eo pendet, cujus ad imaginem ipsa est orta: sic cujuslibet etiam dictionis forma sententiae natura [1]) determinatur; quae si talis est ut numerum exigat oratorium, eo erit utendum, nisi sententiam induere velis veste ei non plane congruenti. Sententiae autem indolem perspectam habere et scire, quid cuivis orationis generi conveniat ejus est, qui ea, quae sentit et cogitat verbis apte comprehendere debeat i. e. *κατ' ἐξοχήν* eloquentis. [2]) „Is enim est eloquens (Cic. orat. c. 29), qui et humilia subtiliter et alta graviter et mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquies, fuit. Ne fuerit. Ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo; redeoque ad illam Platonis rei formam et speciem; quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quaero, neque quidquam mortale et caducum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos, sit eloquens; quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus."

Locutionis tres sunt species et re et forma diversae; quarum prima, quae nudam sententiam aptis tantum verbis habet expressam, sermo, [3]) altera, quae nonnisi metris constat, poesis, tertia, quae est media inter illas, oratio appellatur. Haec enim, dum sententiam aptis verbis continet expressam, sono simul numeroque accedente, versus instar, principium ex se habet ac terminum. Quum poesis nonnisi metro constet, de utraque soluta locutione tantum accuratius nobis dicendum erit.

Quamvis ea, quae sermo dicitur locutio numero oratorio in universum careat: tamen vel in ea non solum adhiberi potest, sed debet, si quidem rei natura oratorium colorem poscit; tum enim is, qui scribit vel loquitur oratoris munere fungitur ac sermo ipse oratio fit, quamquam ejusmodi locutio tracta et fluens, dum vera oratio acris et contorta esse debet. Numero ita in historia [4]) utendum est, „in qua (Cic. orat. c. 20) et narratur ornate et regio saepe aut pugna describitur; interponuntur etiam conciones et adhortationes." Jure autem sermo dicitur Philosophorum locutio in qua, etsi non sono, tamen numero omnino abstinendum est, quum rerum, quas tractant natura talis sit, qualis eum non desideret. „Mollis est enim (Cic. orat. c. 19) oratio philosophorum et umbratilis, nec sententiis nec verbis instructa popularibus, nec vincta numeris sed soluta liberius. Nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo."

At vero numerus in oratoris dictione imprimis locum suum habet, quae ut rem exponendi ratione, sic ipsa etiam forma auditorum animos delectet ac commoveat oportet. Variis autem numeri formis permiste est utendum, ut nihil de industria factum aut quaesitum sentiatur numerusque ipse, quam maxime fieri potest, lateat. [5]) „Primum enim (Cic. orat. c. 64) numerus agnoscitur, deinde satiat; postea cognita facilitate contemnitur." Nihilo tamen minus oratio, si abesset, gravissimo careret ornamento. [6]) Pedum igitur natura satis cognita orator illos pro sententiis etiam eliget ut verborum ambitus, si qui sunt, apte concludantur. „Cursum contentiones (Cic. orat. c. 64) magis requirunt, expositiones rerum tarditatem." [7]) „Sed quot officia oratoris (Cic. orat. c. 21), tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo; in quo uno vis omnis oratoris est...... Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec vero locus aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut

sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitae, quid deceat est considerandum:[8]) quod et in re, de qua agitur, positum est, et in personis et eorum, qui dicunt et eorum, qui audiunt." Forsitan in oratione judiciali ac forensi numerum esse omittendum aliquis credat, quum nimis eo insidiarum ad capiendas aures adhibeatur? „Si inanibus verbis (Cic. orat. c. 50) levibusque sententiis: jure. Sin probae res, lecta verba: quid est, cur claudere et insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere?"

Periodis maxime in eo, quod ἐπιδεικτικόν[9]) dicitur et in historia utendum est; in veris causis[10]) autem et forensibus membra saepius atque incisa sunt adhibenda, immo vero ejusmodi orationis summa laus sententiarum et brevitate et acumine continetur. Sed in his quoque, ut in pedibus, varietas est ubique quaerenda, ne aures eadem usque dictionis forma repetita defatigentur, satientur.

Sono numeroque ita adhibito, sententiae dummodo verbis apte sint expressae, oratio fit ornata, qua, ut Demosthenem maxime apud Graecos, sic Ciceronem celeberrimum Romanorum oratorem summa cum vi maximoque cum fructu usum videmus. Hoc in utroque oratore eloquentia summum est fastigium adepta nec postea iterum pari modo viguit.

[1]) Vid. hujus dissert. Cic. c. I. not. 1. 2.

[2]) Cic. orat. c. 30. Is erit igitur eloquens, ... qui poterit parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere. c. 36. Is erit igitur eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod quum statuerit, tum, ut quidquid erit dicendum, ita dicet, nec satura jejune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par et aequalis oratio..... Dein, si tenues causae, tum etiam argumentandi tenue filum et in docendo et in refellendo; idque ita tenebitur, ut quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Quum vero causa ea inciderit, in qua vis eloquentiae possit exprimi: tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos et sic afficiet, ut volet, id est, ut causae natura et ratio temporis postulabit.

[3]) Cic. orat. c. 19. Itaque sermo potius (sc. philosophorum locutio) quam oratio dicitur.

[4]) Cic. de orat. l. II. c. 15. Verborum autem ratio et genus orationis (sc. in historia) fusum atque tratum et cum lenitate quadam profluens, sine hac judiciali asperitate et sine sententiarum aculeis persequendum est.

[5]) Cf. Dionys. c. XIX. p. 133. *Καὶ ἔστιν λέξις κρατίστη πασῶν, ἥτις ἂν ἔχοι πλείστας ἀναπαύλας τε καὶ μεταβολὰς ἁρμονίας, ὅταν τουτὶ μὲν ἐν περιόδῳ λέγηται, τουτὶ δ'ἔξω περιόδου .... ἔχει δέ τινα χάριν ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ τὸ οὕτω συγκείμενον, ὥστε μὴ συγκεῖσθαι δοκεῖν.* c. XXV. p. 196. *ὅπερ οὖν ἔφην, οὐ δύναται ψιλὴ λέξις ὁμοία γενέσθαι τῇ ἐμμέτρῳ καὶ ἐμμελεῖ, ἐὰν μὴ περιέχῃ μέτρα καὶ ῥυθμούς τινας ἐγκαταμεμιγμένους ἀδήλως.*

[6]) Cic. orat. c. 58. Nam qui audiunt haec duo animadvertunt et jucunda sibi censent, verba dico et sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos et praetervolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa minus delectarent.

[7]) Vid. Quintil. l. IX. c. 4. 128. 129 etc.

[8]) Dionys. c. XX. p. 135. *Ὁμολογουμένου δὴ παρὰ πᾶσιν, ὅτι πρέπον ἐστὶ τὸ τοῖς ὑποκειμένοις ἁρμόζον προςώποις τε καὶ πράγμασιν κ. τ. λ.*

[9]) Cic. orat. c. 62. Ergo in aliis, id est in historia et in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικόν, placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more, illa circumscriptione ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis absolutisque sententiis. Itaque postquam est nata haec vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque a judiciis forensique certamine quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias.

[10]) Cic. orat. c. 66. Haec enim (sc. incisa et membra) in veris causis maximam partem orationis obtinent. c. 67. Incisim autem et membratim tractata oratio in veris causis plurimum valet, maximeque his locis, quum aut arguas,

aut refellas; ..... nec illud genus est dicendi aut melius aut fortius, quam binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paulo alias pluribus; inter quae variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio. Cf. Quintil. l. IX. c. 4. 126. 127.

CAP. VIII. Quomodo ornatam assequamur orationem.

Cic. de orat. l. II. c. 2. *Etenim ceterae fere artes se ipsae per se tuentur singulae: bene dicere autem, quod est scienter et partite et ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur.*

Ut homo quivis artem quamlibet exerciturus omnium primum indolem atque virtutem materiae noverit oportet, in qua ad imaginem animo conceptam fingenda artificis munus maxime constat, quum ex forma inde nata ars ipsa, quantopere perfecta sit dijudicetur: sic is, qui orationem exornare vult, linguam penitus ante jam cognitam habeat necesse est,[1]) quam sonum ac numerum, artificiosam quasi orationi formam addat.

Lingua vero cognita optimi oratores[2]) ac poetae eo consilio quam accuratissime erunt legendi ut, quatenus ars ipsa in sono numeroque excolendo progressa sit, intelligatur, ne in arte nostra exercenda regrediamur, sed ut eam magis etiam promoveamus.

Denique autem, quum numeri fons in oratoris sensu positus sit, eo is non careat oportet, qui ornate dicere velit. Qui enim fieri potest ut numerus absque fonte profluat! Is igitur, cui, quamvis numeri naturam habeat perspectam, sensus tamen ille numerosus a natura quasi non est insitus,[3]) omittat malim illud ornamentum, ne orationi vis extrinsecus afferatur, dum ipsa sibi moderari debet. Is, dico, inutile abjiciat studium[4]) eloquentis laudem atque gloriam adipiscendi et in suum sibi usum Ciceronis verba vertat, libro „de oratore“ inscripto c. 71 sic dicentis: „Res autem se sic habet (ut brevissime dicam, quod sentio), composite et apte sine sententiis dicere, insania est; sententiose autem sine verborum et ordine et modo, infantia; sed ejusmodi tamen infantia ut ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens vero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si licet, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat ut ei turpe sit, quidquam aut spectari aut audiri libentius.“

[1]) Cic. de orat. l. III. c. 10. Neque enim conamur dicere eum docere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur dicere.

[2]) Cic. de orat. l. III. 10. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus et poetis etc. c. 31. Sit modo is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, et flagret studio, et a natura adjuvetur, et in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque delegerit; nae ille haud sane, quemadmodum verba struat et illuminet, a magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce natura ipsa, si modo est excitata, labetur.

[3]) Vid. not. 2. Cic. de orat. l. III. c. 31.

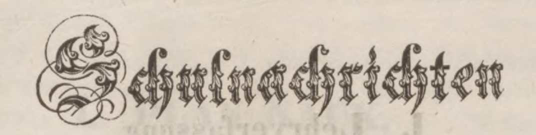
[4]) Cf. Quintil. l. IX. c. 4. 112. Totus vero hic locus non ideo tractatur a nobis, ut oratio, quae ferri debet ac fluere, dimetiendis pedibus ac perpendendis syllabis consenescat. Nam id cum miseri, tum in minimis occupati est. 113. Neque enim, qui se totum in hac cura consumserit, potioribus vacabit: si quidem relicto rerum pondere ac nitore contemto, „tesserulas“ (ut ait Lucilius) struet et „vermiculate“ inter se „lexis“ committet.

CONTENDIMUS:

1) *Numeri (de genere disputo) eandem esse, quam artis philosophiam.*
2) *Formalem cujuslibet artis naturam numero contineri.*
3) *Romanorum linguam vocabulo carere, quo Graecorum ῥυθμός vere interpretemur.*
4) *Membri incisique naturam in solo syllabarum numero positam esse non posse.*
5) *Nonnisi ex imaginis rhythmicae animo conceptae natura ut versuum, sic membrorum atque incisorum extensionem pendere.*
6) *Periodum vere oratoriam sic fere esse recitandam ut duo minimum vel, si per vocabulorum liceat nexum, tres pedes initiales et finales exaudiantur.*
7) *Dichoreo excepto nulla dipodia syzygiave in numero oratorio esse utendum, quae pedibus constet similibus ne forte metra inde proficiscantur.*
8) *Suo cum jure in oratione Quintilianum improbare ancipitem.*

CORRIGENDA.

P. 1	l. 6	a fine	lege:	Denique.
- 1	- 1	- -	-	enchirid.
- 2	- 10	- -	-	κ. τ. λ.
- 5	- 5	- -	-	poesi.
- 6	- 3	ab init.	-	haud.
- 10	- 3	- -	-	quominus.
- 10	- 14	- -		comma (,) ante „debent“ deleatur.
- 16	- 15	a fine		post „conditas“ non colon sed comma (,) ponendum est.
- 19	- 13	- -		ante „cur id accidat“ comma (,) omissum est.

für

den Zeitraum vom 9. October 1849. bis zum 2. October 1850.

WIADOMOŚCI SZKÓLNE

od

9. Października 1849. do 2. Października 1850.

I. Lehrverfassung.

Ober-Prima. Ordin.: Prof. *Wannowski.* — 1) Kath. Relig. 2 St. Wiederhol. d. Lehre v. d. Schöpfung, d. Sündenf., d. Vorseh., d. Erlös. u. v. d. Kirche. Kath. Dogmengesch. nach den Beschlüssen d. Concil. v. 1. Conc. zu Nic. bis zum Conc. zu Trid. Christl. Sittenl. nach Martin. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. (comb. m. U. Pr. O. u. U. Sec.) 2 St. Christl. Glaub. u. Sittenl. nach Petri's Lehrb. d. Relig. *Schönborn.* — 3) Latein. 7 St. Cic. orat. phil. I u. II. Tac. Agric. (thlw.) 3 St. Freie Arb. Exerc. Extemp. 2 St. Privat. Abschnitte aus Liv. u. Sallust. Jug. *Wannowski.* Hor. carm. III, 1—15. IV, 1—6. Sat. I, 1. De art. poet. Dr. *Steiner.* — 4) Griechisch. 5 St. Demosth. or. phil. I. II. olynth. I—III; de pace. Exerc. Extemp. 3 St. *Wannowski.* Hom. Il. VI, VII, IX—XII, XVII. Dr. *Steiner.* — 5) Deutsch. 3 St. Gesch. der d. Nat. Lit. v. Lessing bis auf die Gegenw. Häusl. Arb. Extemp. Freie Vortr. Gelesen wurde Less. Hamb. Dramat. (Auswahl) nebst verwandten Abhandl. v. Roetscher u. a. *Schweminski.* — 6) Polnisch. 3 St. Rhethorik und Poetik. Charakteristik d. Lit. Epochen. Gesch. d. poln. Lit. bis z. goldn. Zeitalter inclus. Häusl. Arb. Extemp. Gelesen wurden ausgew. Abschn. aus d. in d. Lit.-Gesch. erwähnten Werken. Freie Vortr. über Stoffe aus d. Lit.-Gesch. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Französisch. 2 St. Mignet, Revol. fr. chap. I. Grammat. Exerc. Extemp. nach Stieffelius. Memorirüb. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebräisch. (comb. m. U. Pr.) 2 St. Wiederhol. d. regelm. Verb. m. Suff. u. die unreglm. Verb. Uebers. histor. Pros. u. Psalm. *Wojciechowski.* — 9) Mathematik. 4 St. Stereom. Gleich. d. 2. Grades. Progressionslehre nach Brettner's Lehrb. 3 St. Mathem. Geogr. 1 St. Der *Director.* — 10) Physik. 2 St. Lehre vom Magnetismus, v. d. Elektr., v. Elektromagnetism., Magnetoelektr. u. Thermoelektr., nach Brettner's Leitfaden. Der *Director.* — 11) Geschichte. 2 St. Die neue Geschichte, nach Pütz's Lehrbuch. *Czarnecki.*

Unter-Prima. Ordin.: O.-L. *Schweminski.* — 1) Kath. Religion 2 St. Lehre v. d. Erlösung u. v. der Kirche, ihrer Unfehlbarkeit in d. Auslegung des christl. Glaubens; v. den Sakramenten u. d. Opfer d. heil. Messe. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. S. O. Prima. — 3) Latein. 7 St. Cic. or. p. Mil. p. Dejot. p. Q. Ligar. p. M. Marcell. post red. in Sen. 3 St. Freie Arbeiten. Exerc. Extemp. 2 St. Privat. Liv. XXV. *Wannowski.* Hor. carm. I—IV. (Ausw.) 2 St. *Schweminski.* — 4) Griechisch. 5. St. Plut. Aristid. et Cato maj. Lucian. Jup. trag. Hom. Il. I—V. Exerc. *Schweminski.* — 5) Deutsch. 3 St. Gesch. der d. Nat.-Lit. bis Lessing. Häusl. Arb. Extemp. Freie Vortr. Gelesen wurde Less. Laok.; wie d. Alt. d. Tod. geb. nebst verwandten Abhandl. von Herder. *Schweminski.* — 6) Polnisch. 3 St. Rhetorik u. Poetik. (Wiederhol.) Charakteristik d. Lit.-Epochen. Lit.-Gesch. des heidn. kirchl. und akadem. Zeitalters. Häusl. Arb. Extemp. Lektüre gröss. Stücke. Freie Vortr. über Stoffe aus d. Lit.-Gesch. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Französisch. 2 St. Mignet,

I. PLAN NAUK.

Klassa I. wyższa. Ordynaryusz: Prof. *Wannowski.* — 1) Religia katolic. 2 god. Powtórzenie nauki o stworzeniu. grzechu pierworodn., o opatrzności, zbawieniu i o kościele. Historya dogmatu katolickiego wedle postanowień koncyliów od 1go kon. w Nicei aż do kon. Trydenck. Nauka moralna chrześc. podł. Martiniego. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. (razem z niż. I. wyż. i niż. II.) 2 godz. Nauka wiary i moraln. chrześc. podług Petrego nauka religii. pan *Schoenborn.* — 3) Łacina. 7 godz. Cic. orat. phil. I. i II. Tacit. Agricol. (z wyjątkami) 3 godz. Wolne wypracow., egzercyc. i ekstemp. 2 godz. Prywatnie czytano wyjątki z Tit. Liv. i Sallust. bell. Jug. prof. *Wannowski.* Hora. carm. III. 1 — 15.; IV. 1 — 6.; Satyr. I. 1. de arte poet. Dr. *Steiner.* 4) Grecki język. 5 godz. Demosth. or. phil. I. II. olynth. I. — III., de pace, ćwicz. dom., ćwicz. klass. 3 godz. prof. *Wannowski.* Hom. Il. VI., VII., IX., XII., XVI. Dr. *Steiner.* — 5) Niemiec. język. 3 godz. Histor. literat. niem. od Lessing. do nasz. czas. Wypr. domowe, wyprac. klass., wolny wykład. Czytano Lessinga hamb. dramaturg. (wybór) wraz z rozprawami téjże saméj treści Roetschera. prof. *Schweminski.* — 6) Polski język. 3 godz. Teorya wymowy i poezyi; charakterystyka okresów literat. Historya lit. polsk. aż do złot. wieku inclus. Wypracow. dom., wypracow. klass. Czytano wyjątki z dzieł w hist. lit. wymienionych. Wolny wykład, przedmioty wzięte z hist. lit. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Francuz. język. 2 godz. Mignet, rev. fr. chap. I. gramat. ćwicz. dom. i klassycz. podł. Stiffeliusa. ćwicz. pamięć. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebrejsk. język. (razem z klass. I. niż.) 2 godz. Powtórzenie słowa regularn. z zaimk. i słowa niereg. Tłumacz. w pierw. półrocz. prozy historycz., a w drugiem psalmów. Ks. *Wojciechowski.* — 9) Matematyka. 4 godz. Stereomet. równania 2. stopn. progress. podł. Brettnera. nauka etc. 3 godz. Geogr. matem. 1 godz. *Dyrektor.* — 10) Fizyka. 2 godz. Nauka o magnetyzm., elektr., elektromagn., magnetoelektr. i thermoelektr. podł. Brettnera Fizyk. *Dyrektor.* — 11) Hist. powszech. 2 god. Hist. nowożytna podł. Pütza. pan *Czarnecki.*

Klassa I. niższa. Ordynaryusz: naucz. w. *Schweminski.* — 1) Religia katol. 2 god. Nauka o zbaw. i o kościele, jego nieomylności w wykładzie wiary chrześc. o sakrament. o ofierze Mszy św. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. Zob. klass. I. wyż. — 3) Łacina. 7 godz. Cic. orat. pr. Mil. pr. Dejot. pr. Ligar. pr. M. Marc. post. red. in senat. 3 godz. Wolne wyprac. ćwicz. dom. i klass. 2 godz. Prywatnie czytano T. Liv. XXV. prof. *Wannowski.* Hor. carm. I. — IV. (z wyborem) prof. *Schweminski.* — 4) Greck. język. 5 godz. Plut. Aristid. et Cato maj. Lucian. Jup. trag. Hom. Il. I. — V. ćwicz. dom. prof. *Schweminski.* — 5) Niemieck. język. 3 godz. Hist. lit. niem. aż do Lessinga. Wypr. dom., ćwicz. klass., wolny wykład. Czytano Lessynga Laokoon. Jak starożytn. śmierć wyobraż. i podobne rozprawy Herdera. prof. *Schweminski.* — 6) Polski język. 3 godz. Teorya wymow. i poez. (powtarzanie) charakterystyka okresów literat. Histor. lit. pogań. kościeln. i wieku akadem. Wypracow. dom., ćwicz klass. Czytanie większych wyjątk. wykład wolny, przedmioty wzięte z hist. literat. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Francuz. język. 2 godz. Mignet. rev.

Rev. fr. chap. I. Grammat. Exerc. Extemp. nach Stieffelius. Memorirüb. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebräisch. S. O. Prima. — 9) Mathematik. 4 St. Die eb. Trig., Stereom. (I. Abschn.) Die Lehre von d. Wurzelgröss. und d. Logarithm. nach Brettner's Lehrb. Der *Director.* — 10) Physik. 2 St. Lehre von d. flüss. u. luftförm. Körp. Akustik nach Brettner's Leitfaden. Der *Director.* — 11) Geschichte. 2 St. Die neue Gesch. nach Pütz's Lehrb. *Czarnecki.*

Ober-Secunda. Ordin.: G.-L. Dr. *Steiner.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Lehre v. d. Erlös. u. v. d. Kirche, ihrer Unfehlbarkeit in der Ausleg. des christl. Glaubens; v. d. Sakramenten, v. d. Opfer d. heil. Messe. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. S. O. Prima. — 3) Latein. 7 St. Grammat. nach Zumpt. cap. 76—87 incl. Uebers. aus Kraft. Gesch. v. A. Griech. c. 99—123. Exerc. Extemp. Liv. VI, 1—32. Cic. p. leg. Man. Memorirüb. 5 St. Dr. *Steiner.* Virg. Ecl. u. Bucol. (Auswahl.) 2 St. Dr. *Gruszczyński.* — 4) Griechisch. 5 St. Gramm. nach Buttm. §. 122—144. Exerc. Extemp. Herodot. VII, 19—37; 175—178; 201—239. Arr. I, 10—21. 3 St. Dr. *Steiner.* Hom. Od. V—IX. 2 St. Dr. *Gruszczyński.* — 5) Deutsch. 3 St. Theor. der ep. Poesie. Gelesen wurde Göthe's Herm. u. Dor., d. Niebel.-Lied u. Reinecke F. (Auswahl.) Häusl. Arb. Extemp. Freie Vortr. *Czarnecki.* — 6) Polnisch. 3 St. Rhetorik u. Poetik, begleit. mit Musterstück. Häusl. Arb. Extemp. Vorträge v. Musterst. oder Stoffen aus d. Theor. der Dicht. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Französisch. 2 St. Volt. Charles XII. liv. II. Grammat. bis zu d. Verb. irreg. Exerc. Extemp. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebräisch. (comb. m. U. Sec.) 2 St. Grammat. nach Seffer bis zu d. regelm. Verb. m. Suff. Uebers. entsprech. Stücke. *Wojciechowski.* — 9) Mathematik. 4 St. Arithm. Wiederhol. der verschied. Rechnungsoperat.; quadrat. Gleich. Logarithm. Beispiele. Geom. Wiederhol. d. früh. Abschn. Kreisrechn., Goniometr. u. Trigonom. die wichtigsten Sätze. *Spiller.* — 10) Physik. 2. St. Nach Brettner's Leitf. Abschn. III, einige Abth. Abschn. IV—VIII incl. *Spiller.* — 11) Geschichte. 3 St. Röm. Gesch. nach Pütz's Lehrb. Gelesen wurden Abschn. aus Sall. Liv. Cic. und Caes. *Czarnecki.*

Unter-Secunda. Ordin.: bis Ost. G.-L. Dr. *Malecki*, von Ost. O.-L. *Czarnecki.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Lehre von d. Schöpfung, v. d. Erbsünde u. v. d. Erlösung. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. S. O. Prima. — 3) Latein. 7 St. Grammat. nach Zumpt. v. Gebr. d. Modi. Uebers. aus Kraft, Gesch. v. A. Griech. Cic. orat. in Catil. I—III. Exerc. Extemp. 5 St. Wint.-S. Dr. *Malecki;* Som.-S. Dr. *Gruszczyński.* Virg. Aen. I u. II. 2 St. *Schweminski.* — 4) Griechisch. 5 St. Grammat. nach Enger. Wiederhol. der unregelmäss. Verb. d. Hauptabschn. aus der Syntax. Schriftl. Arb. Xenoph. Cyrop. I, 1—6; II, 1 u. 2. 3 St. Wint.-S. Dr. *Malecki;* Som.-S. Dr. *Węclewski.* Hom. Od. I—III. 2 St. *Schweminski.* — 5) Deutsch. 3 St. Wie Ober-Secunda. — 6) Polnisch. 3 St. Nach Cegielski's Nauka Poez. bis zum Abschn. v. d. Dichtungsarten. Aufsätze. Freie Vortr. *Berwiński.* — 7) Französisch. 2 St. Florian, Guill. Tell I et II. Wiederhol. der Etymol. Exercit. Dr. *Motty.* — 8) Hebräisch. S. Ober-Secunda. — 9) Mathematik. 4 St. Arithm. Alle Rechnungsoperat. Allg. Lehre v. d. Proport. Einf. Gleich. m. einer u. mehren unbek. Gr. Algebr. Aufgaben. Geom. Nach Brettner's Lehrb. Abschn. III u. IV. wiederh. und d. Planimetr. beendet. *Spiller.* — 10) Physik. 2 St. Nach Brettner's Leitf. Einleit. Abschn. I u. II. Abschn. III, 1—3, 9. u. Abschn. VIII. *Spiller.* — 11) Geschichte. 3 St. Wie Ober-Secunda.

Gymnasial-Tertia. Ordin.: Dr. *Motty.* — 1. Kath. Religion. 2 St. Die Lehre von Gott; die christl. Sittenl. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. (comb. mit R. T. Q. a. u. Q. b.)

franc. chap. I. gramat. ćwicz. dom. i klass. podł. Stieffeliusa. ćwicz. pam. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebr. język. Zob. klass. I. wyż. — 9) Matematyka. 4 godz. Trygonom. prostokr. Stereom. (I. rozdz.) nauka o pierwiast. i logarytm. podług Brettnera nauk etc. *Dyrektor.* — 10) Fizyka. 2 godz. Nauka o ciałach płynnych i powietrzn. Akustyka podł. Brettnera Fizyk. *Dyrektor.* — 11) Hist. powszechna. 2 godz. Histor. nowożyt. podł. Pütza. p. *Czarnecki.*

Klassa II. wyższa. Ordynariusz: naucz gimn. Dr. *Steiner.* — 1) Religia katol. 2 godz. Nauka o zbaw., o kościele i jego nieomylności w wykładzie wiary chrześc., o sakram., o ofier. Mszy św. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. Zob. klass. I. wyż. — 3) Łacina. 7 godz. Gramat. podł. Zumpt. cap. 76—87. incl. Tłumacz. z Krafta histor. staroż. Grec. rozdz. 99—123. Ćwicz. dom. i klass. T. Liv. VI. 1—23. Cic pr. leg. Man. ćwicz pamięć. 5 godz. Dr. *Steiner.* Virg. Eclog. i Bucol. (z wyborem) 2 godz. Dr. *Gruszczyński.* — 4) Grecki język. 5 godz. Gramat. podł. Buttm. §. 122—144. Ćwiczenia dom. i klass. Herodot ks. VII. 19—37.; 175—178. 201—239. Arr. I., 10—21. 3 godz. Dr. *Steiner.*. Hom. Od. V.—IX. 2 godz. Dr. *Gruszczyński.*— 5) Niemiec. język. 3 godz. Teorya poez. epiczn. Czytano Göthego Herm. i Dorot. pieśń Niebelungów i Reineke (z wyborem) wypr. dom., ćwiczenia klass., wolny wykł. p. *Czarnecki.* — 6) Polski język. 3 godz. Teorya wymow. i poez. z przykładami. Wypr. dom., ćwicz. klass., wykład wolny, przedmioty wzięte z teor. poez. Dr. *Rymarkiewicz.* — 7) Francuz. język. 2 godz. Volt. Charl. XII. liv. II. Gramat. aż do słów niereg. Ćwicz. dom. i klass. Dr. *Rymarkiewicz.* — 8) Hebr. język. (razem z klass. II. niż.) 2 godz. Gramat. podł. Seffera od począt. aż do słów regul. z zaimkam. włącznie. Tłumacz. z Seffera oddział. odpowiedn. regułom gramat. Ks. *Wojciechowski.* — Matematyka. 4 godz. Arytm. powtórzenie różnych sposobów rachunk.; równania 2. stopn. logar. przykłady. Geom. powtórzenie dawniejszych rozdz., nauka o kole, goniometrya. najgłówniej. zadan. z trygonom. prof. *Spiller.* — 10) Fizyka. 2 godz. Podług Brettnera Fizyk. z rozdz. III. niektóre części; rozdz. IV.—VIII. włącznie. prof. *Spiller.* — 11) Histor. powszechna. 3 godz. Historya rzymska podł. Pütza. Czytano wyjątki z Sallust. Liv. Cic. i Caes. p. *Czarnecki.*

Klassa II. niższa. Ordynariusz do W. Noc. naucz. gim. Dr. *Małecki*, od W. Noc. naucz. wyż. *Czarnecki.* — 1) Religia katol. 2 godz. Nauka o stworzeniu, o grzechu pierworod., o opatrzności. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. Zob. klass. I. wyż. — 3) Łacina. 7 god. Gramat. podł. Zumpta o trybach. Tłumacz. z Krafta hist. starożytn. Grec. Cic. orat. in Catil. I—III. Ćwicz. dom. i klass. 5 godz. w półrocz. zimow. Dr. *Małecki;* w półrocz. letn. Dr. *Gruszczyński.* Virg. Aen. I. i II. 2 godz. p. *Schweminski.* — 4) Grecki język. 5 godz. Gramat. podł. Engera. Powtórz. słów niereg.; główne rozdział składan. ćwicz. piśm. Xenoph. Cyrop. I. 1—6., II. 1—3. 3 godz. do W. Noc. Dr. *Małecki;* od W. Noc. Dr. *Węclewski.* Hom. Odyss. I.—IV. 2 godz. p. *Schweminski.* — 5) Niem. język. 3 godz. Jak w klass. II. wyż. — 5) Polski język. 3 godz. Podług Cegielskiego Nauka poezyi, aż do rozdziału o gatunkach poezyi. Wypracowania, wolny wykład. p. *Berwiński.* — 7) Francuzki język. 2 godz. Florian., Guill. Tell. I. i II. Gramat. powtarz. Etymolog. ćwicz. dom. i klass. Dr. *Motty.* — 8) Hebr. język. Zob. klass. II. wyż. — 9) Matematyka. 4 godz. Arytm. Wszystkie sposob. rachunk. ogólna nauka o proporc. równania 1. stopn. z jedną i kilku nieznaj. zadania algebr. Geom. podł. Brettnera Geom. rozdz. III. i IV. i zakończenie planimetr. prof. *Spiller.* — 10) Fizyka. 2 godz. podł. Brettnera Fizyk. rozdziały wstępne I. i II. rozdz. III., 1—2., 9. i rozdz. VIII. prof. *Spiller.* — 11) Historya powszech. 3 godz. Jak w klassie II. wyższéj.

Klassa III. gimnazyalna. Ordynariusz: Dr. *Motty.* — 1) Religia katol. 2 godz. Nauka o Bogu; nauka moralna chrześc. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. (razem

2 St. Christl. Glaub. u. Sittenl. nach den 10 Geb. u. d. apost. Glaubensbek. Relig. Lieder wurden gelernt. *Schönborn.* — 3) Latein. 7 St. Grammat. nach Popliński vom Gebr. d. Temp. bis zu den Partiz. Caes. de b. g. I u. II. de b. c. II. Ovid. Met. I, II, 1—541; III, 1—252. Einüb. d. Prosod. u. Metr. Exercit. Extemp. Dr. *Motty.* — 4) Griechisch. 5 St. Grammat. nach Enger. Wiederhol. d. Etymol. bis zu d. Verb. anomal. Uebers. aus Jerzykowski's Lehrb. p. 60—85. Xenoph. Anab. III, IV, 1—3. Dr. *Węclewski.* — 7) Deutsch. 4 St. Nach Schweminski's Lehrb. Die Lehre vom einf. u. zus. Satz und vom Periodenbau. Lectüre aus dem Lehrb. von dems. Uebers. aus Cegielski's Nauka. Erklär. v. Ballad. Declamat. Schriftl. Arb. *Figurski.* — 6) Polnisch. 3 St. Lectüre von Malczewski's Marya. Schriftl. Arb. Freie Vortr. über Stoffe aus der ält. poln. Literatur. Dr. *Motty.* — 7) Französisch. 2 St. Grammat. die regelm. Formenl. Uebers. aus Szulc's Wyp. fr. Exercit. *Szulc.* — 8) Mathematik. 4 St. Geom. Wiederhol. des Curs. von Quarta. Vergleich. d. Parallelogr. Proport. u. Aehnlichk. geradlin. Figur. Ausmess. geradl. Figur. nebst Aufg. darüber. Arithm. Wiederhol. des Curs. von Quarta. Potenziren. Extrahir. u. Quadrir. Das Ausziehen d. W. d. 2. Gr. Kubiren u. Ausziehen d. W. d. 3. Gr. Dr. *Ustymowicz.* — 9) Geschichte und Geographie. 3 St. Uebers. über die Geschichte des Mittelalters und der neuern Zeit, mit Rücks. auf die geogr. Verh. *Figurski.* — 10) Naturgeschichte. 2 St. Mineral. Botan. Zool. (Forts. des III. Cursus.) Botan. Excursionen. Dr. *Szafarkiewicz.*

Real-Tertia. Ordin.: G.-L. Dr. *Szafarkiewicz.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Wie in der Gymn.-Tert. — 2) Ev. Religion. S. Gymn.-Tert. — 3) Latein. 4 St. Grammat. d. Lehre v. Gebr. d. Casus d. Temp. u. Mod. Caes. de b. g. I—V. Exerc. Extemp. Wint.-S. Dr. *Małecki;* Som.-S. Dr. *Węclewski.* — 4) Deutsch. 4 St. Nach Schweminski's Lehrb. die Lehre v. Satz- und Periodenbau. Uebers. aus dems. Uebers. aus dem Poln. d. Wypisy v. Popliński. Aufsätze. Extemp. Freie Vortr. Dr. *Motty.* — 5) Polnisch. 4 St. Lectüre grösserer Stücke aus Cegielski's Nauka und Pamiętniki st. szlachc. Deklamat. Freie Vortr. Aufsätze. Extemp. Wint.-S. Dr. *Małecki;* Som.-S. Dr. *Węclewski.* — 6) Französisch. 4 St. Volt., Charles XII. liv. II. Grammat. nach Szulc bis zum Gebrauch d. Temp. und Mod. Exercit. Extemp. Dr. *Motty.* — 7) Mathematik. 5 St. Geom. Planim. nach Brettner's Lehrbuch bis §. 220. Arithm. nach Brettner's Lehrb. d. Algebr. Rechn., von d. Potenz. u. Wurz., von d. einf. u. quadrat. Gleich. Dr. *Szafarkiewicz.* — 8) Physik. 2 St. Nach Brettner's Leitfad. Allgem. Eigensch. d. Körp., d. luftförm. Körp., v. Licht, Magnetism. und Elektr. Dr. *Szafarkiewiecz.* — 9) Geschichte. 3 St. Die alte u. mittlere Gesch. bis Rud. v. Habsb. nach Welter. Dr. *Rymarkiewicz.* — 10) Naturgeschichte. 3 St. Mineral. Botan. Zool. Botan. Excurs. Dr. *Szafarkiewicz.*

Quarta A. Ordin.: G.-L. *Figurski.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Von d. Kirche und den heil. Sakramenten, von den letzten Dingen nach Ontrup. *Wojciechowski.* — 2) Ev. Religion. S. Gymn.-Tert. — 3) Latein. 6 St. Wiederhol. d. Etymol. Die Lehre v. d. Cas. nach Popliński's gröss. Grammatik. Corn. Nep. Milt. Them. Lys. Epam. Pelop. Eum. Exercit. Extemp. *Figurski.* — 4) Deutsch. 6 St. Nach Schweminski's Lehrbuch die Lehre vom einf. und zus. Satz. Uebers. aus Popliński's Wypisy. Deklamat. Aufsätze. *Figurski.* — 5) Polnisch. 3 St. Lehre vom einf. u. zus. Satz. Lesen und Nacherzähl. aus Popliński's Wypisy. Deklamat. Aufsätze. *Berwiński.* — 6) Französisch. 4 St. Grammat. nach Szulc, Abschn. I—VIII. incl. Uebers. der beigefügten Beispiele. Exercit. Dr. *Węclewski.* — 7) Mathematik. 4 St. Nach Brettner's Lehrbuch. Geom. bis zu den Parallellin. Arithm. bis zu der Lehre v. d. Potenz. incl. *Sikorski.* — 8) Geschichte. 2 St. Gesch. Griechenl. bis Alexand. Tod; Gesch. Roms bis zur Vertr. der Kön. nach Popliński. *Berwiński.* —

z III. realn., IV. a. i IV. b.) 2 godz. Nauka wiary i moraln. chrześc. podług 10 przykaz. i apost. wyznan. wiar. Uczono się pieśni pobożnych. p. *Schoenborn.* — 3) Łacina. 7 godz. Gramat. podł. Poplińsk. od użycia czasów aż do Syntax. ornata. Caes. de bell. gall. I. i II. i de bell. civ. II. Ovid. Met. I. II., 1—541., III. 1—252. główne przepis. metryk. i prozod. ćwicz. dom. i klass. Dr. *Motty.*— 4) Grecki język. 5 godz. Gramat. podł. Engera. powtórz. Etymol. aż do słów niereg. tłumaczenie z Jerzykowskiego Wypisów p. 60—85. Xenoph. Anab. III., IV., 1—3. Dr. *Węclewski.* — 5) Niem. język. 4 godz. Nauka o zdaniu prost. i złożon. i o peryod. podług Schweminsk. Wypisów. Czytanie z tychże wypi. Tłumaczenie z Cegielsk. nauki. Objaśnianie ballad. Ćwicz. piśm. i deklama. p. *Figurski.* — 6) Polski język. 3 godz. Czytanie i wyjaśn. Maryi Malczewsk. Wypracow. dom. Wykład. woln. przedmioty wyjęte z dawniejsz. hist. i literat. Dr. *Motty.* — 7) Francuzki język. Gramat. i formy regular. Tłumacz. z Szulca. Wypis. fr. ćwicz. piśm. prof. *Szulc.* — 8) Matematyka. 4 godz. Geom. powtórz. zadania na klass. IV. porówn. równoległoboków. O stosunku i podobieństw. figur prostokreśln. ich wymiar z przykładami stósownemi. Arytmet. powtórz. zadan. na klass. IV. potęgowanie, wynoszenie do 2go i 3go stopnia i wyciąganie pierwiast. 2go i 3go stopn. Dr. *Ustymowicz.* — 9) Historya i Geografia 3 godz. Rzut oka na histor. średn. wiek. i nowożytn. z uwzględnieniem stosunków geografi. p. *Figurski.* — 10) Historya natur. 2 godz. Mineralog. Botan. Zoolog. (Ciąg dalszy III. wykładu). Wycieczki botaniczne. Dr. *Szafarkiewicz.*

Klassa III. realna. Ordynariusz: naucz. gimn. Dr. *Szafarkiewicz.* — 1) Religia katolic. 2 godz. Jak w klass. III. gimnaz. — 2) Religia ewang. Zob. klass. III. gimnaz.— 3) Łacina. 4 godz. Gramat. Nauka o użyciu przyp. czas. i tryb. Caes. de b. gal. lib. I—V. Ćwiczenia dom. i klass. do W. Nocy Dr. *Małecki;* od W. Nocy Dr. *Węclewski.* — 4) Niem. język. 4 godz. Nauka o zdaniu i peryodz. podług wyp. Schweminsk. Tłumacz. z tychże wyp. Tłumacz. z polskiego wyp. Poplińsk. Wypr. dom. ćwicz. klass. Wolny wykład. Dr. *Motty.* — 5) Polski język. 4 godz. Czytanie większych wyjątków z Cegielskiego Nauka etc. również z pamiętnik. star. szlachcica. Deklamacye, wolny wykład, saprac. dom. i ćwicz. klass. do W. Nocy Dr. *Małecki*, od W. Nocy Dr. *Węclewski.* — 6) Francuzki język. 4 godz. Volt. Charles XII. liv. II. Gramat. podł. Szulca cała Etymol. aż do skład. czasów. Ćwiczenia dom. i klass. Dr. *Motty.* — 7) Matematyka. 5 godz. Geom. planimetr. podług Brettnera Geom. do §. 220. Arytm. podług Brettnera. Algebra rachunki, o potęg. pierwiast. równań. prost. i kwadrat. Dr. *Szafarkiewicz.* — 8) Fizyka. 2. godz. podług Brettnera Fizyk. O własnościach ciał, o ciał. powietrzn., o świetle, magnetyzm. i elektryczn. Dr. *Szafarkiewicz.* — 9) Historya powszech. 3 godz. Histor. staroż. i średn. aż do Rud. Habsb. podług Weltera. Dr. *Rymarkiewicz.* — 10) Historya natural. 3 godz. Mineral. Botanik. Zoolog. Wycieczki botaniczne. Dr. *Szafarkiewicz.*

Klassa IV. A. Ordynariusz: naucz. gimn. *Figurski.* — 1) Religia katolic. 2 god. O kościele i św. sakram., o rzecz. ostat. podług Ontrupa. Ks. *Wojciechowski.* — 2) Religia ewang. Zob. klass. III. gimn. — 3) Łacina. 6 godz. Powtórzenie etymol. składnia przypadk. podług Poplińsk. gram. większ. Corn. Nep. Miltiad. Them. Lys. Epam. Pelop. Eum, Ćwicz. dom. i klass. p. *Figurski.* — 4) Niem. język. 6 godz. O prost. i złożon. zdaniu podług Schwem. wypis. Tłumacz. z wypis. Poplińskiego. Deklamacye, ćwicz. piśm. p. *Figurski.* — 5) Polski język. 3 godz. O zdan. prost. i złoż. Czytanie i opowiadanie podług Poplińsk. wypisów. Deklamacye, ćwicz. piśm. p. *Berwiński.* — 6) Francuzki język. 4 godz. Gramat. podług Szulca rozdz. I — VIII. włącznie tłumacz. przynależnych przykł., ćwicz. dom. Dr. *Węclewski.* — 7) Matematyka. 4 godz. Geome. podł. Brettnera Geom. aż do lin. równoległ. Arytm. aż do potęg włącznie. p. *Sikorski.* — 8) Historya powsz. 2 godz. Hist. greck. aż do śmierci Aleks. W., histroya rzymska aż do wypędzenia

9) Geographie. 2 St. Die einz. Länder von Süd- u. Mittel-Europa und die Geogr. Polens, nach Selten. *Berwiński.* — 10) Naturgeschichte. 2 St. Miner. Botan. Zool. III. Curs. Bot. Excurs. Dr. *Szafarkiewicz.*

Quarta B. Ordin.: G.-L. *Szulc.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Lehre v. d. Heiligung, von der Kirche und den heiligen Sakramenten. *Kielczyński.* — 2) Ev. Religion. S. Gymn.-Tert. — 3) Latein. 6 St. Wiederhol. des Pens. v. Quinta. Grammat. d. Lehre v. d. Cas. Corn. Nep. Phoc. Timol. Ham. Att. Cat. Dion. De regib. Exerc. Extem. *Szulc.* — 4) Deutsch. 6 St. Grammatik. Wortstellung u. Wortbil. Uebers. aus Popliński's Wypisy. Declamat. Vorträg. Exerc. Extemp. *Szulc.* 5) Polnisch. Wie in Quarta A. 6) Französisch. 4 St. Grammat. d. regelm. Form. Uebers. aus Szulc's Wyp. Fr. Exerc. *Szulc.* — 7) Mathematik. 4 St. Geom. Einleit. gerad. Lin. geradlin. Fig. Parallellin. Parallelogr. Aufg. Arithm. Buchstabenrechn. die 4 Spez. m. Monom. u. Polynom. Dr. *Ustymowicz.* — 8. 9) Geschichte u. Geographie. Wie in Quarta A. — 10) Naturgeschichte. Wie in Quarta A.

Quinta A. Ordinarius: *Sikorski.* — 1) Kath. Religion. 2 St. Vom Dasein und den Eigenschaften Gottes; v. d. Schöpf. u. Erlös. Bibl. Gesch. d. alt. Test. *Kielczyński.* — 2) Ev. Religion. (comb. m. Quin. b. Sex. a. u. b.) 2 St. Bibl. Gesch. d. alt. Test. Kernsprüche wurden gelernt. *Schoenborn.* — 3) Latein. 6 St. Wiederhol. u. Ergänz. des Pens. v. Sext. d. unregelm. Verb. nach Popliński. Uebers. aus Popliński's Aufg. Thl. II. Exerc. Extem. Memorirüb. *Laskowski.* — 4) Deutsch. 6 St. Nach Schweminski's Lehrb. d. Formenl. Lesen u. Nacherzähl. Uebers. aus d. Polnisch. Schriftl. Uebers. Declamat. *Laskowski.* — 5) Polnisch 3 St. Grammat. Anfangsgründe. Schriftl. Arb. Memorirüb. aus Popliński's Wybór Thl. II. *Sikorski.* — 6) Arithmetik. 4 St. Nach Brettner's Lehrb. d. Decimalbr. Proport. bis zur Gesellschaftsrechn. *Sikorski.* — 7) Geschichte u. Geographie. 3 St, Nach Popliński's Lehrbüch. bis zur Gesch. von Griechenl. excl. Geogr. nach Popliński. Uebers. üb. d. 5 Welttheile u. einz. Länd. v. Europa. *Sikorski.* — 8) Naturgeschichte. 2 St. Miner. Botan. Zool. (II. Curs.) Bot. Excurs. Dr. *Szafarkiewicz.*

Quinta B. Ordin.: Dr. *Gruszczyński.* — 1) Kathol. Religion. Wie in Quinta A. — 2) Ev. Religion. S. Quinta A. — 3) Latein. 6 St. Grammat. nach Popliński's kl. Gr. d. ganze Formenl. Uebers. aus d. Lat. ins Poln. u. umgek. Exerc. Dr. *Gruszczyński.* — 4) Deutsch. 6 St. Nach Schweminski's Lehrb. d. Formenleh. u. Orthogr. Aus dessen Lehrb. 41 Stücke übers. Erzählungen u. Nachbild. Memorirüb. *Palmowski.* — 5) Polnisch. 3 St. Grammt. Erläut. u. Leseüb. Schriftl. Arb. Gedächtnissübung. *Berwiński.* — 6) Arithmetik. 4 St. Nach Brettner's Lehrb. Wiederholung des Pens. von Sexta; d. Decimalbr. Proport. Regeldetri. Prozentr. Ketten-Gesellsch. und Mischungsrech. Dr. *Ustymowicz.* — 7) Geschichte und Geographie. 3 St. Nach Popliński die alte Gesch. bis z. Gesch. v. Griech. excl. Geogr. d. wichtigsten Staat. v. Europa. Dr. *Gruszczyński.*— 8) Naturgeschichte. 2 St. Syst. Einleit. i. d. Zool. u. Bot. Beschreibung einiger Spezies. Bestimmung v. Pflanzen. Dr. *Ustymowicz.*

Sexta A. Ord.: *Laskowski.* — 1) Kath. Religion. Erklär. des apostol. Glaubensbek. des engl. Grusses, d. 10 Gebote, der 5 Kirchengebote. Lehre von den heil. Sakram. *Kielczyński.* — 2) Ev. Religion. S. Quinta A. — 3) Latein. 6 S. Nach Popliński's kl. Grammat. die regelm. Form. Uebers. aus dessen Aufgaben Thl. I. Exerc. Extemp. Memorirüb. *Laskowski.* — 4) Deutsch. 6 St. Die Formenl. nach Schweminski's Lehrb. Uebers. leichter Stücke. Declamat. Schriftl. Uebung. *Laskowski.* — 5) Polnisch. 3 St. Lesen. Schriftl. Uebung. Declamat. aus Popliński's Wybór Thl. I.

królów podług Poplińsk. p. *Berwiński.* — 9) Geografia. 2 godz. Kraje Europy środk. i połudn. i geogr. Polski podł. Seltena. p. *Berwiński.* — 10) Historya natural. 2 godz. Mineral. Botan. i Zoolog. (III. wykład.) Wycieczki botan. Dr. *Szafarkiewicz.*

Klassa IV. B. Ordynariusz: naucz. gimn. *Szulc.* — 1) Religia katol. 2 godz. Nauka o Świętych, o kościele i św sakram. Ks. *Kiełczyński.* — 2) Religia ewang. Zob. klass. III. gimn. — 3) Łacina. 6 godz. Powtórzenie zadania na klass. V. nauka o przypadk. Corn. Nep. Phoc. Timol. Ham. Att. Con. Dion. De regib. ćwicz. dom. i klass. p. *Szulc.* — 4) Niem. język. 6 godz. Grammat. o składzie części mow. i szyku. Tłumacz. z wypisów Poplińsk. Deklamacye, wykłady, ćwicz. dom. i klass. p. *Szulc.* — 5) Polski język. Jak w klass. IV. A. — 6) Francuz. język. 4 godz. Grammat. formy regularn., tłumaczenia z Szulca wypisy francuzkie, ćwiczenia domowe. p. *Szulc.* — 7) Matematyka. 4 godz. Geom. Wstęp lin. prost. figur prostokreśln., lin. równoległ., równoległob. zadania. Arytm. rach. lit. cztery dział. z jednowyraz. i kilkowyraz. Dr. *Ustymowicz.* — 8. 9) Historya powszech. i Geogr. Jak w klass. IV. A. — 10) Historya natural. Jak w klass. IV. A.

Klassa V. A. Ordynariusz: p. *Sikorski.* — 1) Religia katolic. 2 godz. O istnieniu i przymiot. Boga, o stworzeniu i zbaw., histor. bibl. star. testam. Ks. *Kiełczyński.* — 2) Religia ewang. (razem z klass. V. b. i VI. a. i b.) 2 godz. Hist. bibl. star. test., uczenie się na pamięć zdań moraln. p. *Schoenborn.* — 3) Łacina. 6 godz. Powtórz. i dopełnienie zadania na klass. VI. słowa nieregul. podług Poplińsk., tłumacz. z wypis. Poplińsk. część II., ćwicz. piśm., ćwicz. pamięć. p. *Laskowski.* — 4) Niemiec. język. 6 godz. Nauka o form. podług Schweminsk. Czytanie i opowiadan., tłumacz. z polsk., ćwicz. piśm. Deklamacye. p. *Laskowski.* — 5) Polski język. 3 godz. Gramat. początki, ćwicz. piśm., ćwicz. pamięć. podług Poplińsk. Wybór etc. część II. p. *Sikorski.* — 6) Arytmetyka. 4 godz. Podług Brettnera Arytm. ułamki dziesiętn. proporc. aż do reguły spółki. p. *Sikorski.* — 7) Hisorya powsz. i Geografia. 3 godz. Histor. narod. wschodn. podł. Poplińsk. hist. Geogr. rzut oka na geogr. 5 części ziemi i pojedyn. kraj. Europy podług geogr. Poplińskiego. p. *Sikorski.* — 8) Historya natural. 2 godz. Miner. Botan. Zoolog. (II. wykład). Wycieczki botaniczne. Dr. *Szafarkiewicz.*

Klassa V. B. Ordynariusz: Dr. *Gruszczyński.* — 1) Religia katol. Jak w klass. V. A. — 2) Religia ewang. Zob. klass. V. A. — 3) Łacina. 6 godz. Gramat. podług małéj Gram. Poplińsk. cała nauka o form., tłum. z łaciń. na polsk. i na odwrót, ćwicz piśm. Dr. *Gruszczyński.* — 4) Niem. język. 6 godz. Nauka o form. i pisownia podług Schweminsk. wypis., tłumaczono z tychże samych wypis. 44 wyjątków. Opowiadanie i naśladow., ćwicz. pamięć. p. *Palmowski.* — 5) Polski język. 3 godz. Gramat. Czytanie i wyjaśn., ćwicz. piśm., ćwicz. pamięć. p. *Berwiński.* — 5) Arytmetyka. 4 godz. Powtórzenie zadania na klass. VI. podług Arytm. Brettnera ułamki dzieś., proporc. reguła trzech, procent., łańcuch., spółk. i mięsz. Dr. *Ustymowicz.* — 7) Historya powsz. i Geografia. 3 godz. Hist. staroż. aż do hist. greck. podług hist. Poplińsk. Geograf. najważniejsze państwa Europy. Dr. *Gruszczyński.* — 8) Historya natural. 2 godz. Wstęp do Zool. i Botan., opis niektór. gat. terminolog. roślin. Dr. *Ustymowicz.*

Klassa VI. A. Ordynariusz: p. *Laskowski.* — 1) Religia katol. 2 godz. Objaśnienie wyzn. wiar. apost. Zdrowaś. Dziesięć przyk., przyk. kośc., nauka o św. sakram. Ks. *Kiełczyński.* 2) Religia ewang. Zob. klass. V. A. — 3) Łacina. 6 godz. Formy regularn. podług Gram. Poplińsk. Tłumacz. z Zadań Poplińsk. część I., ćwicz. dom. i klass., ćwicz. pamięć. p. *Laskowski.* — 4) Niem. język. 6 godz. Nauka o form. podług Schweminsk. wypis., tłumacz. łatwych wyjątków. Deklamacye, ćwicz. piśm. p. *Laskowski.* — 5) Polski język. 3 godz. Czytanie, ćwicz. piśm. Deklam.

Sikorski. — 6) Arithmetik. 4 St. Die 4 Spez. mit ganz. u. gebr. Zahl. nach Brettner's Rechenb. Beisp. über die Regeldetri. *Sikorski.* — 7) Geschichte. 1 St. Gesch. der Juden nach Dzieje star. i now. test. p. X. A. R. *Szulc.* — 8) Geographie. 2 St. Nach Popliński's Lehrb. Einleitung und polit. Geographie v. Europa. *Szulc.* — 9) Naturgeschichte. 2 St. Zool. Botan. Miner. (I. Curs.) Botan. Excursionen. Dr. *Szafarkiewicz.*

Sexta B. Ordin.: *Palmowski.* — 1) Kath. Religion. Wie in Sexta A. — 2) Ev. Religion. S. Quinta A. — 3) Latein. 5 St. Nach Popliński's kl. Grammat. die regelm. Formenl. Uebers. aus dessen Aufgaben. Theil I. p. 12—61 (Auswahl) und 61—92. Extempor. *Palmowski.* — 4) Deutsch. 6 St. Nach Schweminski's Lehrb. die regelm. Formenl. Uebers. aus dessen Lesebuch. 30 Stücke. Memorir. und Niederschreiben kleinerer Stücke. Einübung der Orthographie. *Palmowski.* — 5) Polnisch. 3 St. Formenl. und Orthogr. Lesen und Nacherzählen aus Popliński's Wybór. Theil I. Nachbild. Memorirüb. *Palmowski.* — 6) Arithmetik. 4 St. Die 4 Spec. m. ganzen ben. u. unben. Zahlen u. mit gem. Brüchen. Dr. *Ustymowicz.* — 7. 8) Geschichte und Geographie. Wie in Sexta A. — 9) Naturgeschichte. 2 St. Beschreibung einiger Producte aus der Zool. und Botanik. Dr. *Ustymowicz.*

Zeichnen. Sexta und Quinta. Die Uebungen wurden auf den Taf. vorgezeichnet; nur die reiferen Schulen erhielten Vorlegebl. Zeichner aus den andern Klass. setzten die Uebungen in 2 allgem. St. fort.

Schönschreiben. Sexta und Quinta. 2 St. Schreiben nach der Tafel.

Gesang. Sexta und Quinta. 1 St. Theor. und prakt. Anleitung. Chorgesang für die geübteren Schüler aus allen Klassen. 2 St. *Schön.*

Gymnastische Uebungen. In 47 Abth. wurden sämmtl. Klassen an 4 Tagen wöchentlich eingeübt. *Spiller.*

z Poplińsk. Wybór część I. p. *Sikorski.* — 6) Arytmetyka. 4 godz. Czter. dział. prost. z całem. liczb. i ułamk. podług książki Brettnera, przykłady reguł. trzech. p. *Laskowski.* — 7) Historya powszech. 1 godz. Histor. żydowsk. podług Dzieje star. i now. testam. przez X. A. R. p. *Szulc.* — 8) Geografia. 2 godz. Wstęp i geogr. polit. Europ. podług Geogr. Poplińsk. p. *Szulc.* — 9) Hist. naturalna. 2 godz. Zool. Botan. Mineral. (I. wykład). Botaniczn. wycieczki. Dr. *Szafarkiewicz.*

Klassa VI. B. Ordynariusz: p. *Palmowski.* — 1) Religia katol. Jak w klassie VI. A. — 2) Religia ewang. Zob. klass. V. A. — 3) Łacina. 5 godz. Formy regul. podług Poplińsk. mał. Gramat., tłumacz. z zadań Poplińsk. część I. p. 12—61. i 61—92. (z wyborem) ćwicz. piśm. p. *Palmowski.* — 5) Niem. język. 6 godz. Form. regular. podług Schweminsk. Wypis. tłumaczono z tychże 30 wyjątk., ćwicz. pamięć. ćwicz. w pisown. p. *Palmowski.* — 5) Polski język. 3 godz. Nauka o form. i pisown. Czytanie i opowiad. podł Wybór. Poplińsk. część I. naśladow. ćwicz. pamięć. p. *Palmowski.* — 6) Arytmetyka. 4 godz. Czter. dział. z ilość. oznacz. i nieoznacz. ułamk. proste. Dr. *Ustymowicz.* — 7. 8) Historya powszech. i Geografia Jak w klass. VI. A. 9) Historya natur. 2 godz. Opis niektór. przedmiot. z Zoolog i Botan. Dr. *Ustymowicz.*

Rysunki. Klass. VI. i V. 2 godz. Wzory rysują się na tablicy; bieglejsi rysują podł. wzorów litograf. Uczniowie innych klass ćwiczyli się w dwóch wspólnych godzinach.

Kaligrafia. Klassa VI. i V. 2 godz. Pisanie podług wzorów.

Śpiewy. Klassa VI. i V. 1 godz. Teor. i prakt. ćwicz., śpiew chóralny; dla bieglejszych uczniów ze wszystkich klass dwie osobne godziny. p. *Schoen.*

Ćwiczenia gimnastyczne. W 47 oddziałach odbywają wszyscy uczniowie ćwiczenia 4 razy w tygodniu. p. *Spiller.*

Aufgaben zu den schriftlichen Ausarbeitungen

in beiden Abtheilungen der Prima und Secunda.

(Zadania do wypracowań pism. w obydw. oddz. Klass. I. i II.)

OBER-PRIMA.

I. Im Lateinischen. (W języku łacińskim.)

1) Conferantur inter se Demosthenes et Cicero.
2) Qui factum sit, ut Athenis tragoedia adeo floruerit.
3) De vitiis atque virtutibus Atheniensium.
4) De illo Pliniano: homini plurima ex homine mala.
5) Quid Demosthenes Athenis vitio verterit in rebus cum Philippo gerendis, explicetur.
6) Quibus de causis Romanis nunquam contigerit, ut Germaniam in suam redigerent potestatem, exponatur.
7) De existimatione hominum parvi vel magni aestimanda disputetur.
8) Num Socrates recte fecit, quod preces amicorum, ut se ex vinculis liberaret, repudiavit?
9) Belline an pacis artibus Athenienses magis inclaruerint, inquiratur.

II. Im Deutschen. (W języku niemieckim.)

1) Wie hat man es anzufangen, um aus der Lectüre poetischer Werke ein ernstes und fruchtreiches Studium zu machen?
2) Hat der Geizige bei Horat. serm. I, 1, 61. Recht, wenn er sagt: at bona pars hominum, nil satis est, inquit, quia tanti, quantum habeas, sis?
3) Gedrängte Zusammenstellung der Mittel, durch die es den französischen Königen gelang, ihre absolute Macht zu begründen und zu befestigen. (Klass.)
4) Was sollen gute Köpfe sich zur Warnung, und mittelmässige zur Beruhigung und Ermunterung sagen?
5) Charakteristik Antonio's in Goethe's Torquato Tasso.
6) Wodurch wird die Freiheit des Dichters bei der Behandlung eines historischen Stoffes beschränkt? (Klass.)
7) Ist die Geschichte wirklich eine Lehrerin der Menschen?
8) Ueber Lessing's Verdienste um die deutsche Literatur. (Abitur.)
9) Nathan und Shylok; eine Vergleichung.
10) Rom zwei Mal Beherrscherin des Erdkreises. (Klass.)
11) Ueber den Einfluss des Gottsched-Bodmer'schen Streites auf die Entwickelung der deutschen National-Literatur. (Abitur.)

III. Im Polnischen. (W języku polskim.)

1) Co obejmuje w sobie wyraz Literatura?
2) Jaki udział miała Polska we wojnach krzyżowych?
3) O zabytkach literatury polskiéj w wiekach przedchrześciańskich.
4) Charakter epopei, w poemacie: Wojna Chocimska, Krasickiego.
5) Jan III wracający z pod Wiednia.

6) Skąd naród jaśniejący właśnie sławą oręża, chyli się częstokroć do swego upadku?
7) Mikołaj Rej, jako poëta.
8) Stan oświaty w Polsce za czasów Kopernika.
9) O wyposażeniu pamięci.
10) O dramaturgii w Zygmuntowskim wieku a w szczególności o „Odprawie Posłów“ Jana Kochanowskiego. (Wypr. abiturient.)

UNTER-PRIMA.

I. Im Lateinischen. (W języku łacińskim.)

1) Vita atque res gestae C. Marii.
2) Brevis enarratio bellorum cum Mithridate, rege Ponti, gestorum.
3) Quidnam boni et mali Athenienses Pericli debuerint, explicetur.
4) Exponatur breviter causa Milonis et quibus argumentis Cicero in ea defendenda usus sit.
5) Ex vita Aristidis, quam Plutarchus scripsit, ea proferantur, ex quibus maxime Aristidis iustitia et amor patriae elucent.
6) De moribus et ingenio Ciceronis.
7) L. Cornelii Sullae res gestae et mores.
8) Brevis enarratio bellorum Samniticorum.

II. Im Deutschen. (W języku niemieckim.)

1) Wie kann das Lesen von Lebensbeschreibungen berühmter Männer für den Jüngling wahrhaft fruchtbringend werden?
2) Das Glück der Perserkriege kein Segen für Athen. (Klass.)
3) Ist der schon gut, der immer nach seinem Gewissen handelt?
4) Wie viel zum gedeihlichen Fortschreiten in den Studien darauf ankomme, dass man vom Leben überhaupt eine höhere Ansicht gewonnen habe.
5) Ist Ruhmbegierde der rechte Antrieb zur Tugend?
6) Wie führt Lessing den Beweis, dass die alten Künstler den Tod unter einem schönern Bilde darstellten, als die neuern? (Klass.)
7) Ueber den Einfluss der Geisterwelt auf die Jungfrau von Orleans in Schiller's gleichnamiger Tragödie.
8) Warum bleiben gute Vorsätze so oft unausgeführt?
9) Aristides und der ältere Cato; eine Vergleichung nach Plutarch. (Klass.)
10) Ueber die Frauencharaktere in Lessing's Emilia Galotti.
11) Welcher Zusammenhang liesse sich wohl in die ersten 6 Oden des III. Buches von Hor. bringen? (Klass.)
12) Der Uebel grösstes ist die Schuld. (Schiller.)

III. Im Polnischen. (W języku polskim.)

1) Jana Zamojskiego wielkość.
2) Dla czego Odyssei nie można w równym rzędzie kłaść z Iliadą?
3) W jakim stósunku u człowieka wykształconego powinny być rozum a serce?
4) O przedmiocie prozy dydaktycznéj w literaturze ojczystéj.
5) Wojny tatarskie w Polsce.

6) Zalety i niedostatki tragedyi Barbara Radziwiłłówna p. Felińsk.
7) Ludwik XIV. i wpływ rządów jego na Europę.
8) Maryna Mniszchówna.
9) Sąd Libuszy.
10) Żywot kronikarza Jana Długosza.

OBER-SECUNDA.

I. Im Deutschen. (W języku niemieckim.)

1) Entwickelung der Idee in dem Gedichte von Chamisso: „Die Sonne bringt es an den Tag."
2) Welche Regeln der Kunst hat der Epiker zu beobachten? (Klass.)
3) Woher kommt es, dass grosse Männer von ihrer eigenen Nation so häufig mit Undank belohnt werden?
4) Die Decemviralverfassung Roms. (Klass.)
5) Charakteristik des Wirthes zum goldenen Löwen in Hermann und Dorothea.
6) Vergleichung zwischen dem ersten und zweiten punischen Kriege. (Klass.)
7) Welchen Einfluss übte die staatsrechtliche Gleichstellung der Patrizier und Plebejer auf die Geschicke Roms?
8) Welchen Beweis für die inneren Zustände Roms liefert die Catilinarische Verschwörung? (Klass.)
9) Charakteristik des Jugurthinischen Krieges.
10) Charakteristik Hermann's in Goethe's Hermann und Dorothea. (Klass.)
11) Charakteristik des Predigers in Goethe's Hermann und Dorothea.
12) Worin besteht die wahre Seelenstärke? (Klass)
13) Erklärung der Stelle aus Goethe's Hermann und Dorothea, Urania, Vers 101—103.
14) Wie Reineke der Fuchs sich von der Todesstrafe befreite. (Nach dem vierten Gesange des: „Reineke der Fuchs.") (Klass.)
15) Ein Sonntagmorgen auf dem Lande. Eine Schilderung.

II. Im Polnischen. (W języku polskim.)

1) Obyczajność na czem się zasadza?
2) Różnica między Maryą Malczew. a Panem Tad. Mick., co do rozległości przedmiotu.
3) Okolice Krakowa.
4) Jakie są warunki piękności w Poezyi?
5) O zaletach poematu Jan Bielecki, pod względem poëtycznym i moralnym.
6) Sprowadzenie Krzyżaków do Polski.
7) Różnica między poezyą opisową a liryczną.
8) Stan Rzymu po wojnie jugurtyńskiéj.
9) W czém proza rhetoryczna odpowiada poëzyi dramatycznéj?
10) O literaturze gminnéj, w systemie literatury narodowéj.

UNTER-SECUNDA.

I. Im Deutschen. (W języku niemieckim.)

1) Entwickelung der Idee in Chamisso's Gedichte: „Die Sonne bringt es an den Tag."
2) Ueber den Beinamen „des Grossen." (Klass.)
3) Hatte Simonides, als er nackt dem Schiffbruche entrann, recht zu sagen: Omnia mea mecum porto?

4) Das erste Decemvirat. (Klass.)
5) Cnejus Marcius, genannt Coriolanus, vor Rom.
6) Eine Reiseskizze in Briefform. (Klass.)
7) Charakteristik des ersten punischen Krieges.
8) Wie Hagen Siegfrieden erschlug. Nach dem Niebelungenliede. (Klass.)
9) Charakteristik Scipio's.
10) Charakteristik des Jugurthinischen Krieges.
11) Worin besteht die wahre Bescheidenheit? (Klass.)
12) Wie Hagen von Chriemhilden erschlagen ward. Nach dem 39. Abentheuer des Niebelungenliedes.
13) Was hat Titus Flavius Vespasianus für den römischen Staat gethan? (Klass.)
14) Charakteristik der Dorothea in Goethe's Hermann und Dorothea.
15) Der Kirchhof. Eine Schilderung.

II. Im Polnischen. (W języku polskim.)

1) Co jest warunkiem wszelkiéj poezyi.
2) Uwagi nad „Satyrem" Kochanowskiego.
3) Porównanie Bolesława Chrobrego ze Stefanem Batorym.
4) Czy w zawodzie autorskim więcéj krajowi przysłużyć się można, jak w praktycznym?
5) Czy odkrycie Ameryki słusznie uważane być może za epokę rozpoczynającą historyą nową?
6) O szkodliwych skutkach, jakie dla człowieka wyniknąć mogą z posiadania bogactw.
7) Rólnictwo jest źródłem bogactwa krajowego.
8) O skutkach próżnowania.
9) Dla czego potrzebna jest człowiekowi znajomość dziejów ojczystych?
10) Różnica między pięknem natury a pięknem sztuki.

II. Verordnungen der Behörde.

1) Vom 7. November 1849. Die Wiederanstellung des Dr. *Motty* am Königl. Marien-Gymnasium wird genehmigt.
2) Vom 30. März 1850. Der *Direktor* wird angewiesen, nachdem er selbst als Mitglied des Königl. Provinzial-Schulkollegiums den im Artikel 108 der Verfassungsurkunde vom 31. Januar c. vorgeschriebenen Eid abgeleistet haben wird, die Lehrer des Gymnasiums auf die Verfassung zu beeidigen.
3) Vom 23. April 1850. Die Beschäftigung des Geistlichen *Kielczyński* am Königl. Marien-Gymnasium wird genehmigt.
4) Vom 1. Mai 1850. Es wird denjenigen katholischen Geistlichen, welche gleichzeitig ein Staats-Amt bekleiden, gestattet, bei der Vereidigung auf die Verfassung zu Protokolle eine Verwahrung ihrer kirchlichen Stellung und Rechte zu geben, doch soll ihnen dabei eröffnet werden, dass die Staatsregierung diesen Erklärungen auf ihre Pflichten als Staatsbeamte und gegenüber dem Staate keinen Einfluss zuerkenne, vielmehr lediglich die bestehenden Staatsgesetze für massgebend erachte und etwanige Zuwiderhandlungen gegen die Verfassung ohne Rücksicht auf die abgegebene Erklärung beurtheilen werde.
5) Vom 3. Mai 1850. Mittheilung des Ministerial-Rescripts vom 19. April c., welches den Lehrern verbietet, an solchen Vereinen Theil zu nehmen, welche einer feindseligen Parteinahme gegen die Staatsregierung überführt oder verdächtig sind.
6) Vom 16. Juni 1850. Auf Grund eines Ministerial-Reskripts vom 6. Juni c. sollen die katholischen Religionslehrer an den Gymnasien der Provinz Posen zu 16 wöchentlichen Unterrichtsstunden verpflichtet sein, im Falle dieser Unterricht auch die obern Klassen umfasst.
7) Vom 18. Juni 1850. Mittheilung einer amtlichen Bekanntmachung des Inhaltes, dass wegen Ueberfüllung der bereits doppelten Klassen zu Michaeli auswärtige Schüler auf das Marien-Gymnasium nicht aufgenommen werden könnten.
8) Vom 5. August 1850. Mittheilung des Ministerial-Reskripts vom 12. Juli c., welches anordnet, dass in Zukunft im Diensteide vor der Bekräftigungsformel die Worte: „auch die Verfassung gewissenhaft beobachten will" einzuschalten seien.
9) Vom 8. August 1850. Mittheilung des Ministerial-Reskripts vom 20. Juli c., welches die Anstellung eines Inspektors zu der speziellen Leitung der drei untern Klassen so wie die Einrichtung eines Klassenzimmers für die Realsekunda genehmigt.

III. Chronik des Gymnasiums.

Den 11. October 1849 wurde nach vorangegangenem feierlichen Gottesdienste das Schuljahr eröffnet.

Der Geburtstag Sr. Majestät des Königs wurde durch einen Schulaktus, bei welchem der ordentl. Gymnasiallehrer Dr. *Rymarkiewicz* die Festrede hielt, gefeiert.

Den 1. November wurde Dr. *Motty* dem Marien-Gymnasium, auf welchem er schon früher von Michaeli 1843 bis zum 1. April 1846 unterrichtet hatte, von Neuem zugewiesen.

Auch in diesem Jahre (cf. die Programme von 1847 und 1848) erlitt der regelmässige Fortgang des Unterrichts eine bedeutende Störung dadurch, dass in den letzten sechs Wochen vor Ostern

II. Rozporządzenia wyższéj władzy.

1) Z dnia 7. Listopada 1849. Przyjęto powtórne umieszczenie Dr. *Mottego* przy królewskiem Gimnazyum Maryi M.

2) Z dnia 30. Marca 1850. Nakazano *Dyrektorowi*, aby, złożywszy sam jako członek król. rady szkólnéj prowincyalnéj przysięgę naznaczoną artykułem 108. ustawy konstytucyjnéj z dnia 31. Stycznia t. r. odebrał od nauczycieli gimnazyalnych przysięgę na konstytucyą.

3) Z dnia 23. Kwietnia 1850. Przyjęto umieszczenie Ks. *Kiełczyńskiego* przy król. Gimnazyum Maryi M.

4) Z dnia 1. Maja 1850. Pozwala się tym duchownym katolickim, którzy równocześnie piastują urząd publiczny, aby, przysięgając na konstytucyą, podali do protokułu zastrzeżenie tyczące się ich stanowiska i praw kościelnych; jednakże ma im się przy téj sposobności oświadczyć, iż rząd nie przyznaje tym zastrzeżeniom żadnego wpływu na obowiązki ich jako urzędników w obec państwa, że owszem, li tylko istniejące prawa publiczne mając za ważne, sądzić będzie wszelkie przestępstwa przeciw konstytucyi bez względu na uczynione zastrzeżenia.

5) Z dnia 3. Maja 1850. Udzielenie rozporządzenia ministeryalnego z dn. 19. Kwietnia t. r. zakazującego nauczycielom mieć udział w takich stowarzyszeniach, które albo są przekonane, albo w podejrzeniu, iż w nieprzyjaznym rządowi postępują kierunku.

6) Z dnia 16. Czerwca 1850. Na mocy rozporządzenia ministeryalnego z 6. Czerwca t. r. mają nauczyciele religii katolickiéj przy Gimnazyach być obowiązani do dawania 16 godzin na tydzień, w razie jeźli owa nauka rozciąga się także na klassy wyższe.

7) Z dnia 18. Czerwca 1850. Udzielenie ogłoszenia urzędowego téj treści, że ponieważ podwójna liczba klass Gimnaz. Maryi M. już jest przepełnioną, przeto na St. Michał zamiejscowi uczniowie do tegoż Gimnaz. przyjętymi być nie mogą.

8) Z dnia 5. Sierpnia 1850. Udzielenie rozporządzenia ministeryalnego z dn. 12. Lipca t. r. nakazującego, aby na przyszłość do przysiegi służbowéj przed formułą potwierdzającą dodano te słowa: również konstytucyą sumiennie chcę zachować.

9) Z dnia 8. Sierpnia 1850. Udzielenie ministeryalnego rozporządzenia z dn. 20. Lipca t. r. zatwierdzającego utworzenie inspektoratu dla szczegółowego dozorowania klass niższych, jako też urządzenie stósownego pokoju dla klassy II. realnéj.

III. Kronika Gimnazyum.

Dnia 11. Października 1849. rozpoczął się rok szkólny po odbytem uroczystém nabożeństwie.

Urodziny J. K. Mości obchodzono uroczystością szkólną, na któréj miał mowę naucz. gimn. Dr. *Rymarkiewicz*.

Dnia 1. Listopada przeznaczonym znowu został do Gimnaz. Maryi M. Dr. *M. Motty*, który już dawniéj od St. Michała 1843. aż do 1. Kwietnia 1846. w tymże zakładzie nauczał.

W tym roku doznał także (zobacz programy z roku 1846. i 1848.) regularny bieg naukowy znacznéj przeszkody przez to, iż w ostatnich 6 tygodniach przed Wielką Nocą tylko 3 lekcye co-

in jeder Klasse nur 3 Stunden täglich hat unterrichtet werden können, weil 6 Klassenzimmer den in Folge der Ueberschwemmung obdachslos gewordenen Armen haben eingeräumt werden müssen.

Zu Ostern schied aus dem Lehrerkollegium zu unserem Bedauern ein tüchtiger Mitarbeiter, der ordentl. Gymnaliallehrer Dr. *Malecki*, indem er einem ehrenvollen Rufe als Professor der Philologie an die Universität Krakau folgte. Er hat an unserer Anstalt über 5 Jahre gewirkt. Durch wissenschaftlichen Sinn, erfolgreiches Wirken und durch seine ausgezeichnete Freundlichkeit im kollegialischen Umgange hat er sich sowohl im Kreise der Lehrer als der Schüler ein bleibendes Andenken gegründet.

Zu Ostern wurde der Geistliche *Kielczyński* dem Marien-Gymnasium in Folge der Parallelklassen als zweiter Religionslehrer intermistisch zugewiesen.

Der Oberlehrer *Schweminski* war für den Monat Juni beurlaubt, um zur Wiederherstellung seiner Gesundheit das Bad Ems zu besuchen. Es vertraten ihn der *Direktor* und die Herren *Czarnecki*, Dr. *Rymarkiewicz*, Dr. *Motty*.

Der *Direktor* hatte zur Wiederherstellung seiner durch übermässige Amtsanstrengungen geschwächten Gesundheit einen dreimonatlichen Urlaub, nämlich für den Ferienmonat Juli und die Monate August und September. Da aber schon eine Erholung von 7 Wochen, von denen er 4 Wochen im Bade zu Landeck zubrachte, ihm die nöthige Stärkung verschafft hatte, so übernahm er bereits den 22. August sein Amt. Es vertraten ihn in den Unterrichtsstunden die Herren *Spiller*, *Czarnecki* und Dr. *Rymarkiewicz* und in der Verwaltung der Direktorats-Geschäfte der Herr Professor *Wannowski*.

Auch kürzere Krankheiten einzelner Lehrer kamen leider öfter vor.

Durch den Tod verlor die Anstalt in diesem Schuljahre drei Schüler: Den Tertianer Michael Goderski, den Sextaner Alexander Bogucki und den Tertianer Ernst Nittert, welcher letztere beim Baden ertrank.

IV. Statistik des Gymnasiums.

a) Lehrerpersonale. Das Lehrerkollegium bestand in diesem Jahre:
aus dem Direktor: Regierungs- und Schulrath Prof. Dr. *Brettner*;
aus fünf Oberlehrern: Prof. *Wannowski*, *Spiller*, *Poplinski*)*, *Czarnecki* und *Schweminski*;
aus dem katholischen Religionslehrer: Regens *Wojciechowski*;
aus sechs ordentlichen Lehrern: *Figurski*, Dr. *Rymarkiewicz*, Dr. *Steiner*, Dr. *Malecki**)*, *Szulc* und Dr. *Szafarkiewicz*;
aus dem evangelischen Religionslehrer: Prediger Rektor *Schönborn*;
aus dem Zeichen-, Schreib- und Gesanglehrer *Schön*.

Ausserdem waren in der Anstalt intermistisch beschäftigt die Gymnasiallehrer Dr. *Gruszczynski*, Dr. *Motty*, Dr. *Sikorski*, Dr. *Ustymowicz*, *Stanislaus Węclewski*, *Laskowski*, der Geistliche *Kielczynski* als Religionslehrer, der Kandidat des höhern Schulamts *Theophil Berwiński* und der Lehrer *Palmowski*. In der Septima ertheilte den grösseren Theil des Unterrichts der Lehrer *Wegner*.

b) Die Anstalt hatte am Schlusse des vorigen Schuljahres, ausser 33 Septimanern, 526 Schü-

---

*) Er war das ganze Schuljahr hindurch wegen Krankheit beurlaubt.
**) Er hat zu Ostern d. J. die Anstalt verlassen.

dziennie w każdéj klassie udzielać można było, ponieważ sześć sal w gimnazyalnym budynku musiano oddać na mieszkanie dla ubóztwa, które w skutek powodzi było bez przytułku.

Na Wielkanoc wystąpił z żalem naszym z grona nauczycielskiego zdatny współpracownik, naucz. gimn. Dr. *Małecki*, otrzymawszy zaszczytne powołanie na professurę filologii przy uniwersytecie krakowskim. Pracował on przy zakładzie naszym więcéj niż 5 lat. Przez swoje zamiłowanie w naukach, skuteczne działanie, jako też przez odznaczającą się przyjacielskość w kollegialném pożyciu, zasłużył sobie na trwałą pamięć u nauczycieli i uczniów.

Na Wielkanoc powołanym został do Gimn. Maryi M. Ks. *Kiełczyński*, jako tymczasowy drugi nauczyciel religii w klassach podzielonych.

Nauczyciel wyższy *Schweminski* otrzymał urlop na miesiąc Czerwiec celem leczenia się u wód w Ems. Zastępowali go *Dyrektor* i pp. *Czarnecki*, Dr. *Rymarkiewicz*, Dr. *Motty*.

Dla poratowania zdrowia osłabionego przez nadzwyczaj uciążliwą pracę otrzymał *Dyrektor* trzymiesięczne uwolnienie od służby, na miesiąc Lipiec, (w którym były wakacye), daléj na Sierpień i Wrzesień. Ponieważ jednak wypoczynek siedmiotygodniowy i w tym przeciągu czasu czterotygodniowy pobyt w Landeck wrócił mu potrzebne siły, przeto już dnia 22. Sierpnia wszedł znów w urzędowanie swoje. Zastępowali go w lekcyach pp. *Spiller*, *Czarnecki* i Dr. *Rymarkiewicz*, w zawiadywaniu zaś sprawami dyrektorskiemi p. prof. *Wannowski*.

Również zdarzały się nieszczęściem częste przypadki choroby między nauczycielami.

Przez śmierć utraciło w ciągu tego roku Gimnazyum trzech uczniów: ucznia klassy III. Michała Goderskiego, ucznia klassy VI. Aleksandra Boguskiego i ucznia klassy III. Ernesta Nietterta, który kąpiąc się w Warcie utonął.

IV. Statystyka Gimnazyum.

a) Nauczyciele. Grono nauczycieli składało się w tym roku:

z Dyrektora, radzcy regencyjnego i szkólnego prof. Dr. *Brettner;*

z pięciu nauczycieli wyższych: prof. *Wannowskiego*, *Spillera*, *Poplińskiego**), *Czarneckiego* i *Schweminskiego;*

z nauczycieli religii katol.: Ks. regensa *Wojciechowskiego;*

z sześciu etatowych nauczycieli: *Figurskiego*, Dr. *Rymarkiewicza*, Dr. *Steinera*, Dr. *Małeckiego***), *Szulca* i Dr. *Szafarkiewicza;*

z nauczyciela religii ewangel.: Ks. rektora *Schönborn;*

z nauczyciela śpiewu, rysunków i kaligrafii: *Schöna.*

Oprócz tego intermistycznie zatrudnieni byli przy zakładzie nauczyciele gimnazyalni: Dr. *Gruszczyński*, Dr. *Motty*, Dr. *Sikorski*, Dr. *Ustymowicz*, *Stanisław Węclewski*, *Laskowski*, Ks. *Kiełczyński* jako naucz. religii, kandydat wyż. stanu naucz. *Teofil Berwiński* i naucz. *Palmowski.* W klassie VII. większą część godzin dawał naucz. *Wegner.*

b) Uczniowie. Gimnazyum miało przy końcu przeszłego roku szkólnego, oprócz 33 sep-

---

*) Przez cały rok czkólny uwolniony był od obowiązków z przyczyny choroby.

**) Opuścił na Wielkanoc t. r. szkołę. Zob. III.

ler, im Wintersemester dieses Schuljahres dagegen, ausser 26 Septimanern, 640 und im Sommersemester, ausser 27 Septimanern, 635 Schüler, welche letztere vertheilt waren. In:

I, a. u. b.	II, a. u. b.	G. III.	R. III	IV, a. u. b.	V, a. u. b.	VI, a. u. b.
54	108	80	41	108	119	125 = 635.
					dazu in .... VII.	27.
						662.

c) Abiturienten. Bei der unter dem Vorsitze des *Direktors* als Königlichen Prüfungs-Kommissarius abgehaltenen zwei Abiturienten-Prüfungen erhielten das Zeugniss der Reife folgende Primaner:

α) am Schlusse des Wintersemesters:

Johann Adolph Wendland, aus Bnin gebürtig, evangelisch, 21 Jahr alt, $3\frac{1}{2}$ Jahre auf dem Marien-Gymnasium, $1\frac{1}{2}$ Jahre in Prima; er wollte in Königsberg Mathematik und Naturwissenschaften studiren;

β) jetzt am Schlusse des Sommersemesters nach 2jährigem Aufenthalte in der Prima:

1)	Franz Andrzejewski aus Pleschen, katholisch,	22 Jahr alt,		8	Jahr auf dem Gymnasium,
2)	Casimir Bórakowski aus Zawidowice, kathol.,	20	dito	6	dito
3)	Valentin Gimzicki aus Czempin, kathol.,......	21	dito	7	dito
4)	Thomas Hertmanowski aus Kosten, kathol.,..	$20\frac{3}{4}$	dito	$7\frac{3}{4}$	dito
5)	Max. Jagielski aus Gnesen, kathol.,...........	21	dito	$8\frac{1}{2}$	dito
6)	Jos. Jerzykowski aus Posen, kathol.,.........	$18\frac{1}{2}$	dito	9	dito
7)	Eduard Kempfer aus Posen, kathol.,..........	28	dito	$3\frac{1}{2}$	dito
8)	Lorenz Ławniczak aus Pakszyn, kathol.,.....	20	dito	8	dito
9)	Władislaus Neryng aus Klecko, kathol.,.......	$19\frac{3}{4}$	dito	8	dito
10)	Stanislaus Okoniewski aus Grylewo, kathol.,.	18	dito	7	dito
11)	Joseph Preibisch aus Rawicz, kathol.,.........	20	dito	6	dito
12)	Ignaz Reyzner aus Posen, kathol.,............	21	dito	11	dito
13)	Jos. Rymarkiewicz aus Fraustadt, kathol.,....	22	dito		dito
14)	Hilary Rzepnicki aus Schneidemühl, kathol.,.	$21\frac{1}{2}$	dito	6	dito
15)	Stanislaus Szenic aus Bieczyny, kathol.,......	$19\frac{1}{2}$	dito	6	dito
16)	Otto Warmiński aus Benschen, kathol.,.......	21	dito	8	dito
17)	Jos. Węclewski aus Posen, kathol.,...........	17	dito	9	dito
18)	Wladisl. Wierzbinski aus Sciborze, kathol.,..	21	dito	9	dito

Von diesen 18 Abiturienten wollen sich

der Theologie widmen 7, nämlich: Gimzicki, Hertmanowski, Kempfer, Ławniczak, Preibisch, Szenic und Warmiński;

der Theologie und Philologie 1, nämlich: Neryng.

der Jurisprudenz 6, nämlich: Bórakowski, Jagielski, Jerzykowski, Rymarkiewicz, Węclewski und Wierzbinski;

der Mathematik und der Naturwissenshaften 4, nämlich: Andrzejewski, Okoniewski, Reyzner und Rzepnicki.

Von den übrigen 12 Oberprimanern sind 3 freiwillig und 1 gezwungen von der Prüfung zurückgetreten, und 8 haben die Prüfung nicht bestanden.

d) Sammlungen. I. 1) Die Gymnasial-Bibliothek wurde ausser den Fortsetzungen von Ersch und Grubers Encyclopädie, Poggendorf's Annalen u. s. w. durch folgende Werke erwei-

tymanerów, 526 uczniów, w zimowém zaś półroczu tego roku, oprócz 26 septymanerów, 640, a w półroczu letniem, oprócz 27 septymanerów, 635 uczniów, którzy w następujący sposób byli rozdzieleni:

W Klassie I. a. i b.	II. a. i b.	III. gimn.	III. real.	IV. a. i b.	V. a. i b.	VI. a. i b.	
54	108	80	41	108	119	125	= 635
			do tego jeszcze w klassie VII.				27
							662

c) Abiturienci. W skutek dwóch egzaminów dojrzałości, które się odbyły pod przewodnictwem *Dyrektora*, jako królewsk. komisarza egzaminacyjnego, otrzymali świadectwo dojrzałości następujący uczniowie klassy I.:

α) Przy końcu półrocza zimowego:

Jan Adolf Wendland z Bnina rodem, wyznania ewangel., mający lat 21, był $3\frac{1}{2}$ lat w król. Gimnazyum Maryi M., 2 lata w klassie I.; chciał słuchać w Królewcu Matematyki i nauk przyrodzonych.

β) Teraz, przy końcu półrocza letniego, po dwuletnim pobycie w klassie I.:

		wyzn.		ma lat		był	lat w tutejsz. Gimn.
1)	Franciszek Andrzejewski z Pleszewa,	wyzn.	katol.	ma lat 22	był	8	lat w tutejsz. Gimn.
2)	Kazimierz Bórakowski z Zawidowic, ..	dito	dito	20	„	6	dito
3)	Walenty Gimzicki z Czempinia, ...	dito	dito	21	„	7	dito
4)	Tomasz Hertmanowski z Kościana, ...	dito	dito	$20\frac{3}{4}$	„	$7\frac{3}{4}$	dito
5)	Maksym. Jagielski z Gniezna, ...	dito	dito	21	„	$8\frac{1}{2}$	dito
6)	Józef Jerzykowski z Poznania, ...	dito	dito	$18\frac{1}{2}$	„	9	dito
7)	Edward Kempfer z Poznania, ...	dito	dito	28	„	$3\frac{1}{2}$	dito
8)	Wawrzyn Ławniczak z Pakszyna, ...	dito	dito	20	„	8	dito
9)	Władysław Nering z Kłecka, ...	dito	dito	$19\frac{3}{4}$	„	8	dito
10)	Stanisław Okoniewski z Grylewa, ...	dito	dito	18	„	7	dito
11)	Józef Preibisch z Rawicza, ...	dito	dito	20	„	6	dito
12)	Ignacy Reyzner z Poznania, ...	dito	dito	21	„	11	dito
13)	Józef Rymarkiewicz z Wschowy, ...	dito	dito	22	„		dito
14)	Hilary Rzepnicki z Piły, ...	dito	dito	$21\frac{1}{2}$	„	6	dito
15)	Stanisław Szenic z Bieczyn, ...	dito	dito	$19\frac{1}{2}$	„	6	dito
16)	Otton Warmiński z Zbąszynia, ...	dito	dito	21	„	8	dito
17)	Józef Węclewski z Poznania, ...	dito	dito	17	„	9	dito
28)	Władysław Wierzbiński, ...	dito	dito	21	„	9	dito

Z tych 18 abiturientów chce się poświęcić:

Teologii 7, mianowicie: Gimzicki, Hertmanowski, Kempfer, Ławniczak, Preibisch, Szenic i Warmiński;

Teologii i Filologii 1, mianowicie: Neryng;

Prawnictwu 6, mianowicie: Bórakowski, Jagielski, Jerzykowski, Rymarkiewicz, Węclewski i Wierzbiński;

Matematyce i naukom przyrodz. 4, mianowicie: Andrzejewski, Okoniewski, Reyzner i Rzepnicki.

Z pozostałych 12 uczniów klassy I. wyższéj 3 dobrowolnie od egzaminu odstąpiło, 1 przymusowo, 8 zaś egzaminu złożyć nie mogło.

d) Zbiory. I. 1) Biblioteka gimnazyalna pomnożyła się, pomijając dalszy ciąg Ency-

tert: Łukaszewicz: Obraz Historyczno-statystyczny miasta Poznania; Mickiewicza dzieła (durch Tausch); Gervinus: Shakespeare; Humboldt's Ansichten der Natur; Cornelius: Naturlehre; O. Müller's Archäologie der Kunst, 2te Aufl.; Treitschke: naturhistorischer Bildersaal des Thierreichs; Petermann: Deutschlands Flora; Grimm: Geschichte der deutschen Sprache u. s. w.

An Geschenken, für welche wir den verbindlichsten Dank abstatten, erhielt die Anstalt:

Vom hohen Ministerium:

Lange: Die neue Zeit und der Geschichtsunterricht.
Encyclopäd. Wörterbuch der medic. Wiss. Bd. 37.
M. Haupt: Zeitschrift für deutsh. Alterthum. Bd. 8. 1.
Merleker: Annalen des Friedrichs-Collegiums.

Von der Buchhandlung von F. Hirt in Breslau:

Fr. Passow's Leben und Briefe von L. Wachler.
Leibnitz, eine Biographie von Guhrauer.
Ambrosch: Studien auf dem Gebiete des röm. Bodens.
Wimmer: Beiträge zur schlesischen Flora.
Förster's Homilien, 2 Theile in 1 Bde.
Förster's Zeitpredigten, 2 Theile in 1 Bde.
Förster's Sonntagspredigten.
Förster's Lieder.
Elpelt's Krankenbuch.
Des hl. Vincenz von Lerin Leben.
Baltzer: Unterschied zwischen dem Katholicismus und dem Protestantismus.
Katolicki Kancyonał.

Von der Redaction des Przegląd poznański:

Przegląd poznański: poszyt IX—X. roku 1849 u. posz. I—V. r. 1850.

2) Auch die Schüler-Bibliothek wurde angemessen vermehrt, unter andern durch Thekla von Gumpert's Erzählungen, 10 Theile, welche die Buchhandlung von F. Hirt in Breslau derselben schenkte.

3) Das physikalische und chemische Kabinet wurde durch folgende aus den Mitteln der Anstalt erkaufte Instrumente vermehrt: Reagentienkasten mit 48 gefüllten Flaschen, Platintiegel, Aeolipila, Aräometer nach Nicholson, ein Kompressions-Feuerzeug und durch mehrere andere kleine Geräthschaften.

e) Unterstützungen. 1) Vom Schulgelde war etwa der fünfte Theil der Schüler zum Theil ganz, zum Theil zur Hälfte befreit.

2) In dem mit dem Marien-Gymnasium verbundenen Alumnate haben 60 Schüler aus den drei obern Klassen, welche sich der Theologie zu widmen beabsichtigen, freie Aufnahme gefunden.

3) In dem v. Łubranskischen Konvikt fanden 11 Schüler, und in dem v. Szółdrskischen eine gleiche Anzahl freien Unterhalt.

4) Nach einer schriftlichen Mittheilung Sr. Hochwürden des Kanonikus Herrn Brzeziński hat die Gesellschaft zur Unterstützung der studirenden Jugend am Marien-Gymnasium allein 65 Schüler in dem Zeitraume vom 1. Juli 1849 bis 1. Juli 1850 unterstützt, indem sie für deren Wohnung, Beköstigung, Beheizung und Beleuchtung 2449 Thlr. 10 Sgr., für mancherlei Einrichtungen 65 Thlr. 14 Sgr. 3 Pf., für Bücher und Schreibmaterialien 203 Thlr. 6 Sgr 8 Pf. und an Schulgeld 361 Shlr. 7 Sgr. 6 Pf. — zusammen also 3079 Thlr. 8 Sgr. 5 Pf. zahlte.

klopedyi Erscha i Grubera, Roczników Poggendorfa, etc., przez następujące dzieła: Łukaszewicza Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania, Mickiewicza Dzieła (przez zamianę); Gerwinusa Shakespeare; Humboldta Widoki natury; Corneliusa Nauka o przyrodzeniu; O. Müllera Archeologia sztuki, wyd. 2gie; Treitschke Zbiór obrazów z królestwa zwierzęcego; Petermanna Flora Niemiec; Grimma Historya języka niemieckiego etc.

W upominku, za co szczerze składamy dzięki, odebrał zakład:

Od wysokiego Ministerstwa:

Czas nowożytny i nauka historyi;
Słownik encyklopedyczyny wiadomości medycznych, tom 37;
M. Haupta Czasopis starożytności niemieckich, tom 8. 1.;
Merlekera Roczniki kollegium frydrychowskiego.

Od księgarni F. Hirta w Wrocławiu:

Życie i listy Fr. Passowa przez Wachlera;
Leibnitza życiopis przez Guhrauera;
Ambroscha Badania na polu rzymskiem;
Wiennera Dodatki do Flory szlązkiéj;
Förstera Homilie, 2 tomy;
Förstera Kazania przygodne, 2 tomy;
Förstera Kazania niedzielne;
Förstera pieśni;
Elpelta Księga chorych;
Życie Św. Wincentego;
Baltzera Różnica między katolicyzmem a protestantyzmem;
Katolicki kancyonał.

Od Redakcyi Przeglądu poznańskiego:

Przegląd poznański, poszyt IX—XII. roku 1849. i poszyt I—V.

2) Również biblioteka uczniów powiększoną została stósownie, między innemi przez Powieści Tekli Gumpert, 10 tom., które podarowała jéj księgarnia Hirta w Wrocławiu.

3) Gabinet fizykalny i chemiczny pomnożony został zakupieniem, z dochodów gimnazyalnych, następujących instrumentów: skrzynki reagencyów z 48 napełnionemi szkłami; tygielka platynowego, Eolipili, Areometru Nicholsona, Krzesiwa ściskowego i innych pomniejszych narzędzi.

e) Zapomóżki. 1) Od opłaty szkólnéj była w ogple piąta część uczniów wolną, już to całkiem, już to na połowę.

2) W alumnacie połączonym z Gimnazyum Maryi M. znalazło wolne pomieszczenie 60 uczniów z trzech klass wyższych, którzy zamierżają poświęcić się Teologii.

2) W konwikcie Lubrańskich mieściło się 11 uczniów i równa liczba w konwikcie Szołdrskich.

4) Wedle piśmiennego oświadczenia Ks. kanonika Brzezińskiego utrzymywało Towarzystwo Naukowéj Pomocy w Gimnazyum Maryi M. w ogóle 65 uczniów. których utrzymanie kosztowało od 1. Lipca 1849. aż do końca Czerwca 1850. za stół, stancyą, opał i światło 2,449 tal. 10 srgr. Za oporządzenie 65 tal. 14 srgr. 4 f. Za książki i materiały piśmienne 203 tal. 6 srgr. 8 fen. Za opłatę szkólną 361 tal. 7 srgr. 6 fen., razem 3,079 tal. 8 srgr. 5 fen.

V. Ordnung der Prüfung.

Da die Gesammtzahl der Schüler auf dem Prüfungssaale den nöthigen Raum nicht findet, ausserdem aber bauliche Rücksichten zu nehmen sind; so werden die drei untern Klassen schon den 30. d. M. entlassen, so dass zu der Schlussfeierlichkeit den 2. Oktober nur die drei obern Klassen erscheinen werden.

Montag den 30. September.

Von 8—10 Uhr. Die beiden Sexten.

VI. A. und B. Religion. *Kiełczyński.*

VI. A. Latein. *Laskowski.*
VI. A. Geographie. Dr. *Gruszczyński.*

VI. B. Latein. *Palmowski.*
VI. B. Rechnen. Dr. *Ustymowicz.*

Hierauf Vorträge der Sextaner:

Mielęcki, Ludwig: Jałmużna przez Odyńca.
Zaleski, Wladislaus: Der arme Bettler.
Motzek, Nemesius: Nowy Rok.
Goślinowski, Joseph: Der wohlthätige Knabe.

Von 10—12 Uhr. Die beiden Quinten.

V. A. Latein. *Laskowski.*
V. A. Rechnen. Dr. *Sikorski.*

V. B. Latein. Dr. *Gruszczyński.*
V. B. Deutsch. *Palmowski.*

Hierauf Vorträge der Quintaner:

Moraczewski, Mathias: Brzoza Gryzińska przez Morawskiego.
Koczorowski, Władysław: Der blinde König, von Uhland.
Leszczyński, Alexander: Grosz wdowi.
Lutomski, Boleslaus: Der gute Reiche.

Von 2—4 Uhr. Die beiden Quarten.

IV. A. u. B. Religion. *Wojciechowski* und *Kiełczyński.*

IV. A. Latein. *Figurski.*
IV. A. Geschichte. *Berwiński.*

IV. B. Französisch. *Szulc.*
IV. B. Mathematik. Dr. *Ustymowicz.*

Hierauf Vorträge der Quartaner:

Krzyżanowski, Wrócisław: Ballada, jakich wiele przez Jasińskiego.
Poniński, Joseph: Der rechte Barbier, von Chamisso.
Ławicki, Marcelli: Policzek przez Jaśkowskiego.
Szulc, Johann: Die Kuh, Ballade von Bürger.

Nach den Vorträgen wird der Direktor die Promotion in den drei untern Klassen bekannt machen und die Prämien austheilen, worauf sich die betreffenden Schüler in ihre Lehrzimmer begeben werden, um von den Herren Ordinarien die Zeugnisse in Empfang zu nehmen.

Dienstag den 1. Oktober.

Von 8—11 Uhr. Die Gymnasial-Tertia und die Real-Tertia.

G. III. u. R. III. Religion. *Wojciechowski.*

V. Porządek popisu.

Ponieważ wszyscy uczniowie pomieścić się nie mogą na sali popisowéj i ponieważ prócz tego względy bezpieczeństwa na przepełnienie nie zezwalają, przeto 3 klassy niższe rozpuszczone już zostaną 30. t. m., tak, iż na uroczystość zakończenia szkół dnia 2. Października tylko trzy wyższe klassy się stawią.

W Poniedziałek dn. 30. Września.

Od godz. 8—10. Obiedwie klassy VI.

Klassa VI. A. i B. Religia. Ks. *Kiełczyński.*

Klass. VI. A. Łacina. p. *Laskowski.*
dito Geografia. Dr. *Gruszczyński.*

Klass. VI. B. Łacina. p. *Palmowski.*
dito Rachunki. Dr. *Ustymowicz.*

Poczem deklamować będą uczniowie klassy VI.:
Mielęcki Ludwik: Jałmużna legenda Odyńca.
Zaleski Władysław: Der arme Bettler.
Motzek Nemezy: Nowy rok.
Goślinowski Józef: Der wohlthätige Knabe.

Od godz. 10—12. Obiedwie klassy V.

Klass. V. A. Łacina. p. *Laskowski.*
dito Rachunki. Dr. *Sikorski.*

Klass. V. B. Łacina. Dr. *Gruszczyński.*
dito Niemieckie. p. *Palmowski.*

Poczem deklamować będą uczniowie klassy V.:
Moraczewski Maciej: Brzoza Gryżyńska p. Morawskiego.
Koczorowski Władysław: Der blinde König, Uhlanda.
Leszczyński Aleksander: Grosz wdowi.
Lutomski Bolesław: Der gute Reiche.

Od godz. 2—4. Obiedwie klassy IV.

Klassa IV. A. i B. Religia. Ks. regens *Wojciechowski* i Ks. *Kiełczyński.*

Klass. IV. A. Łacina. p. *Figurski.*
dito Historya. p. *Berwiński.*

Klass. IV. B. Francuz. język. p. *Szulc.*
dito Matematyka. Dr. *Ustymowicz.*

Poczem deklamować będą uczniowie klassy IV.:
Krzyżanowski Wrócisław: Ballada jakich wiele, Jaśkowskiego.
Poninski Józef: Der rechte Barbier, Chamissa.
Ławicki Marcelli: Policzek, Jaśkowskiego.
Szulc Jan: Die Kuh, ballada Bürgera.

Po skończonych deklamacyach ogłosi Dyrektor promocye w trzech klassach niższych, rozdzieli nagrody, poczem udadzą się uczniowie do swoich klass, gdzie od pp. Ordynariuszów świadectwa swoje ćwierćroczne odbierą.

We Wtorek dn. 1. Października.

Od godz. 8—11. Klassa III. gimnazyalna i klassa III. realna.

Klassa III. gimn. i III. realn. Religia. Ks. regens *Wojciechowski.*

G. III. Latein. Dr. *Motty.*
G. III. Griechisch. *Węclewski.*
G. III. Deutsch. *Figurski.*

R. III. Physik. Dr. *Szafarkiewicz.*
R. III. Französisch. Dr. *Motty.*
R. III. Mathematik. Dr. *Szafarkiewicz.*

Hierauf Vorträge der Gymnasial-Tertianer:

Gregor und Swiątkowski: Ein Dialog aus Wallensteins Tod.

und der Real-Tertianer:

Miszewski, Stanisław: „Co mi tam, czyli poranek starego myśliwca" przez Bohdana Zaleskiego.

Jaraczewski, Mścisław: „Les Catacombes de Rome" par J. Delille.

Von 11—12 Uhr. Die Untersecunda.

Latein. Dr. *Gruszczyński.* — Physik. *Spiller.* — Geschichte. *Czarnecki.*

Hierauf Vortrag des Unter-Secundaners Köhler, Johann: Charakteristik Rüdigers im Niebelungenliede. (Eigene Arbeit.)

Von 2—3½ Uhr. Die Obersecunda.

Religion. *Wojciechowski.* — Latein. Dr. *Steiner.* — Griechisch. Dr. *Gruszczyński.* — Mathematik. *Spiller.* — Französisch. Dr. *Rymarkiewicz.*

Hierauf Vortrag des Ober-Secundaners Wache, Franz: Athalie's Traum von Racine.

Von 3½—5 Uhr. Die Unterprima.

Mathematik. *Direktor.* — Deutsche Lit. *Schwemiński.* — Latein. *Wannowski.* — Geschichte. *Czarnecki.*

Die Abiturienten, welche die Oberprima bilden, erscheinen blos zur Schlussfeierlichkeit behufs Empfang der Abgangszeugnisse.

Mittwoch den 2. Oktober

beginnt um 9 Uhr Vormittag die Schlussfeierlichkeit, welche in folgender Ordnung stattfinden wird.

1) Gesang.

2) Lateinische Rede des Abiturienten Węclewski, Joseph: De vita, quae juvenes in scholis conjungere debet.

3) Deutsche Rede des Abiturienten Neryng: Am Horizont der Sittlichkeit erglänzt der Stern der Freiheit.

4) Polnische Rede des Abiturienten Rymarkiewicz, Joseph: O Szymonie Szymonowiczu, sielankopisarzu zygmuntowskim. Er nimmt zugleich Abschied, worauf

5) Der Primaner Bukowiecki, Leon, in derselben Sprache antwortet.

6) Gesang.

7) Vertheilung der Prämien und Bekanntmachung der Promotion in den drei obern Klassen, so wie Entlassung der Abiturienten durch den Direktor.

8) Gesang.

Nach der Feierlichkeit werden den Schülern der drei obern Klassen von den Herren Ordinarien die Zeugnisse eingehändigt werden.

Klass. III. gimn. Łacina. Dr. *Motty*.
dito Grecki język. p. *Węclewski*.
dito Niem. język. p. *Figurski*.

Klass. III. real. Fizyka. Dr. *Szafarkiewicz*.
dito Francuz. język. Dr. *Motty*.
dito Matematyka. Dr. *Szafarkiewicz*

Poczem deklamować będą uczniowie klassy III. gimnazyalnéj:

Gregor i Świątkowski: Dialog z trajedyi Wallenstein's Tod.

i uczniowie klassy III. realnéj:

Miszewski Stanisław: Co mi tam, czyli poranek starego myśliwca, B. Zaleskiego.

Jaraczewski Mścisław: Les Catacombes de Rome par J. Delille.

Od godz. 11—12. Klassa II. niższa.

Łacina. Dr. *Gruszczyński*. — Fizyka. p. *Spiller*. — Historya powszechna. p. *Czarnecki*.

Poczem wykładać będzie w języku niemieckim:

Köhler Jan: Charakterystykę Rüdigera w Nibelungach, (własna robota).

Od godz. 2—3½. Klassa II. wyższa.

Łacina. Dr. *Steiner*. — Matematyka. p. *Spiller*. — Grecki język. Dr. *Gruszczyński*. — Francuz. język. Dr. *Rymarkiewicz*.

Deklamować będzie uczeń Wache Franciszek: Sen Atalii, Racina.

Od godz. 3½—5. Klassa I. wyższa.

Matematyka. *Dyrektor*. — Literatura niemiecka. p. *Schweminski*. — Łacina. prof. *Wannowski*. — Historya powszechna. p. *Czarnecki*.

Abiturienci, z których się składa klassą I. wyższa, będą tylko przytomni na uroczystości zakończenia szkólnego roku celem odebrania świadectw swoich.

W Srodę dn. 2. Października.

Rozpocznie się o godzinie 9éj z rana uroczystość zakończenia roku szkólnego, która w następującym porządku odbywać się będzie.

1) Śpiew.

2) Mowa łacińska abiturienta Węclewskiego Józefa.: De vita quae juvenes in scholis conjungere debet.

3) Mowa niemiecka abiturienta Nerynga: Am Horizont der Sittlichkeit erglänzt der Stern der Freiheit.

4) Mowa polska pożegnalna abiturienta Rymarkiewicza Józefa: O Szymonie Szymonowiczu, sielankopisarzu zygmuntowskim.

5) Uczeń klassy I. Bukowiecki Leon odpowiada w tymże samym języku.

6) Śpiewy.

7) Dyrektor rozda nagrody i ogłosi promocye w trzech wyższych klassach jako też pożegna abiturientów.

8) Śpiewy.

Po ukończonéj uroczystości wręczą ordynariusze uczniom trzech wyższych klass zaświadczenia kwartalne.

Zur Beobachtung in Bezug auf das künftige Schuljahr.

Sonnabend den 12. Oktober. Anmeldung der neuen Schüler aus der Stadt Posen unter Vorlegung eines Tauf- und Impfscheines, so wie eines Zeugnisses über den zuletzt genossenen Unterricht. Auswärtige Schüler werden nur in die Realtertia und Realsecunda aufgenommen.

Montag den 14. Oktober. Prüfung der neuen Schüler.

Dienstag den 15. Oktober. Eröffnung des neuen Schuljahrs mit Gottesdienst und einem Schulaktus zur Feier des Geburtsfestes Sr. Majestät des Königs.

Zastrzeżenie ze względu na przyszły rok szkólny.

W Sobotę dn. 12. Października. Zapisanie nowych uczniów z miasta Poznania, którzy muszą przynieść ze sobą metrykę, świadectwo szczepienia ospy i zaświadczenie z nauk w ostatnim czasie pobieranych. Zamiejscowych uczniów przyjmować się będzie tylko do klassy III. i II. realnéj.

W Poniedziałek d. 14. Października. Egzamin nowych uczniów.

We Wtorek d. 15. Października. Rozpoczęcie nowego roku szkólnego nabożeństwem i uroczystość szkólna na uczczenie urodzin Jego K. Mości.

Dr. Brettner,
Direktor.

Colour Chart #13
Inches
Centimetres
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black
DANES-PICTA.COM
1
MERO ORATO
AC CICERONE PROLA
REDIGERE CONATUS EST
S STEINER, NISSE
DR. NEC NON LIB. ART. MAG
PRAEFATIO.
περὶ συνθέσεως ὀνομάτων
sime atque accuratissime
ndi labore vel eo magis
ne consentientes praecept
doles magis aperta neque
ta magis et provecta ess
naxime locis utendum pu
persuasum haberem. Sic
intellexi, sententiarum
endum censui, ne forte
nsilium ac ratio aliqua ex
culo his libris et editioni
Bekker.
Longini prolegg. et Procl
Grey Scale #13
A
M
B
R
G
B
WH
GR
BL
C
M
Y
K